

ПРОСПЕР МЕРІМЕ

КОЛОМБА

КНИГОСПІЛКА

ПРОСПЕР МЕРІМЕ

К О Л О М Б А

РОМАН

Переклад з французької мови

В. ПІДМОГИЛЬНОГО

Редакція і вступна стаття

А. НІКОВСЬКОГО

К Н И Г О С П І Л К А

1927

К О Л О М Б А

I.

Pè far la to vendetta,
Sta sigur', vasta anche ella.
Vocero du Niolo¹⁾.

Першими днями жовтня місяця 181. р. полковник сер Томас Невіль, ірландець, значний офіцер англійської, армії, спинився з своєю дочкою в марсельському готелі Бово, повертаючись із мандрівки по Італії. Безнастанне захоплення мандрівників-ентузіястів викликало реакцію, і, щоб вирізнитись із загалу, багато туристів бере тепер за девіз *nil admirari*²⁾ Горація. Саме до цього гурту незадоволених належала і міс Лідія, полковникова дочка—одиначка. «Преображення»³⁾ видалося їй посереднім, а Везувій у стані вибуху тільки трохи переважив фабричні димарі Бірмінґему. Загалом, вона дуже нарікала на Італію за те, що цій країні бракує місцевого колориту, характерности. Хай хто може з'ясує значіння цих слів, які я дуже добре розумів кілька років тому, а тепер уже не збагну. Спочатку міс Лідія тішила себе, сподіваючись знайти по той бік Альп такі речі, яких перед нею ніхто не бачив і про які вона зможе говорити з поважними людьми, як каже

-
- 1) Як хочеш учинити помсту,
Байдужий і безпечний будь до неї.
2) Нічому не дивуватися.
3) Образ Рафаеля у Ватикані.

д. Журден. Але незабаром, всюди випереджена своїми земляками і втративши надію натрапити на щось невідоме, вона пристала до опозиційної партії. Та й справді, воно дуже неприємно, що раз-у-раз, як ви почнете говорити про Італійські дива, вам хтось неодмінно скаже: «Ви, безумовно, знаєте той Рафаелів твір, що в палаці*** у***? Це найкраще з усього, що в Італії». І саме на це ви як раз і забули подивитись. А що оглядати все—занадто довго, то багато простіше все згори засудити.

В готелі Бово міс Лідію спіткало гірке розчарування. Вона везла гарненький ескіз пелазгійської чи циклопічної брами із Сень¹⁾, яку, гадала вона, забули рисувальники. Так леді Френсіс Фенвіш, стрівшись з нею в Марселі, показала їй свій альбом, де між сонетом і засушеною квіткою була згадана брама, щедро розцвічена сієнською глиною²⁾. Міс Лідія подарувала сенійську браму своїй покоївці і втратила всяку пошану до пелазгічного будівництва³⁾.

Полковник Невіль теж поділяв це сумне незадоволення, бо по смерті своєї дружини він дивився на все тільки очима міс Лідії. Про нього, Італія мала вже ту величезну ваду, що занудила його дочку, отже це була найнудніша країна в світі. Правда, він нічого не міг сказати проти картин і статуй, але міг цілком потвердити, що в тій країні полювання злиденне і що треба пройти десяток льє під пекучим сонцем, щоб підстрелити кількох поганеньких червоних куріпок.

1) Колишня Signia, 40 верстов від Риму. Єсть руїни давнього міста.

2) Terre de Sienne, палена земля, чи сієнська глина вживається як фарба в малярів.

3) Пам'ятки пелазгійського чи циклопічного будівництва заховалися в Греції. Стіни клялися з великих скеляних брил, часто добре тесаних, инколи підсипаних у щілинах грузом.

Другого дня, по своєму прибутті до Марселя, він запросив на обід капітана Еліса, свого давнього помічника, що допіру повернувся з Корсики, перебувши там півтора місяці. Капітан дуже цікаво розповів міс Лідії історію з бандитами, тим уже видатну, що вона ніяк не нагадувала історій з грабіжниками, які можна так часто чути по дорозі з Риму до Неаполя. Під час десерту обидва чоловіки, лишившись самі, за пляшками Бордо, розмовляли про полювання, і полковник дізнався, що немає країни, де воно таке прекрасне, як на Корсиці, таке різноманітне і таке багате.

«Там сила диких свиней», казав капітан Еліс, «але треба вміти відрізнити їх від свійських, які на них дуже схожі, бо, забивши свійську свиню, матимете тяжку мороку з їхніми пастухами. Вони виходять із хащів, чи чагарів, як вони кажуть, правлять гроші за свою тварину й глузують із вас. Там трапиться ще вам муфлон—дуже чудна тварина, що ніде инде не водиться, чудесна дичина, тільки важка. Сарни, лані, фазани, куріпки—марні зусилля назвати всі породи дичини, що кишать на Корсиці. Коли ви любите полювати, їдьте на Корсику, полковнику; там, як казав один з моїх хазяїв, ви зможете стріляти всяку можливу дичину, від дрозда до людини».

За чаєм капітан знову зачарував міс Лідію історією однієї побічної вендети ¹⁾, ще химернішою за першу, і кінчив своє захоплення Корсикою описом надивовижу дикого вигляду країни, оригінальної вдачі її людности, їхньої гостинности й їхніх примітивних звичаїв. Наприкінці, він подарував їй гарний маленький стилет, якого походження було багато цікавіше, ніж його форма й мідна лямівка.

1) Помста, скерована проти ближчих чи дальших родичів образника.

Капітанові Елісу його відступив знакомитий бандит, поручившись, що цей стилет побував у чотирьох людських тілах. Міс Лідія застромила його собі за пасок, поклала на нічний столик і двічі витягала з пихов перед тим, як заснути. А полковник і собі снів, що підстрелив муфлона, і власник править з нього гроші, а він охоче на це згоджується, бо це була надзвичайно цікава тварина, що скидалася на дикого кабана, з рогами сарни й фазанячим хвостом.

«Еліс розповідає, що на Корсиці чудесне полювання», сказав полковник, снідаючи вдвох із дочкою, «як-би це не так далеко, я залюбки пожив-би там тижнів зо два».

«Гаразд!» відповідала міс Лідія, «чому-б нам не поїхати на Корсику? Поки ви полюватимете, я малювала-б; мені дуже приємно було-б мати в альбомі грот, що про нього капітан Еліс казав, де Бонапарт ходив учитись, коли був ще дитиною».

Це було, може, перший раз, коли полковникове бажання дістало ухвалу з боку його дочки. Хоч його й дуже приємно вразив цей несподіваний збіг, йому, прете, стало здорового розуму зробити кілька зауважень, щоб роз'ятрити щасливий каприз міс Лідії. Та даремно говорив він про дикість країни та про труднощі жінці там мандрувати—вона нічого не боялася; аджеж вона над усе любить подорожувати верхи, а спати на біваці було-б їй просто за свято; вона нахвалялася навіть поїхати до Малої Азії. Одно слово, вона приставала на все, бо ніколи ще жадна англійка не бувала на Корсиці, отже вона конче мусить туди їхати. І яке щастя буде, повернувшись на Sain James's place показувати свій альбом! «Чому-ж ви, пані, опускаєте цей чудовий малюнок?»—«А, це дрібниця. Це ескіз, що я зробила з славетного корсиканського бандита, що був у нас за провідника».—«Як! То ви були на Корсиці?...»

Що пароплава між Францією й Корсикою не було, то напитали парусника, що рушав до острова, який міс Лідія

загадала собі знайти. Того-ж дня полковник написав до Парижу, щоб відмовити помешкання, яке мав дістати, і поєднав шкіпера корсиканської шкуни, що мала рейс на Аяччіо. На ній було дві сякі-такі каюти. Приставили на шкуну провізію, шкіпер присягався, що старий його матрос буде видатним кухарем, і що не було йому рівного до рибної юшки; він обіцявся, що для пані все буде як слід, що їй буде погожий вітер і спокійне море.

Крім того, на бажання своєї дочки, полковник умовився, що капітан не братиме жадного пасажира і вправиться так пропливти коло берегів острова, щоб можна було милуватись на гірські краєвиди.

II.

Призначеного на від'їзд дня все спаковано й навантажено ще зранку; шкуна мала вирушити за вечірнім бризом. Полковник, чекаючи, гуляв надбережжям, коли це підійшов до нього шкіпер і попросив дозволу взяти на корабель одного із своїх родичів, а саме двоюродного онука хрещеного батька свого старшого брата, що повертається на Корсику, свою батьківщину, в справах негайних і не може знайти корабля, щоб перевезтись.

«Це чудесний хлопець», додав капітан Матей, «військовий старшина піших гвардейських стрільців, він був-би вже полковником, як би Той¹⁾ був ще досі імператором».

«Ну, коли він військовий», сказав полковник... і додав: «я охоче погоджуюсь, щоб він їхав з нами», але міс Лідія крикнула по-англійськи:

«Піхотний офіцер!.. (ті батько служив у кінноті і вона зневажала всяку іншу зброю). Людина, може, без жадного

1) Розуміється Наполеон Бонапарт.

виховання, заслабне на морську хворобу, збавить нам усю вітиху переїзду!»

Шкіпер не знав і слова по-англійському, але, здавалось, він зрозумів, що казала міс Лідія з того, що вона трохи надула свої гарненькі губки, і почав усяково вихваляти свого родича, кінчивши запевненням, що це людина вельми пристойна, з родини Капралів, і він аж ніяк не заважатиме панові полковнику, бо шкіпер подбає примістити його в такому кутку, звідки не знати буде його присутности».

Полковникові і міс Невіль дивно було що на Корсиці єсть фамілії, де капральство спадає від батька до сина, але що вони сліпо повірили, ніби мова йде про піхотного капрала, то зробили висновок, що це якийсь бідак, якого шкіпер хоче перевезти з своєї ласки задурно. Коли-б це був офіцер, з ним треба-б було розмовляти і знатися; а з капралом нема чого соромитись, це нічого неварта істота, коли при ньому немає загону з багнетами на рушницях, щоб вести вас туди, куди ви йти не хочете.

«А ваш родич не слабує на морську хворобу?» сухо спитала міс Невіль.

«Ніколи, мадмуазель; серце в нього міцне, мов скеля,— на морі, як на землі.»

«Гаразд, можете його везти,» сказала вона.

«Можете його везти,» докинув полковник, і вони пішли собі гуляти далі.

Коло п'ятої години вечора капітан Матей прийшов по них, щоб забрати на шкуну.

В порту, коло капітанського яла, вони побачили високого молодика, одягненого в синій сурдут, застебнутий аж до підборіддя, з смуглим обличчям, чорними, жвавими, гарними очима та одвертим і розумним обличчям. З маніри триматися, з маленьких закручених вусів, легко було пізнати військового, бо того часу не всі носили вуса, й

національна гвардія ще не запровадила у всі родини військовий фасон.

Молодик зняв кашкета, побачивши полковника, та подякував вільно і в чемних висловах за послугу, що він йому зробив.

«Дуже радий стати вам у пригоді, юначе,» сказав полковник, приязно кивнувши йому головою, і сів у ял.

«Та ваш англієць не з сором'язних,» тихенько сказав шкіперові молодик по-італійському.

Той приклав пальця під ліве око й опустив куточки губ. Тому, хто тямив мову знаків, це мало сказати, що англієць розуміє італійське і що це чудернацька людина. Молодик легенько посміхнувся й торкнувся свого чола, відповідаючи на знак Матея, ніби кажучи йому, що всі англійці мали щось скручене в голові, потім сів коло шкіпера і дуже уважно, але не настирливо, глянув на гарненьку компаньонку своєї подорожи.

«А французькі салдати добре тримаються», сказав полковник своїй дочці по-англійськи. «Через це з них легко робити офіцерів».

Потім він звернувся по-французькому до молодика.

«Скажіть, молодче, в якому полку ви служили?»

Той нишком штовхнув ліктем батька хрещеника свого двоюродного онука, і стримуючи іронічну посмішку, відповів, що був у піших гвардійських стрільцях, а тепер був із 7-го легкого.

«Так ви були при Ватерлоо? Ви дуже молодий».

«Вибачте, полковнику, це моя єдина кампанія».

«Вона йде за дві», сказав полковник.

Молодий корсиканець закусив губу.

«Тату», сказала міс Лідія по-англійськи, «спитай-но його, чи дуже люблять корсиканці свого Бонапарта?»

Не встиг полковник перекласти питання по-французьки, як молодик відповів досить доброю англійською мовою, хоч і з невеличким акцентом.

«Ви знаєте, мадмуазель, що ніхто не буває пророком на своїй батьківщині. Ми, земляки Наполеонові, любимо його мабуть менше, ніж французи. Але я сам, дарма що наші родини ворогували колись між собою, люблю його й захоплююсь».

«Ви говорите по-англійськи!» гукнув полковник.

«Дуже кепсько, як ви могли це бачити».

Хоч і трохи вражена його вільним тоном, міс Лідія не могла проте стримати посмішки, уявляючи собі особисті стосунки між капралом та імператором. Це була їй ніби перша ознака корсиканських особливостей, і вона поклала занотувати цю рису в своєму щоденникові.

«Може ви були в полоні в Англії?» спитав полковник.

«Ні, полковнику, я навчився англійської мови у Франції, зовсім молодим, від полоненого вашої нації».

Потім він звернувся до міс Лідії.

«Матей мені казав, що ви вертаєтесь із Італії. Мабуть, мадмуазель, ви розмовляєте чистою тосканською мовою¹⁾, і я боюся, що вам важко буде розуміти нашу говірку.»

«Моя дочка розуміє всі італійські говірки», відповів полковник. «Вона має здібність до мов. Це не те, що я».

«А чи зрозуміє мадмуазель, наприклад, цей вірш з однієї нашої корсиканської пісеньки? Пастух каже пастушці:

S'entassi 'ndru paraddisu santu, santu,
E nun trovassi a tia, mi n' esciria²⁾.

¹⁾ Італійська говірка, що стала літературною мовою в Італії.

²⁾ Коли я ввійду в святий, святий рай і не знайду тебе там, то покину його. (Серената ді Цікаво).

Прим. авт.

Міс Лідія зрозуміла, і вважаючи цитату за дуже сміливу, а ще більше погляд, що її супроводив, відповіла, червоніючи: «Carisco¹⁾».

«Ви їдете на батьківщину у відпустку?» спитав полковник.

«Ні, полковнику. Мене призначили в запас, можливо через те, що я був при Ватерлоо і що я земляк Наполеонів²⁾. Я вертаюся додому з малими надіями і малими коштами, як говориться в пісні».

І він зітхнув, дивлячись на небо.

Полковник поклав руку в кешеню і, крутячи між пальцями золотого, добирав слів, щоб увічливо всунути монету в руку своєму нещасливому ворогові.

«Мене теж призначили в запас», сказав він добродушно, «але... з вашою половинною платнею запасного вам ні на що купити тютюну. Ось маєте, капрал».

І він спробував утиснути золотого молодикові в руку, якою той спирався на борт яла.

Молодий корсиканець зчервонів, випростався, закусив губи і, здавалось, мав запально відповідати, аж раптом, змінивши вираз, він голосно засміявся. Вражений полковник так і застиг із монетою в руці.

«Полковнику», сказав молодик, вертаючись до серйозного тону, «дозвольте мені дати вам дві поради. Перша—ніколи не пропонуйте грошей корсиканцеві, бо серед моїх земляків є такі неввічливі, що шпурнуть їх вам у голову; друга—не давайте людям титулів, якими вони не називаються. Ви кажете на мене капрал, а я лейтенант. Що правда, різниця не яка велика, але...»

1) Розумію.

2) Власне на пів утримання (demi solde). Такого способу вжила реставрація для видалення наполеонівських офіцерів.

«Лейтенант!» гукнув сер Томас, «лейтенант! Але шкіпер сказав мені, що ви капрал¹⁾, як і батько ваш і всі чоловіки вашого роду».

На цю мову молодик почав, аж закочуючись, сміятися так голосно і так щиро, що шкіпер і два матроси теж пристали до нього.

«Даруйте, полковнику», сказав нарешті молодик, «але тут таке дивне непорозуміння, що я його відразу й не добрав. Справді, мій рід пишається кількома капралами серед предків, але наші капрала ніколи не носили галунів та уніформи. Десь коло 1100 року кілька громад, збунтувавшись проти тиранії великих гірських сеньйорів, обрали собі ватажків і назвали їх капралами. На своєму острові ми маємо честь походити від цих ніби трибунів».

«Вибачте, мосьє!» крикнув полковник, «тисячу раз вибачте! Ви-ж розумієте причину мого поводження, і я сподіваюсь, що ви його мені ласкаво даруєте».

І він подав йому руку.

«Це справедлива кара за мої невеличкі гордощі, полковнику», сказав молодик, усе сміючись та сердечно стискуючи англійцеві руку. «Я на вас аж ніяк не гніваюсь. А що мій друг Матей не доладу мене вам ознайомив, то дозвольте мені ознайомитися самому—мене звуть Орсо делла Реббіа, лейтенант запасу, і, коли ви їдете на Корсику полювати, як я догадуюсь по цих двох прекрасних псах, то я буду дуже радий показати вам наші чагарі й гори... як-що я їх досі не забув», додав він, зітхаючи.

В цю хвилю ял пристав до шкуни. Лейтенант запропонував руку міс Лідії, потім допоміг полковникові зійти

¹⁾ Капрал у французів те саме, що фельдфебель у колишній російській армії,

на палубу. Там сер Томас, все ще дуже ніяковіючи за своє поведження і не знаючи, як згладити свою нетактовність проти людини, що починалась родом аж з 1100 р., запросив його вечеряти, не питаючись думки своєї дочки, і поновив свої перепрошення та рукостискання. Міс Лідія насупила трошки брови, але їй не прикро було дізнатись, хто такий насправді був «ка прал»; вона навіть почала вбачати в ньому щось таке аристократичне; тільки виглядав він надто незалежно і надто весело для героя роману.

«Лейтенант делла Реббіа», сказав полковник, вітаючи його по-англійськи, із шклянкою мадери в руках, «я бачив у Еспанії багатьох ваших земляків—це прегарні стрільці».

«Так, багато лишилось їх в Еспанії», серйозно сказав молодий лейтенант.

«Я ніколи не забуду поведінки одного корсиканського батальйону під час бою при Вітторії», провадив полковник. «Та й як мені забути?» додав він, тручи собі груди. «Цілий день вони стріляли з садів, із-за парканів, і перебили нам силу людей та коней. Коли їм довелося відступати, вони зібрались і почали швидко відходити. На рівнині ми надіялись дати їм реванш, але ці пройди... вибачте, лейтенант,—ці молодці, кажу я, зробили каре, і ніяким способом не можна було їх розбити. Посеред каре—мені здається, що й зараз я його бачу,—був офіцер, верхи на малому чорному коні; він тримався коло стягу і курив цигару; так ніби був у кафе. Часом, ніби щоб нас подратувати, їхня музика сурмила в сурми... Я кинув на них свої два перші ескадрони... Еге, замість бити каре по фронту, мої драгуни ось уже відходять набік, потім роблять півповорот і вертають у великому безладді, не один кінь без вершника... а та клята музика гуде! Коли дим, що оповив батальйон, розійшовся, я знову побачив

офіцера коло стягу—він ще й досі курив свою цигару. Розпалившись, я сам став на чолі останньої атаки. Їхні рушниці, забиті від невпинної стрілянини, вже не працювали, але салдати стали шістьма лавами, багнетами проти коней, так ніби мур який. Я кричав, підбадьорював своїх драгунів, давав коневі остроги, щоб зрушити його вперед, коли це офіцер, що я вам казав, кинувши нарешті свою цигару, показав на мене рукою одному з своїх людей. Я почув щось ніби: *Al capello bianco!*¹⁾ На мені була біла китиця. Більше я нічого не почув, бо куля мені прострелила груди. Це був прекрасний батальйон, пане делла Реббіа, перший з 17-го легкого, всі корсиканці, як мені потім сказали».

«Так», сказав Орсо, якого очі блищали під час цього оповідання, «вони витримали відступ й донесли свій стяг. Але дві третини цих молодців спить тепер на рівнині Вітторії».

«А до речі! Чи не знаєте ви ім'я того офіцера, що ними командував?»

«То був мій батько. Він тоді був майором 18-го полку, і його зроблено полковником за справи того сумного дня».

«Ваш батько! Слово честі, це лицар! Мені дуже приємно було-б його побачити, і я пізнав-би його, певна річ. Чи живий він?»

«Ні, полковнику», сказав молодик, трохи зблідши.

«А чи був він при Ватерлоо?»

«Так, полковнику, але він не мав честі загинути на полі бою... Він помер на Корсиці... два роки тому... Боже мій, яке прекрасне Середземне море! Уже десять років, як я його не бачив. Чи не здається вам, панно, що Середземне море краще за океан?»

¹⁾ На біле волосся.

«Воно здається мені надто синім... і хвилям бракує величи».

«Ви любите дику красу, панно? З цього боку, я думаю, Корсика вам сподобається».

«Моя дочка», сказав полковник, «любить усе надзвичайне; тим-то Італія їй мало сподобалась».

«З Італії я знаю тільки Пізу, де перебув кілька років у коледжі», сказав Орсо, «але я не можу без захоплення згадувати про Кампо-Санто, про Баню, про Похилену Башту... найбільше про Кампо-Санто... Пам'ятаєте «Смерть», Орканї... Мені здається, що я міг-би її змалювати, так вона врізалась мені в пам'ять».

Міс Лідія боялася, що мосьє лейтенант виголосить цілу запальну тираду.

«Так, дуже гарне», сказала вона, позіхаючи, «вибачте, тату, мені трохи болить голова, я піду до себе в кімнату».

Вона поцілувала батька в чоло, велично хитнула головою Орсо і зникла. Чоловіки розмовляли далі про полювання й війну.

Вони з'ясували, що при Ватерлоо вони були навпроти і обмінялись, мабуть, багатьма кулями. Їхня приязнь з того ще збільшилася. Вони критикували по черзі Наполеона, Велінгтона й Блюхера, потім полювали вкупі на ланю, кабана й муфлона. Кінець-кінцем, коли ніч уже зовсім насунула й останню пляшку бордо випито, полковник знову стиснув лейтенантові руку й побажав йому надобраніч, висловлюючи надію, що їхнє знайомство, так кумедно почате, триватиме й далі. Вони розійшлись, і кожен ліг спати.

III.

Ніч була чудова, місяць мінився на хвилях, корабель нечутно линув за легеньким бризом. Міс Лідії зовсім не

хотілося спати, і тільки присутність профана заважала їй віддатися тим почуттям, що зазнає на морі при місяці всяка людська істота, коли в її серці єсть зернятко поезії. Коли молодий лейтенант, на її думку, уже заснув мертвим сном прозаїчного створіння, яким він був, вона встала, накинула хутро, розбудила свою покоївку і вийшла на палубу. Там не було нікого, крім матроса коло стерна, що співав якусь жалісну корсиканську пісню на дикий і монотонний голос. Серед нічної тиші ця чудна музика мала свої чари. На лихо, міс Лідія не все розуміла, що співав матрос. Серед багатьох загальних місць її цікавість жваво збуджував якийсь енергійний вірш, але хутко, ще в кращому місці, траплялось кілька місцевих слів, яких значіння вона не могла збагнути. Проте вона зрозуміла, що мова мовиться про вбивство. Там переплутувалися всуміш прокляття проти вбійників, загрози помсти й похвала мертвому. Вона запам'ятала кілька віршів; я спробую їх перекласти:

„... Ні від гармат, ні від багнетів—не блідло його чоло,—ясне на полі бою—як небо влітку.—Як сокіл захищав він стяг,—був медом в пустелі для друзів,—а для ворогів розбурханим морем.—Він був ясніший за сонце,—ніжніший за місяць.—Його, що на ворогів Франції ніколи не спізнявся, убійники-земляки ударили ззаду,—як Вітолло забив Сампієро Корсо ¹⁾.—Ніколи вони не наважились-би глянути йому в вічі... Повісьте на стіні, перед моїм ліжком,—мій щиро вислужений хрест.—Червона на ньому стьожка.—Ще червоніша моя сорочка.—і Синові, синові моему, що в далекому краю,—збережіть мій хрест скривавлену сорочку.—Він у ній побачить дві дірки.—За кожну дірку, хай стане дірка в іншій сорочці.—Але чи повна-ж буде і тоді помста?—Мені треба руку, щоб стріляла,—око, щоб ціяло, серце, щоб наважилося...“

Матрос раптом урвав.

¹⁾ Див. Філіппіні, кн. XI.—Ім'я Вітолло ще й досі в зневазі серед корсиканців. Це тепер синонім зрадника. *Прим. авт.*

«Чому ви далі не співаєте, друже?» спитала міс Невіль.

Матрос кивнув їй головою на постать, що виходила з-під великого накриття над трапом,—це був Орсо, що хотів подивитися на гру місячного сяйва.

«Кінчайте-ж вашу пісню», сказала міс Лідія, «вона мені дуже подобається».

Матрос схилився до неї і сказав зовсім тихо:

«Я нікому не даю рімбеко».

«Як? Рім...»

Матрос, не відповідаючи, почав свистіти.

«Ви милуєтесь, я бачу, на наше Середземне море, міс Невіль», сказав Орсо, підійшовши до неї. «Погодьтеся, що такого місця ніде не буває».

«Та я на нього не дивилась. Я цілком віддалася вивчання корсиканської мови. Але цей матрос, співаючи найтрагічнішої жалісної пісні, спинився в найкращому місці».

Матрос нахилився, ніби щоб краще роздивитись на бусоль, і шарпнув міс Невіль за хутро. Було очевидно, що пісню не можна співати перед лейтенантом Орсо.

«Що ти там співав, Паоло Франче?» спитав Орсо. «Може балату? Чи вочеро¹⁾? Панна розуміє тебе і хоче послухати кінець».

¹⁾ Коли помирає чоловік, зокрема коли його забито, його тіло кладуть на стіл, і жінки з його родини, а як їх немає, то приятельки чи й чужі жінки, відомі своїм поетичним хистом, імпровізують перед численною аудиторією віршовані жалібні пісні місцевим діалектом. Цих жінок звуть вочератрічі або, за корсиканською вимовою, бучератрічі, а жалібні пісні звуться вочеро, бучеру, бучерату—на східньому березі, чи балата—на протилежному. Слово вочеро як і вивідні від нього вочерар, вочератріче, походить з латинського *vociferare*. Іноді кілька жінок імпровізує по черзі, а часто дружина або дочка мертвого самі співають похоронної пісні.
Прим. авт. (Наше голосити, голосіння, голосильниця).

«Я забув її, Орс' Антон'», сказав матрос.

І зненацька він завів на весь голос молитву святих діви.

Міс Лідія неуважно слухала молитву й не захочувала далі співця, поклавши пізніше все-таки довідатись про те загадкове слово. Але її покоївка, що була з Флоренції і не краще за господиню розуміла корсиканський діалект, теж цікавилась про це дізнатись; вона звернулася до Орсо раніше, ніж пані встигла її попередити, штовхнувши ліктем:

«Пане капітане», сказала вона, «що значить завдати рімбеко¹⁾»?

«Рімбеко!» сказав Орсо, «та це найсмертельніша образа корсиканцеві — закинути йому, що він ще й досі не помстився. Хто вам казав про рімбеко?»

«Це вчора в Марселі», відповіла міс Лідія, «шкіпер ужив цього слова».

«А про кого він говорив?» жваво спитав Орсо.

«О, він розповідав нам давню історію... з часів... так, мені пригадується, що мова йшла про Ванніну д'Орнано».

«Мабуть наш герой, сміливий Сампієро, не дуже сподобався вам, панно, через смерть Ванніни?»

«А ви вбачаєте в цьому щось героїчне?»

«Його злочин виправдують дикі звичаї того часу; до того-ж Сампієро на смерть боровся з генуйцями,—як могли-б йому довіряти земляки, коли-б він не скарав ту, що хотіла замиритися з Генуєю?»

1) Рімбекаре значить по-італійськи відіслати, відбити, відкинути. На корсиканському діалекті це означає—звернути до когось образливий і прилюдний закид. Дають рімбеко синові забитої людини, кажучи йому, що батько його не помщений. Рімбеко єсть спосіб спонукати людину, що досі ще не змила образи кров'ю. Генуйський закон суворо карає того, хто дає рімбеко. *Прим. авт.*

«Ванніна», сказав матрос, «пішла без дозволу свого чоловіка; Сампієро добре зробив, скрутивши їй шию».

«Але», сказала міс Лідія, «то-ж щоб врятувати свого чоловіка, з кохання до нього вона пішла просити йому ласки в генуйців».

«Просити йому ласки, це-ж зневажити його!» гукнув Орсо.

«І самому вбити її!» провадила міс Невіль. «Яким страховищем він мав бути!»

«Ви-ж знаєте, що вона, як милости, просила загинути від його руки. То Отело ви теж, панно, маєте за страховище?»

«Яка різниця! Він ревнував, а Сампієро тільки пишався».

«А хіба ревності не та сама пиха? Це пиха кохання, і ви, може, тут її вибачаєте з огляду на її причину?»

Міс Лідія скинула на нього повним гідности поглядом, і, звернувшись до матроса, спитала, коли шкуна прибуде в порт.

«Позавтра», сказав той, «коли вітер триватиме».

«Я хотіла-б уже побачити Аяччо, бо це судно мені починає обридати».

Вона підвелася, взяла покоївку за руку й зробила кілька кроків по палубі. Орсо нерухомо стояв коло стерна, чи піти з нею гуляти, чи краще урвати розмову, що, не знаючи, здавалось, її дратує.

«Вродлива дівчина, присягаюсь кров'ю мадони!» сказав матрос. «Коли-б усі блохи на моєму ліжку скидалися на неї, то я не скаржився-б, що вони мене кусають!»

Міс Лідія, мабуть, почула цю наївну хвалу своїй красі й збентежилась, бо майже ту-ж мить пішла до своєї кімнати. Незабаром подався і Орсо. Тільки вони покинули палубу, повернулась покоївка, і вчинивши допит матросові, принесла своїй господині такі відомості: пісню, урвану присутністю Орсо, складено з приводу смерти пол-

ковника делла Реббіа, його батька, забитого тому два роки. Матрос був певен, що Орсо повертається на Корсику, щоб учинити помсту; таке було його вражіння, і він запевняв, що незабаром у селі П'етранера буде сві-же м'ясо. Коли перекласти ці національні терміни, виходило, що сеньйор Орсо замислив забити двох чи трьох осіб, запідозрених до вбивства його батька, яких справді була розшукувала в цій справі судова влада, але визнала їх за безневинних, як сніг, бо вони мали в своїх руках суддів, адвокатів, префекта і жандармів.

«На Корсиці немає правосуддя», додав матрос, «і я більше шаную добру рушницю, ніж радника королівського двору. Коли маєш ворога, треба вибирати між трома S¹⁾».

Такі цікаві звістки змінили поведження міс Лідії та її думки що-до лейтенанта делла Реббіа. З цього моменту він став персонажем в очах романтичної англійки. Тепер його безтурботний вигляд та вільний і веселий тон, що спочатку її так неміло упередили, ставали для неї найвищою заслугою, бо це було глибоке личкування енергійної душі, що не дає прохопитись навні жадному з почуттів, що вона ховає. Орсо видався їй кимсь ніби Фієско²⁾, що ховає широчезні наміри під машкарою легковажності; і хоч забити кількох шахраїв не так прекрасно, як звільнити свою батьківщину, проте прекрасна помста таки прекрасна, і зрештою жінки не від того, щоб герой не був політиком. Тільки тоді міс Невіль зауважила, що в молодого лейтенанта дуже великі очі, білі зуби, елеганська постать, що він вихований і навіть знає до певної міри світське поведження. Вона з ним часто розмовляла наступного дня,

1) Національна приказка, тоб-то schioppetto, stiletto, strada—рушниця, стилет, утеча. *Прим. авт.*

2) Корсиканець конспіратор, що наважився збавити життя Людовикові-Пилипові пекельною машиною.

і його бесіда її цікавила. Його довго розпитувано про батьківщину, і він про неї гарно розповідав. Корсика, що він покинув дуже молодим, спочатку пішовши до коледжу, а потім до військової школи, лишилась йому в пам'яті оповитою поетичними барвами. Він запалювався, розповідаючи про тамтешні гори, ліси, про оригінальні звичаї тубільців. Як і можна було сподіватись, слово помста не раз зринало в його оповіданнях, бо-ж неможлива річ говорити про корсиканців і не ганити чи не виправдувати їхню пристрасть, що стала за світову приказку. Орсо трохи здивував міс Невіль, бо загалом засуджував безнастанні чвари своїх земляків. Проте, він старався виправдати їх серед селян і казав, що вендета—це дуель бідних.

«Це тим правдивіше», казав він, «що забивають тільки після певного виклику. «Стережися!—Я стережуся!»—оце ті рішучі слова, якими обмінюються два вороги перед тим, як робити одне на одного засідку. У нас більше вбивств», додав він, «ніж де-інде, але ніколи ви не знайдете до них безчесного приводу. У нас багацько вбийників, це правда, але жадного злодія».

Коли він вимовляв слова помста й убивство, міс Лідія уважно на нього дивилась, але не могла викрити в його рисах найменшої ознаки зворушення. Та як вона була певна, що він має потрібну душевну силу, щоб бути непроникним для всіх очей, за винятком її власних, видима річ, то вона й далі твердо вірила, що тіні полковника делла Реббіа не довго вже чекати задоволення, якого вона вимагає.

Шкуна була вже на видноті Корсики. Шкіпер називав найголовніші місця на березі, і хоч вони були зовсім невідомі міс Лідії, їй було якось приємно знати їхні назви. Нема нічого нуднішого за безіменний краєвид. Часом підзорна труба полковникова викривала кількох островиків, що їхали верхи малими кіньми покрутих узгір'ях, одягнені

в брунате сукно й узброєні довгими рушницями. Міс Лідії кожен з них здавався бандитом чи хоч сином, що їде мститись за смерть свого батька, але Орсо запевняв, що це якийсь мирний мешканець з сусуднього міста, що мандрує у своїх справах; що рушницю він має не так з потреби, як із пристойности, з моди, так самісінько, як денді не виходить з хати без елегантського ціпочка. Дарма що рушниця не така шляхента й не така поетична зброя, як стилет, міс Лідія гадала проте, що для чоловіка вона відповідніша за ціпочок, і пригадувала, що всі герої лорда Байрона помирали від кулі, а не від класичного кинджала.

Після трьох день плавання, вони були вже коло Сан-ґінерів, і велична панорама затоки Аяччіо розгорнулась перед очима наших мандрівців. Її справедливо порівнюють до Неаполітанської затоки, і в ту мить, коли шкуна заходила в порт, горючі чагарі, застилаючи димом Пунта ді Джірато, нагадували Везувій і довершували ту подібність. Щоб вона була абсолютна, треба було в околицях Неаполя попрацювати армії Атіли, бо круг Аяччіо було мертво й порожньо. Замість тих мальовничих фабрик, що виступають звідусюди від Кастельмаре до Мізенського рогу, круг затоки Аяччіо видко тільки похмурі чагарі та лисі горі за ними. Жадної віли чи мешкання. Тільки де-не-де на верховинах круг міста на тлі зела вирізняються білі будови—це похоронні каплиці, фамільні домовини. Все в цьому краєвиді позначено поважною і сумною красою.

Вигляд міста, зокрема того часу, ще збільшував вражіння, що справляли околиці. Жадного руху на вулицях, де можна здібати тільки небагатьох осіб напроходці і то завсіди тих самих. Зовсім не видко жінок, крім кількох селянок, що приходять сюди продавати харч. Не чути

голосної мови, сміху чи співу, як по італійських містах. Часом у затінку під деревом якийсь десяток селян гуляє в карти чи дивиться на гру. Вони ніколи не кричать і не сперечаються; коли гра розпалюється, то стріляють із пістолів—так роблять завжди замість того, щоб нахвалитися. Корсиканець на вдачу поважний і мовчазний. Ввечері з'являється кілька постатів, щоб потішитись холодком, але прогулюються проспектом майже виключно чужинці. Островики сидять біля своїх порогів, кожен ніби тримається напоготові, як сокіл у своєму гнізді.

IV.

Одвідавши будинок, де народився Наполеон і здобувши там правдою чи неправдою шматочок шпалерів, міс Лідія, два дні перебувши на Корсиці, відчула, що її обіймає глибокий сум, як то й має статися чужинцеві, що потрапив до країни, де відлюдні звичаї, здається, засуджують його на цілковиту самотність. Вона вже жалкувала за свою вигадку, але виїхати раптом значило-б скомпромітувати свою репутацію відважної мандрівниці; отже міс Лідія поклала терпіти й убивати час, як прийдеться. В такій великодушній постанові вона наготувала оливці та фарби, змалювала затоку й зробила портрет засмаглого селянина, що продавав дині, як той городник на континенті, але мав білу бороду й вигляд найлихішого шахрая, якого можна побачити. Все це її не досить розважало, і вона вирішила закрутити голову нащадкові капралів, а це й не важко було, бо Орсо, аж ніяк не поспішаючи вертати на своє село, здається, дуже вподобав Аячцію, хоч і нікого там не бачив. До того-ж міс Лідія загадала собі благородне завдання, а саме цивілізувати цього гірського ведмедя й змусити його відмовитись від страшних намірів, що спровадили його на острів. З того часу, як вона взяла на себе

працю його виховати, вона сказала собі, що шкода було-б лишити цього молодика простувати до загибелі і що навер-нути корсиканця було-б їй великою славою.

Дні наших мандрівців минали так: вранці полковник і Орсо йшли полювати, міс Лідія малювала чи писала своїм приятелькам, щоб мати змогу датувати листи з Аяччіо; на шосту годину повертались чоловіки, обтяжені дичиною, потім обідали, міс Лідія співала, полковник засипав, а молоді допізна сиділи й розмовляли.

Не знати яка паспортна формальність приневолила полковника Невіля зробити візиту префектові; той дуже нудився, як і більшість його колег, і надзвичайно зрадив, довідавшись, що приїхав англієць, багата світська людина й батько гарненької дівчини; він його як-найкраще прийняв і засипав пропозиціями послуг; та більше того, кілька день пізніше він віддав йому візиту. Полковник, що допіру встав з-за столу, вигідно витягся на софі й зовсім уже засинав; дочка його співала коло розстроеного піяніно; Орсо гортав сторінки її музичного зшитка й поглядав на плечі й русяве волосся музикантки. Оголосили про пана префекта; піяніно змовкло, полковник підвівся, протер очі й познайомив префекта з своєю дочкою.

«Я вас не знайомлю з мосьє делла Реббіа», сказав він, «бо-ж ви напевно його знаєте?»

«Ви син полковника делла Реббіа?» спитав трохи збен-тежено префект.

«Так, пане», відповів Орсо.

«Я мав честь знати вашого батька».

Загальні місця розмови швидко вичерпано. Мимо власної волі, полковник частенько позіхав; Орсо, через свої ліберальні переконання, зовсім не хотів розмовляти з представником влади; міс Лідія сама підтримувала розмову. З свого боку, префект не давав їй нудитись, і було видно,

що йому вельми приємно розмовляти про Париж і про світ із жінкою, що знала все вельможне панство європейського суспільства. Вряди-годи, не уриваючи розмови, він з особливого цікавістю поглядав на Орсо.

«Ви познайомились з мосьє делла Реббіа на континенті?» спитав він міс Лідію.

Міс Лідія трохи збентежено відповіла, що познайомилася з ним на кораблі по дорозі на Корсику.

«Це дуже вихований молодик», сказав півголосно префект. «А чи не казав він вам», провадив він ще тихше, «з яким наміром повертається він на Корсику?»

Міс Лідія прибрала гордовитого вигляду:

«Я його про це не питала», сказала вона, «ви можете його самі спитати».

Префект змовчав, але, хвилину по тому, почувши, що Орсо щось каже до полковника по-англійськи, він сказав:

«Ви, видно, багато мандрували, пане. Ви мабуть уже забули Корсику... і її звичаї».

«Це правда, я покинув її дуже молодий».

«Ви й тепер служите в армії?»

«Я в запасі, пане».

«Ви так довго були у французькій армії, що стали вже справжнім французом, я певен цього, пане».

Він сказав останні слова з підкресленою пишномовністю.

Нагадувати корсиканцям, що вони належать до великої нації—річ для них дуже прикра. Вони хочуть бути осібним народом і так добре доводять своє бажання, що таке право їм визнають. Трохи вражений Орсо відповів:

«Хіба ви думаєте, пане префекте, що корсиканцеві конче треба служити у французькій армії, щоб бути порядною людиною?»

«Ні, певна річ», сказав префект, «я аж ніяк це не думаю. Я маю на увазі тільки певні звичаї цієї країни, що з них де-які зовсім не такі, щоб адміністраторові приємно було їх бачити».

Він натиснув на слові звичаї і прибрав найповажнішого виразу на обличчі. Незабаром по тому, він підвівся й пішов, взявши з міс Лідії обіцянку одвідати його дружину в префектурі.

«Треба було мені їхати на Корсику, щоб пізнати, що таке префект», сказала міс Лідія, коли він пішов. «Це здається мені досить забавним».

«А я такого не сказав-би», відмовив Орсо, «і він здається мені зовсім незвичайним із своїм пихуватим та таємничим виглядом».

На полковника зійшов уже глибокий сон, і міс Лідія, кинувши на нього погляд, сказала, стишивши голос:

«А я вважаю, що він не такий таємничий, як ви гадаєте, бо я думаю, що зрозуміла його».

«Ви, мабуть, велика прозірливиця, міс Невіль; і коли ви добачаєте якусь приховану рацію в тому, що він тут казав, то ви самі, певна річ, мусіли її вкласти в його слова».

«Це, здається, фраза маркіза де Маскарілле, пане делла Реббіа, але... хочете, я дам вам доказ свого прозріння? Я трохи чаклунка і знаю, що думають люди, яких я двічі побачила».

«Боже мій, ви мене лякаєте! Коли ви вмієте читати в моїх думках, то я не знаю, чи радіти мені з цього, чи журитись...»

«Пане делла Реббіа», провадила міс Лідія, червоніючи, «ми знайомі раптом кілька день, але на морі й у варварських країнах—ви даруєте мені, сподіваюсь,—у варварських країнах заприятелювати можна швидче, ніж у вищій

товаристві... То-ж не здивуйтеся, що я з вами, як друг, розмовляю про трохи такі інтимні речі, куди чужинцеві й не слід було-б, може, втручатися».

«О, не кажіть мені так, міс Невіль; инше слово мені-б сподобалося багато більше».

«Отже, пане, я мушу вам сказати, що, зовсім не намагаючись знати ваші секрети, я про частину їх дізналася; і де-що в них мене занепокоїло. Я знаю, мосьє, те нещастя, що спіткало вашу родину; мені багато говорили про мстиву вдачу ваших земляків і про їхній спосіб мститися... Чи не на це натякав префект?»

«Міс Лідія, хіба ви можете подумати!..» І Орсо став блідний, як смерть.

«Ні, пане делла Реббіа», перебила вона йому, «я знаю, що ви чесний джентельмен. Ви-ж самі казали мені, що у вашій країні тільки прості люди вдаються до вендети... яку ви назвали певною формою дуелі...»

«Та хіба ви думаєте, що я годен коли стати вбійником?»

«Коли я вам про це кажу, пане делла Реббіа, то ви мусите мати це за доказ, що я вас певна, а звела я про це мову», провадила вона, спустивши очі, «бо зрозуміла що, повернувшись на батьківщину, потрапивши, може бути, між варварські забобони, ви краще себе почуватимете, знаючи, що єсть хтось, хто вас шанує за вашу рішучість у боротьбі з ними. Отож», сказала вона, підводячись, «не говорімо більше про такі неприємні речі—від них у мене болить голова, та вже й пізенько. Ви на мене не гніваєтесь? Доброго вечора, по-англійськи». І вона простягла йому руку.

Орсо стиснув її поважно і чуло.

«Мадмуазель», сказав він, «це правда, що бувають хвилини, коли інстинкт країни прокидається в мені. Часом, коли я думаю про свого бідного батька... страшні думки

опановують мене. Завдяки вам, я назавжди від них звільнився. Спасибі, спасибі!»

Він говорив-би й далі, та міс Невіль упустила чайну ложку, і брязкіт розбудив полковника.

«Делла Реббіа, завтра о п'ятій годині на полювання! Будьте точні».

«Гаразд, полковнику».

У.

Другого, дня незадовго перед поворотом мисливців, міс Невіль, ідучи до готелю з своєю покоївкою після гулянки на березі моря, побачила молоду, одягнену в чорне жінку, що в'їздила в місто верхи на малому, але міцному коні. Її проводив хтось, ніби селянин, теж верхи, в куртці з брунатого сукна, протертого на ліктях, з тиквами на воду через плече та пістолем при поясі, тримаючи в руці рушницю, якої приклад лежав у мідній кобурі, прип'ятій до кульбаки,—одним словом, в цілому костюмі мелодрама-тичного злочинця чи корсиканського міщанина під час подорожі. Видатна краса жінки найбільше притягла увагу міс Невіли. Їй було років із двадцять. Вона була висока, білолиця, з темно-синіми очима, рожевими вустами й ніби емалевими зубами. У виразі її обличчя разом упали в очі гордощі, турбота і сум. На голові в неї був серпанок із чорного шовку, так зване мецаро, що генуйці запровадили на Корсиці й що так дуже личить жінкам. Довгі каштанові коси оповивали їй голову, як турбан. Її костюм був чепурний, але надзвичайно простий.

Міс Невіль мала час на неї роздивитись, бо дама в мецаро спинилась на вулиці й розпитувала когось дуже зацікавлено, як це здавалося з виразу її очей; потім, діставши відповідь, вона вдарила прутом коня, пустилася швидким гоном і спинилася аж коло готелю, де жив сер

Томас Невіль та Орсо. Там молода жінка, перекинувшись кількома словами з господарем, легко скочила з коня й сіла на кам'яній лаві при вхідних дверях, а її провідник тим часом повів коні до стайні. Міс Лідія пройшла повз чужинку в своєму паризькому костюмі, але та навіть не підвела очей. Чверть години пізніше, відчинивши своє вікно, вона знову побачила даму в мецаро на тому самому місці й у тій самій поставі. Незабаром з'явилися полковник і Орсо, що вертали з полювання. Тоді господар сказав кілька слів панні в жалобі й показав їй пальцем на молодого делла Реббіа. Вона почервоніла, хутко підвелася, ступила кілька кроків уперед, потім спинилася нерухомо й ніби збентежено. Орсо був уже коло неї і цікаво на неї дививлявся.

«Ви Орсо Антоніо делла Реббіа?» схвильовано сказала вона. «А я Коломба».

«Коломба!» скрикнув Орсо.

І обійнявши її, він ніжно її поцілував, що трохи здивувало полковника та його дочку, бо в Англії на вулиці не цілуються.

«Брате», сказала Коломба, «даруй мені, що я приїхала без твого наказу, але я дізналася від наших друзів, що ти прибув, а мені така радість велика тебе побачити»...

Орсо обняв її знову, потім, звертаючись до полковника, сказав:

«Це моя сестра—я не пізнав-би її як-би вона не назвалась. Коломба, полковник сер Томас Невіль. Полковнику, вибачте, будь ласка, але я не зможу сьогодні обідати з вами... Моя сестра»...

«Е, та де-ж ви в біса хочете обідати, мій любий?» гукнув полковник, «ви-ж добре знаєте, що в цьому клятому трактирі єсть тільки один обід, той, що для нас

готований. Моя дочка буде дуже рада, коли ваша сестра пристане до нас».

Коломба глянула на брата, що не дав себе довго просити, і всі разом зайшли до найбільшої в готелі кімнати, що була полковникові за вітальню та їдальню. Панна делла Реббіа, знайомлячись із міс Невіль, зробила їй глибокий реверанс, але не мовила й слова. Видно було, що вона дуже збентежена й що може вперше за своє життя вона потрапила між чужих і світських людей. Проте в її манерах не було нічого, що відгонило-б провінцією. Оригінальність ховала її незграбність. Навіть цим вона подобалась міс Невіль; і що в готелі, що посів полковник із своєю челяддю, не було вільної кімнати, то міс Лідія так далеко пішла в своїй ласці й цікавості, аж запропонувала поставити ліжко панни делла Реббіа в своїй власній кімнаті.

Коломба прошепотіла кілька слів на подяку і пішла хутчій за покоївкою міс Невіль, щоб трохи опорядити свій туалет, як це треба буває після подорожи верхи по куряві й сонцю.

Вернувшись знову до вітальні, вона спинилась перед рушницями полковника, що мисливці допіру поставили їх у куток.

«Чудова зброя!» сказала вона. «Це твоя, брате?»

«Ні, це англійські рушниці полковникові. Вони такі-ж добрі, як і гарні».

«Я дуже хотіла-б», сказала Коломба, «щоб у тебе таке було».

«Та одна з трьох як-раз і належить делла Реббіа!» крикнув полковник. «Він-же й добре нею орудує! Сьогодні чотирнадцять пострілів, чотирнадцять штук!»

Тут почалося змагання великодушності, де Орсо пере-
можено, на превелике задоволення його сестри, як це

легко було помітити з виразу дитячої радості, що заяснів раптом на її завсіди серйозному обличчі.

«Вибирайте, мій любий», казав полковник.

Орсо відмовлявся.

«Гаразд, так ваша сестра вибере за вас».

Коломба не дала собі цього двічі казати—вона взяла найменше оздоблену з рушниць, але це був чудесний Мантон великого калібру.

«Оця повинна добре слати кулю», сказала вона.

Брат її плутався в подяках, коли дуже до-речи з'явився обід і розв'язав цю справу. Міс Лідії було вельми приємно побачити, що Коломба, що трохи опиралась сідати до столу й послухалася тільки погляду свого брата, перехрестилась перед їжею, як добра католичка.

«Як це примітивно», подумала вона.

І була певна, що зробить не одне цікаве спостереження над цією молодою представницею давніх корсиканських звичаїв. Що до Орсо, то він, очевидно, почував себе кепсько, боючись, певна річ, щоб його сестра не сказала чи не зробила чогось, що занадто вийшло-б по селяцькому. Але Коломба не зводила з нього очей і погоджувала свої рухи з братами.

Часом вона пильно дивилась на нього з дивним, сумним виразом, і коли на той час їхні очі збігались, Орсо перший одвертав свій погляд, ніби хотів ухилитися від питання, що до нього думкою звертала сестра і що він його розумів аж надто добре. Розмовляли по-французьки, бо полковник дуже зле розмовляв по-італійськи. Коломба розуміла по-французьки і навіть добре вимовляла ті небагацько слів, що ними вона мусіла обмінятися з господарями.

По обіді полковник, що постеріг якусь примушеність між братом та сестрою, запитав у Орсо із своєю звичайною щирістю, чи не хоче він погомоніти на одинці з пан-

ною Коломба, пропонуючи в такому разі перейти з дочкою до сусідньої кімнати. Але Орсо швидко відмовився й сказав, що вони матимуть ще час погомоніти в П'етранері,— так звалось село, де він мусів мати свій осідок.

Отже, полковник посів своє звичке місце на софі, а міс Невіль, перепробувавши кілька тем до розмови й утративши надію схилити до неї прекрасну Коломба, попросила Орсо прочитати їй якусь пісню з Данте — це був її улюблений поет. Орсо вибрав пісню з пекла, де міститься епізод із Франческою да Ріміні, і почав читати, старанно виголошуючи ці величні терцети, де так добре показано небезпеку читати вдвох любовну книгу. В міру як він читав, Коломба наближалась до столу й підводила голову, що вона була низько тримала; її поширені зіниці зайнялися дивним огнем, вона то червоніла, то блідла раз-у-раз і різко кидалась на стільці. Дивна італійська натура, що не потребує вказівок педанта, щоб розуміти поезію!

Коли читання скінчено, вона гукнула;

«Яке-ж воно прекрасне! Що це, брате?»

Орсо трохи зніяковів, а міс Лідія відповіла посміхаючись, що це вірші флорентинського поета, що помер тому кілька століть.

«Я дам тобі прочитати Данте, коли ми вернемось у П'етранер», сказав Орсо.

«Боже мій, яке воно прекрасне!» примовляла Коломба і проказала на пам'ять три чи чотири терцети, що вона запам'ятала, спочатку тихо, а потім, розпалившись вона продекламувала їх зовсім голосно і з більшою вимовністю, ніж брат.

Міс Лідія, дуже здивована, сказала:

«Ви, мабуть, дуже любите поезію. Як я заздрю вашому щастю, що читатимете Данте, як нову книжку!»

«Бачите, міс Невіль», казав Орсо, «яку силу мають Дантові вірші—вони зворушують навіть маленьку дикунку, що знає тільки свого «Отченаша»... Та я помиляюсь; я пригадую, що Коломба майстерка на це. Ще дитиною вона пробувала складати вірші, і батько мені писав, що вона стала найкращою голосильницею в П'етранері й на два льє округи!»

Коломба скинула на брата благальний погляд. Міс Невіль чула вже про корсиканських імпровізаторок і палала бажанням почути яку з них. То-ж вона хутчій почала просити Коломбу показати їй свій хист. Тоді Орсо, дуже невдоволений, що згадав за поетичні здібності своєї сестри, почав щиро присягатися, що немає нічого пласкішого за корсиканську балату, запевняв, що розповідати корсиканські вірші після Данте це зрада батьківщині, але тільки роз'ятрив каприз міс Невіль і мусів, кінець-кінцем, сказати своїй сестрі:

«Ну, зімпровізуй щось, тільки коротеньке».

Коломба, зітхнувши, уважно дивилась якусь хвилю на сукно на столі, потім на сволок, зрештою, затуливши рукою очі, як ті птахи, що гадають, ніби сховались від небезпеки й ворожого ока, коли самі себе не бачать, вона заспівала, чи, певніше, почала декламувати непевним голосом таку серенату.

Дівчина та горлиця.

„У долині, геть далеко за горами,—де сонце світить тільки годину що-дня,—у тій долині стоїть хатка невесела, і травою поросли її пороги.—Двері й вікна її завсіди зачинені.—І ніколи диму нема з її димаря.—Та в полудне, як висвічує сонце,—розчиняється тоді вікно,—і сиротина сідає, прядучи на прядці:—вона пряде й співає, працюючи, жалібної пісні;—та жадна пісня не відгукнеться на її спів.—Одного дня, весняного дня—горлиця сіла близько на дереві,—і почувла дівочу

пісню.—Дівчинонько, сказала вона, не сама ти плачеш—лихий яструб поніс мою дружину.—Горлице, покажи мені яструба—лиходія,—і хай він по-під хмарами лине,—я враз зіб'ю його на землю.—А мені-ж, дівчиноньці, хто поверне мого братіка,—що в чужій сторіноньці?—Дівчинонько, скажи мені, де твій братік, і крилечка мої принесуть його до тебе“.

«Яка-ж гречна горлиця!» гукнув Орсо, обіймаючи сестру з почуттям, що суперечило його навмисно підкресленому жартівливому тону.

«Ваша пісня чудова», сказала міс Лідія, «і я хочу, щоб ви написали її в мій альбом. Я перекладу її на англійську, і доберу музику».

Бравий полковник, що не втямив ні одного слова, приєднав до доньчиних і свої компліменти. Потім додав:

«Ота горлиця, що ви кажете, панно, це й єсть ота птиця, що ми їли сьогодні смажену?»

Міс Невіль принесла свій альбом і дуже здивувалась, побачивши, що імпровізаторка, пишучи свою пісню, дуже чудно заощаджує папір. Замість щоб починатись кожен з нового рядка, вірші тяглися одним рядком, поки дозволяла широчінь сторінки, аж ніяк не погоджуючись із відомим визначенням поетичних творів: «Маленькі рядки, нерівні завдовжки, з берегом з кожного боку». Можна було-б зробити й кілька закидів до трохи вередливої ортографії панни Коломби, що не раз викликала посмішку в міс Невіль і брала на тортури братні гордощі Орсо.

Коли настав час спати, обидві дівчини пішли до своєї кімнати. Там міс Лідія, знімаючи своє кольє, сережки й обручки, побачила, що її товаришка витягла із своєї сукні щось довге, як планшетка з корсета, а проте зовсім іншої форми. Коломба поклала його дбайливо і трохи не крадькома під своє мецаро, що лежало на столі, потім вона стала навколішки й побожно помолилась; за дві хви-

лини вона була вже в ліжку. Дуже цікава з своєї природи, міс Лідія, роздягаючись поволі, як кожна англійка, наблизилась до столу, і ніби шукаючи прищипку, підняла мецаро й побачила довгенький стилет, мудро оздоблений перламутом та сріблом; це була визначної роботи старовинна зброя, дуже цінна для аматора.

«Хіба тут єсть звичай», спитала міс Невіль, посміхаючись, «щоб панни носили такий прилад у корсеті?»

«А треба», відповіла Коломба, зітхаючи, «така сила лихих людей!»

«І вам справді стало-б відваги вдарити ним отак?»

І міс Невіль, взявши в руку стилет, махнула ним згори вниз, як б'ють у театрі.

«Авже-ж коли-б треба було оборонятись чи обороняти своїх друзів», сказала Коломба своїм ніжним, музичним голосом. «Але не так, його треба тримати. Ви самі себе можете поранити, коли той, кого ви хочете вдарити, ухилиться». Вона сіла на ліжку. «Дивіться, ось як», сказала вона, б'ючи знизу вгору. «Отак удар смертельний, кажуть. Щасливі, кому не треба такої зброї!»

Вона зітхнула, поклала голову на подушку й заплющила очі. Годі побачити десь прекраснішу, благороднішу й більше дівочу голівку. Фідій для своєї Мінерви не схотів-би іншої моделі.

VI.

Це щоб додержати принципу Горація, я кинувся спочатку *in medias res*¹. А тепер, коли все спить, і прекрасна Коломба, і полковник, і його дочка, — я використаю момент, щоб ознайомити свого читача з де-якими подробицями, що він повинен знати, коли хоче глибше збагнути

1) З середини, без передмови.

цю правдиву історію. Читач уже знає, що полковник делла Реббіа, батько Орсо, був забитий; але на Корсиці вбивають не так як у Франції—якийсь там збіглий галерник, не маючи кращого способу пограбувати ваше срібло,—там забивають вороги; а причини, чого єсть вороги, часто дуже важко переказати. Багацько родин ненавидить одна одну за давнім звичаєм, а справжню причину їхньої ненависти вже зовсім забуто.

Родина, що до неї належав полковник делла Реббіа, ненавиділа кілька інших родин, а зокрема родину Баррічіні; де-хто казав, що в XVI столітті один делла Реббіа спокусив одну Баррічіні й дістав кинджала від родича скривдженої дівчини. Правду сказати, інші інакше розповідають справу, запевняючи, що зведено якусь делла Реббіа, а кинджалом забито якогось Баррічіні. Хоч як там було, а, вживаючи освяченого звичаєм вислову, кров була між двома родинами. Проте, наперекір звичаю, це вбивство не спричинило інших, бо і делла Реббіа, і Баррачіні однаково переслідував уряд; тому молодики мусіли тікати з батьківщини, і обидві родини протягом кількох поколінь були без своїх енергійних заступників. Наприкінці минулого століття, один з делла Реббіа, неаполітанський офіцер, посварився в картярському домі з військовими, що серед інших образ, назвали його корсиканським козопасом; він узявся до шпаги, але самому проти трьох йому кепсько повелося-б, коли-б якийсь чужинець, що грав там таки, не крикнув: «Я теж корсиканець!» та не став йому в оборону. Цей чужинець був один із Баррічіні, що проте, не знав свого земляка. Коли все з'ясувалось, з одного й другого боку висловлено великі чемності й присяги на вічну приязнь, бо на континенті корсиканці легко сходяться—зовсім не так, як на своєму острові. Це добре видно з цієї пригоди: делла Реббіа і Баррічіні були

близькими друзями, поки вони жили в Італії; але повернувшись на Корсику, вони вже бачились тільки зрідка, хоч жили в одному селі, а коли вони померли, то казали, що вже п'ять чи шість років як вони не розмовляли. Їхні сини теж жили за етикетом, як кажуть на острові. Один, Гільфуччо, батько Орсо, був військовий; другий, Джудіче Баррічіні був адвокат. Ставши обидва старшими в роді, вони, розлучені своєю професією, майже не мали нагоди бачитися чи чути один про одного.

Тим часом одного разу, коло 1809 року, Джудіче, прочитавши в газеті, що капітана Гільфуччо нагороджено, сказав перед свідками, що він на це зовсім не дивується, бо-ж генерал піклується родиною делла Реббіа. Ці слова принесено Гільфуччо до Відня, і він сказав одному землякові, що повернувшись на Корсику, мабуть застане Джудіче дуже багатим, бо той більше зиску має з програних, ніж із виграних справ. Не знати було, чи він натякав, що адвокат зраджував своїх клієнтів, чи обмежився тільки висловом тієї тривіальної правди, що лиха справа дає більше прибутку законникові, ніж яка гарна. Хоч як там було, адвокат Баррічіні дізнався про епіграму й затямив її. Року 1812-го він просив призначити його на мера свого села й мав цілковиту надію ним стати, коли це генерал*** листом порекомендував префекторові на цю посаду родича дружини Гільфуччо. Префект хутчій погодився з генераловим бажанням, і Баррічіні був певен, що за невдачу він мусить дякувати тільки підстулам Гільфуччо. Після упадку імператора 1814 року, генералового протеже оголошено бонапартистом і заміщено Баррічіні. Знов-же й цього скинуто під час Ста День, але після цієї завірюхи він знову з великою пишнотою взяв під владу печатку мерії та реєстри громадянського стану.

З цього моменту його зірка заясніла, як ніколи. Полковник делла Реббіа, вийшовши в запас і вернувшись у П'етранері, мусів витримати глуху війну нескінченних причіпок: то він мусів сплачувати шкоду, що зробив його кінь парканові пана мера; то сам мер, ніби щоб полагодити підлсгу в церкві, казав прибрати розбиту тахлю з гербом делла Реббіа, що лежала на домовині одного з членів цієї родини. Коли кози об'їдали молоді полковникові дерева, хазяїни цієї худоби мали собі захист у мера; бакалійника, що держав пошту в П'етранері, а за ним і сільського сторожа, старого солдата - каліку, прихильних до родини делла Реббіа, усунуто й посади їхні обсаджено креатурами Баррічіні.

Дружина полковникова померла, висловивши бажання, щоб її поховали серед гаю, де вона любила гуляти; мер відразу-ж оповістив, що вона буде похована на сільському кладовищі, бо він ще не дістав потвердження, щоб дозволити похорон на окремому місці. Розгніваний полковник заявив, що поки прийде це потвердження, його дружина буде похована на тому місці, що вона обрала, і казав там викопати яму. З свого боку, мер звелів викопати яму на кладовищі й викликав жандармерію, щоб, казав він, сила лишилась за законом. В день похорону обидві партії зійшлися, і першу хвилину трохи не счинилася бійка за останки пані делла Реббіа. Душ із сорок добре озброєних селян, що привели родичі небіжчиці, змусили кюре, вийшовши з церкви, звернути на шлях до гаю; з другого боку, виступив мер із своїми двома синами, прихильниками та жандармерією, щоб учинити опір. Коли він з'явився і зажадав, щоб верхівці оступилися, йому відповіли гукання та загрози; вороги переважали числом і були завзяті. Перед ним клацнуло кілька рушниць; кажуть навіть, що один пастух уже й наставився стріляти, але

полковник відхилив рушницю й сказав: «ніхто хай не стріляє без мого наказу». Мер, «річ природня, боявся пострілів», як Панург, і, відмовившись від бійки, забрався із своїм почетом; тоді похоронна процесія рушила, вибираючи як-найдовший шлях, аби пройти перед мерією. Проходячи, якийсь ідіот, що пристав до походу, надумався кричати «хай живе імператор!» Йому відповіло два-три голоси, і реббіаністи, розпалюючись де-далі, ухвалили вбити мерового бика, що випадково заступив їм дорогу. На щастя, полковник запобіг такому насильству.

Видима річ, що складено було протокола й що мер подав префектові рапорт у своєму найвивищенішому стилі, де малював, як стоптано під ноги божеські й людські закони, як його, меровій, повазі та повазі кюре завдано зневаги й образи, як полковник делла Реббіа став на чолі бонапартиської змови, щоб змінити порядок престолоспадкування й підбурити громадян повстати одні проти одних, — злочини, передбачені ст. ст. 86 та 91 Карного Кодексу.

Прибільшення цієї скарги пошкодили її наслідкам. Полковник теж написав префектові й королівському прокуророві; якийсь родич його дружини був свояком одного з депутатів від острова, другий — братом-у-перших президента королівського двора. Завдяки цим протекціям, змова вщухла, пані делла Реббіа лишилася в гаю, і тільки ідіота засуджено на півмісяця в'язниці.

Адвокат Баррічіні, мало вдоволений із наслідків цієї справи, завернув свої батареї з іншого боку. Він вишукав старий документ, за яким почав заперечувати право власності полковника на потік, що крутив йому млина. Розпочався процес і тривав довго. Наприкінці року двір мав уже дати свій висновок, з усієї видимости сприятливий для полковника, аж пан Баррічіні подав до рук коро-

лівському прокуророві листа, за підписом славетного бандита Аґостіні, що загрожував йому, мерові, пожежою і смертю, коли він не відмовиться від своїх претензій. Всі знають, що на Корсиці підтримка з боку бандитів дуже поширена й що вони часто втручаються в приватні суперечки, щоб допомогти своїм друзям. Мер використував цього листа, коли це нова пригода ускладнила справу. Бандит Аґостіні написав королівському прокуророві, скаржучись, що підроблено його руку й накинута тінь на його славу, виставляючи його людиною, що торгує своїм авторитетом. «Коли я викрию підробника», казав він, кінчаючи листа, «я його покараю, як слід».

Було очевидно, що Аґостіні не писав мерові ніякого загрозового листа; делла Реббіа обвинувачували за це Баррічіні і *vice versa*¹⁾. З одного й з другого боку гриміли загрози, і правосуддя не знало, де-ж шукати винних.

Тим часом полковника Гільфуччо забито. Ось факти, як їх установило правосуддя. 2-го серпня 18.., навзаході сонця, жінка Мадлена П'етрі, несучи зерно до П'етранері, почувла два, дуже швидко один по одному, постріли, зроблені, як їй здавалось, на шляху, що веде долиною до села, приблизно за сто п'ятдесят кроків від місця, де вона була. Майже ту-ж мить вона побачила чоловіка, що біг, нахилляючись, стежкою між виноградом і прямував на село. Цей чоловік спинився на хвилю й озирнувся, але відстань перешкодила жінці П'етрі вирізнити його риси, та й у роті йому був виноградний листок, що закривав мало не все обличчя. Він зробив рукою знак товаришеві, невидному їй, потім зник між виноградом.

Жінка П'етрі, кинувши свою ношу, побігла вгору стежкою і знайшла полковника делла Реббіа, зраненого двома

1) Навпаки.

пострілами, залитого кров'ю, але ще живого. Коло нього лежала його рушниця, набита і з зведеним курком, так ніби він став до оборони проти когось, що нападав на нього спереду, коли другий стріляв у нього ззаду. Він хрипів, борючись із смертю, але не міг вимовити жадного слова, що лікарі з'ясували характером його ран, що перейшли крізь легені. Кров душила його; вона стікала поволі, нагадуючи червоний мох. Марно жінка П'етрі підводила його й зверталась до нього з питаннями. Вона добре бачила, що він хоче говорити, але зрозуміти його не могла. Зауваживши, що він силкується засунути руку в кешеню, вона хутчій витягла звідти маленький гаман і подала йому, розгорнувши. Свідка справді побачила, що він через силу вивів кілька літер, але, не вміючи читати, вона не зрозуміла їхнього змісту. Виснажений цим зусиллям, полковник віддав гаман жінці П'етрі й стиснув міцно їй руку, дивлячись на неї якось особливо, ніби хотів їй сказати,—це слова самої свідки: «Це найважливіше, це ім'я мого вбійника!»

Жінка П'етрі спускався до села, коли здибала мера Беррічіні з його сином Вінцентелло. Тоді вже зовсім смеркало. Вона розказала те, що бачила. Мер узяв гаман і побіг до мерії, щоб пов'язати свій шарф та гукнути секретаря й жандармерію. Лишившись сама з молодим Вінцентелло, Мадлена П'етрі запропонувала йому піти й допомогти полковникові, як що він ще живий; але Вінцентелло відповів, що, коли він наблизиться до людини, що була заклятим ворогом його родини, то йому зараз таки закинуть убивство. Незабаром по тому повернувся мер, знайшов полковника мертвим, сказав занести трупа і склав протокола.

По-при своє хвилювання, цілком природне в цій пригоді, пан Баррічіні хутчій опечатав полковників гаман

і поробив усі розшуки, що були в його владі; але жаден не призвів до якого важливого викриття. Коли наспів слідчий, гаман розкрито, і на скривавленому клаптику побачили кілька літер, накреслених непевною рукою, але досить чітких.. Там написано: Агості..., і слідчий не сумнівався, що полковник хотів написати ім'я Агостіні, як свого вбивника. Тим часом Коломба делла Реббіа, покликана до слідчого, попросила дати їй оглянути гаман. Довго його погортавши, вона крикнула, показуючи рукою на мера: «Ось убійник!» Потім вона розповіла точно і ясно, аж дивно як на пригнічення, що її опанувало, що батько її одержав кілька день тому листа від сина й спалив його, але перед цим записав олівцем у своєму гамані адресу Орсо, що як-раз змінив гарнізон. Так цієї адреси не було тепер у гамані, і Коломба висновувала, що мер видер сторінку, де її записано, а на цій саме сторінці й наскреслив її батько ім'я вбивника; це ім'я, за словами Коломби, мер замінив ім'ям Агостіні. Слідчий справді побачив, що в зшитку, де написано ім'я, бракувало сторінки, але незабаром він побачив, що сторінок так само бракувало й по інших зшитках того самого гамана, а свідки заявили, що полковник мав звичку видирати отак сторінки з свого гамана, коли хотів запалити цигарку; отже, нічого не було ймовірнішого, що він через неогляд спалив адресу, що був записав. Крім того, стверджено, що мер, діставши гамана від жінки П'етрі, не міг читати в ньому, бо було темно; доведено, що він не спинявся й на мить перед тим, як увійшов до мерії, що бригадир жандармерії, що його супроводив туди, бачив, як він запалив лямпу, поклав гамана в конверт і запечатав перед його очима.

Коли бригадир кінчив своє свідчення, Коломба, не стямлячись, упала йому в ноги й благала всім, що тільки він

має найсвятішого, сказати, чи не лишав він мера хоч на хвилину самого. Бригадир, трохи повагавшись, видимо зворушений хвилюванням молодої дівчини, признався, що він виходив до сусідньої кімнати по аркуш великого паперу, але пробув одну хвилину, і мер весь час розмовляв з ним, поки він навіпамацки шукав того паперу в шухляді. Зрештою він посвідчив, що, коли він повернувся, скривавлений гаман лежав на тому самому місці, де мер його кинув, увійшовши.

Пан Баррічіні давав свідчення надзвичайно спокійно. Він казав, що вибачає нестяму панні делла Реббіа і навіть охоче погоджувався її виправдати. Він довів, що був увесь вечір на селі, що його син Вінчентелло був разом з ним коло мерії в момент злочину, що, зрештою, другий його син, Орландуччо, слабує на пропасницю аж досі й не підводиться з ліжка. Він показав усі свої рушниці, що з них жадна не стріляла допіру. Він додав, що відразу-ж зрозумів усю важливість справи з гаманом, що він опечатав його й передав до рук своєму помічникові, передбачаючи, що з причини своєї ворожнечі з полковником, він буде запідозрений. Наприкінці він нагадав, що Агостіні загрожував смертю тому, хто написав листа від нього, і натякнув, що цей негідник, думаючи мабуть на полковника, і забив його. В бандитських звичаях така помста з такого самого мотиву має вже приклади.

Через п'ять день по смерті полковника делла Реббіа, Агостіні, захоплений загоном стрільців, був забитий, сказано обороняючись. При ньому знайшли листа від Колумби, що закликала його оповістити, винен він чи ні за вбивство, що йому ставлено. Бандит нічого не відповів, і з цього зроблено досить загально висновок, що йому не стало сміливости сказати дівчині, що він забив її батька. Тим часом люди, що ніби добре знали вдачу Агостіні,

казали нишком, що якби він забив полковника, то хвалився-б цим. Другий бандит, відомий під ім'ям Брандолаччо, передав Коломбі декларацію, де честю свідчився за безневинність свого товариша, але він ставив одинокий доказ, що ніколи не чув від Агостіні, щоб той думав що лихого на полковника.

Одно слово, Баррічіні не потурбовано; слідчий усяково вихваляв мера, а сам мер прикрасив свою прегарну поведінку тим, що відмовився від усяких претенсій на протоку, що за неї він був у позвах із полковником делла Реббіа.

Коломба, за звичаєм країни, скомпонувала балату коло батькового трупу в присутності своїх друзів. В ній вона виливала всю свою ненависть проти Баррічіні й одверто обвинувачувала їх за вбивство, погрожуючи їм теж помстою свого брата. Ця балата здобула великої популярності, і саме її і співав був матрос перед міс Лідією. Дізнавшись про батькову смерть, Орсо, що був тоді на півночі Франції, попросив відпуски, але не міг її дістати. Спочатку він повірив, з сестриноного листа, у винність Баррічіні, але незабаром він дістав копії всіх слідчих документів, а приватний лист слідчого майже переконав його, що єдиним винуватцем був бандит Агостіні. Що три місяці Коломба писала йому, повторюючи свої підозри, що вона називала доказами. Мимо його волі ці обвинувачення збурювали його корсиканську кров, і часом він уже ладен був поділяти забобони своєї сестри, але що-разу, відповідаючи їй, писав, що її посиленням бракує міцних підвалин, що вони не варті ніякої довіри. Він навіть забороняв їй, але завсіди без наслідків, надалі писати йому про них. Так минуло два роки; він подався, кінець-кінцем, у запас і надумав повернутись у свій край, не за тим, щоб помститись над людьми, яких він мав за безневинних,

а щоб одружити свою сестру й продати свої маленькі маєтки, коли вартість їх дасть йому змогу жити на континенті.

VII.

Чи то сестрин приїзд роз'ятрив спогади Орсо про батьківську стріху, чи то він трохи болів перед своїми цивілізованими друзями диким убранням та поведженням Коломби, тільки другого-ж дня він оповістив про свій намір покинути Аяччіо й повернутись у П'єстранері. Але він узяв з полковника обіцянку заїхати до його вбогої хатини, коли-б полковник поїхав до Бастії, а від себе він зобов'язався влаштувати йому полювання на лані, на фазанів, диких кабанів та всяку иншу звірину.

Напередодні свого від'їзду Орсо запропонував, замість іти на полювання, погуляти берегом затоки. Подавши міс Лідії руку, він міг розмовляти з нею по волі, бо Коломба лишилась на місті, щоб скупатись, а полковник кидав їх раз-у-раз, стріляючи чайок та буревісників на превелике диво перехожим, що не розуміли, як то можна марнувати порох на таку дичину.

Вони йшли дорогою, що вела до Грецької каплиці, звідки розгортуються найкращий краєвид бухти, але вони на це ніяк не зважали.

«Міс Лідія...» сказав Орсо після довгенької мовчанки, що ставала вже важкою, «по щирості, що ви думаєте про мою сестру?»

«Вона мені дуже подобається», відповіла міс Невіль, «більше, ніж ви», додала вона, посміхаючись, «бо вона справжня корсиканка, а ви вже надто цивілізований дикун».

«Надто цивілізований!.. Де там! Мимо власної волі, я почуваю, що знову стаю дикуном, як ступив ногою на цей острів. Тисяча страшних думок хвилює мене, мучить...

і я маю потребу поговорити трохи з вами, перед тим як забитися в свою пустиню».

«Сміливіше, мосьє, гляньте на покору своєї сестри,— вона подає вам приклад».

«О, не помиляйтесь! Не вірте її покорі. Вона не сказала мені ще жадного слова, але в кожному її погляді я читаю те, що вона хоче від мене».

«Що-ж вона від вас хоче зрештою?»

«О, нічого... тільки щоб я спробував, чи рушниця вашого тата така добра на людину, як на куріпку».

«Що ви! Як ви можете так думати, коли-ж допіру призналися, що вона вам ще нічогосінько не сказала. Це дуже негарно з вашого боку».

«Як-би вона не думала про помсту, то з самого початку згадала-б про батька; а вона цього не зробила. Вона назвала-б ім'я тих, кого вона має... хибно, я це знаю,—за його вбійників. Також-ж ні, ні слова. Бо ми, корсиканці, бачите, дуже хитрі. Сестра розуміє, що я не цілком під її рукою, і не хоче мене лякати, поки я ще можу втекти. Аж коли вона мене спровадить на край прірви, коли голова мені закрутиться, тоді вона штовхне мене в безодню».

Тут Орсо подав міс Невіль де-які деталі про смерть свого батька й навів найголовніші докази, що зібралися проти Агостіні, як убійника.

«Ніщо», додав він, «не могло переконати Коломбу. Я це бачив з її останнього листа. Вона заприсягалася в смерті Баррічіні, і... бачите, міс Невіль, яку довіру я маю до вас,—може їх і на світі вже не було-б, коли-б один із забобонів, прищеплених їй диким вихованням, не переконував її, що мститись належить мені, як старшому в роді, і що до цього зобов'язує мене честь».

«Ви таки справді обмовляєте свою сестру, пане делла Реббіа», сказала міс Невіль.

«Ні, ви-ж самі це казали... вона корсиканка... вона думає так, як думають усі. Ви знаєте, чого я вчора був такий смутний?»

«Ні, але з якогось часу вас опадає чорний настрій... Першими днями нашого знайомства ви були веселіші».

«Вчора я, навпаки, був веселіший і щасливіший, ніж звичайно. Я бачив, що ви такі добрі, такі вибачливі до моєї сестри!... Полковник і я поверталися човном. І знаєте, що мені сказав один з перевізників своєю пекельною говіркою: «Ви настріляли багато дичини, Орс' Антон', але ви побачите, що Орландуччо Баррічіні кращий за вас стрілець».

«То що-ж страшного в цих словах? Чи вам так хочеться бути вправним стрільцем?»

«Та хіба ви не розумієте, що цей негідник тим самим сказав, що мені не стало-б сміливости забити Орландуччо?»

«Знаєте, пане делла Реббіа, ви нагнали на мене страху. Здається, в повітрі на вашому острові не тільки пропасниця, а й божевілля. Добре, що ми маємо незабаром покинути його».

«Але не минувши П'етранері. Ви-ж обіцяли сестрі».

«А коли ми не додержимо цієї обіцянки, то мусимо, певна річ, начуватись якоїсь помсти?»

«Ви пригадуєте, що розповідав нам колись ваш тато про тих індійців, що загрожують владі голодною смертю, коли вона не вволить їхніх прохань?»

«Так, ви теж помрете з голоду? я цього непевна. Ви покинете їсти, а панна Коломба принесе вам такого апетитного бручо¹⁾, що ви й забудете про свій намір».

«Ви не маєте серця в своєму глузуванні, міс Невіль; ви мусите мені допомогти. Ви-ж бачите, що я тут сам

¹⁾ Гатунок сиру з перевареними вершками. Національна корсиканська страва.

один. Тільки ви й стримуєте мене від божевілья, як ви кажете; ви були моїм янголом-охоронцем, а тепер...»

«Тепер», серйозно сказала міс Лідія, «цей хисткий намір має підтримати ваша честь людини й лицаря та...» провадила вона, одвертаючись, щоб зірвати квітку, «спогад про вашого янгола-охоронця, коли це щось для вас важить».

«О, міс Невіль, коли-б я міг думати, що ви справді цікавитесь...»

«Слухайте, пане делла Реббіа», трохи схвильовано сказала міс Невіль, «ви-ж дитина, я й поводжуся з вами, як з дитиною. Коли я була малою дівчиною, мати подарувала мені чудове кольє, що мені дуже хотілося мати, але сказала: «Що-разу вбираючи це кольє, згадуй, що ти ще не знаєш французької мови». Кольє втратило в моїх очах чимало своєї вартости. Воно стало мені ніби якась гризота, але я носила його й навчилася французької мови. Бачите цей перстень? Це єгипетський скарабей, знайдений, коли вам цікаво, в піраміді. Оця химерна фігура, що здається вам мабуть за пляшку, означає людське життя. На батьківщині моїй єсть люди, що визнали-б цей гієрогліф за дуже влучний. А ось далі, це щит з рукою, що тримає списа—це значить боротьба, бійка. Отже сполучення двох літер становить девіз, що здається мені так можна звязати: Життя єсть боротьба. Не думайте, що я вільно перекладаю гієрогліфи—це один учений розумник мені все вияснив. Так от, я дарую вам цього перстня. Коли вас змагатимуть лихі корсиканські думки, гляньте на мій талісман і скажіть собі, що треба переможцем вийти з борні, куди штовхають вас лихі пристрасті... Та й справді, я не эле проповідую».

«Я думатиму про вас, міс Невіль, і я казатиму собі...»

«Скажіть собі, що у вас єсть приятелька, якій дуже прикро було-б... знати... що вас повісили. До того-ж, це тяжка була-б річ і панам капралам, вашим предкам».

Сказавши це, вона, сміючись, пустила руку Орсо й хутко пішла до свого батька.

«Тату», сказала вона, «та покинь тих нещасних пташок; іди з нами помріяти в Наполеонівському гроті».

VIII.

У від'їзді завжди єсть щось урочисте, навіть коли розлучаються не надовго. Орсо мав виїхати з сестрою дуже рано, і напередодні ввечері він попрощався з міс Лідією, не сподіваючись, що ради нього вона зробить виняток у своїх лінивих звичках. Їхнє прощання було холодне й поважне. Після розмови на березі моря міс Лідія боялась, що виявила до Орсо може надто живу цікавість, а Орсо, з свого боку, гостро відчував її насмішку і, найбільше, її легковажний тон. Якийсь час йому здавалось, він збагнув із поведження молодой англійки, ніби в ній зароджується глибше почуття, а тепер, збентежений її жартами, він казав собі, що в її очах він—звичайнісінький знайомий, що незабаром буде забутий. Дуже-ж він здивувався, коли вранці, сівши з полковником пити каву, він побачив, що міс Лідія ввійшла разом з його сестрою. Вона встала о п'ятій годині, а для англійки, зокрема для міс Невіль, це такий значний вчинок, що йому було чим пишатись.

«Мені дуже прикро, що вас потурбовано так рано», сказав Орсо. «Певне це сестра вас розбудила, не зважаючи на моє попередження, і ви кленете мабуть нас. Ви може вже бажаєте мені бути повішеним?»

«Ні», сказала міс Лідія дуже тихо й по-італійськи, очевидно, щоб батько її не зрозумів. «Але ви мали жаль

на мене вчора за мої жарти, а я не хочу, щоб ви повезли з собою лихий спогад про вашу приятельку. Які-ж ви, корсиканці, жакливі! Прощайте-ж; ненадовго, сподіваюсь».

І вона подала йому руку.

Орсо здобувся тільки на зітхання. Коломба підійшла до нього, одвела його до вікна і якусь хвилинку тихо з ним говорила, показуючи щось під своїм мецаро.

«Сестра», сказав Орсо до міс Невіль, «хоче зробити вам незвичайний подарунок, панно; але ми, корсиканці, не маємо чого доброго дарувати... крім пристрасти... що її не нищить і час. Сестра каже, що ви пильно роздивлялись на цей стилет. Це фамільна пам'ятка. Може вона висіла колись при пасі одного з тих капралів, що завдяки їм я мав честь із вами познайомитися. Коломба вважає його за таку цінність, що спитала мого дозволу, щоб вам його подарувати, а я й не знаю, чи давати мені той дозвіл, бо боюсь, щоб ви не глузували з нас».

«Стилет цей чудовий», сказала міс Лідія, «але це фамільна зброя, і я не можу її взяти».

«Це не батьківський стилет», жваво докинула Коломба, «його подарував король Теодор одному з прадідівмоєї матери. Коли ви його візьмете, то зробіте нам велику приємність».

«Дивіться, міс Лідія», сказав Орсо, «не зневажайте королівського стилета».

Аматорові спадщина короля Теодора без міри цінніша, ніж спадщина якого могутнішого монарха. Спокуса була велика, і міс Лідія вже бачила вражіння, що справить ця зброя, лежачи на лакованому столику в її помешканні на Saint-James's place.

«Але, любя панно Коломба», сказала вона, беручи стилет з ваганням людини, що хоче взяти, і звертаючись до Коломби з як-найласкавішою посмішкою, «я не можу... я не смію відібрати у вас зброю перед дорогою».

«Зо мною брат», гордо сказала Коломба, «і ми маємо рушницю, що подарував нам ваш тато. Орсо, ти її набив кулею?»

Міс Невіль сховала стилет, а Коломба, щоб одвернути небезпеку, що викликає дарування друзям гострої чи важкої зброї, зажадала одно су на заплату.

Зрештою треба було рушати. Орсо ще раз стиснув руку міс Невіль; Коломба поцілувала її, потім того підставила свої рожеві губки полковникові, глибоко зачарованому корсиканською ввічливістю. Міс Лідія бачила з вікна вітальні, як брат із сестрою сідали на коні. Очі Коломби блищали лиховісною радістю, якої вона в неї ще не примічала. Ця висока й міцна жінка, фанатична в своїх думках про варварську честь, з гордовитим чолом і затиснутими в сардонічній посмішці губами, що вела з собою озброєного як у страшний похід юнака, нагадала їй про страхи Орсо, і вона ніби побачила його злого духа, що веде його до загину. Орсо, вже на коні, підвів голову й побачив її. Чи зрозумівши її думку, чи щоб сказати їй останнє прощай, він узяв египетську каблучку, що повісив на шнурку, й підніс її до своїх уст. Міс Лідія, почервонівши, покинула вікно; потім, підійшовши до нього майже відразу-ж, вона побачила, що корсиканці швидким чвалом віддаляються на своїх малих поні, прямуючи до гір. Через півгодини полковник, за допомогою своєї підзірної труби, показав їй їх у далечині затоки, і вона побачила, що Орсо часто повертав голову до міста. Він зник зрештою за болотом, що тепер заступив прекрасний садібник.

Міс Лідія, видивляючись на себе в люстерко, побачила, що вона бліда.

«Що має думати про мене цей молодик?» сказала вона, «і що я думаю про нього? І чому я думаю про це?..»

Подорожнє знайомство! Чого я приїхала на Корсику?.. О, я його зовсім не кохаю... Ні, ні; до того-ж це й неможливо... А Коломба... Я—невістка плакальниці, що носить величезний стилет!»

Вона зауважила, що тримає в руці стилет короля Теодора, й кинула його на туалет.

«Коломба в Лондоні, танцює в Almack's¹⁾!.. Боже мій, от левиця²⁾ на показ!.. Вона мабуть справляла-б фурор... Він мене кохає, я певна цього... Це герой роману, що я урвала його авантурний розвій... А чи справді він хоче помститись по-корсиканському за свого батька?.. Це щось між Конрадом³⁾ і денді... Я зробила з нього справжнього денді, але денді всуміш з корсиканським різником?..

Вона кинулась у своє ліжко й хотіла заснути, але це була річ неможлива; та я не важуся подавати її монолога, де вона, більше як сотню разів, собі казала, що делла Реббіа не був, не єсть і ніколи не буде чимсь для неї.

IX.

Тим часом Орсо їхав із своєю сестрою. Швидкий хід коней не давав їм спочатку розмовляти, але, коли надто круті узвози змушували їх їхати ступою, вони перемовлялися кількома словами про друзів, що допіру покинули. Коломба в захваті говорила про красу міс Невіль, про її

1) Алмак—назва аристократичного старинного клубу і залі для зборів та концертів у Лондоні.

2) Так називали тоді в Англії модних осіб, що визначалися чимсь незвичайним.

Прим. авт.

3) Конрад—мабуть тут згадка про Конрада Валенрода, героя поеми Міцкевича, що саме 1830 року була видана в Парижу. Виспівується в ній особлива форма макіявелізму,—бути левом і лисом одночасно, йти в табор ворогів, щоб там, удаючи з себе друга й ренегата, плекати помсту.

біляве волосся та граціозні маніри. Потім вона спитала, чи справді полковник такий багатий, як здається, і чи міс Лідія єдина його дочка.

«Це має бути гарна партія», казала вона, «її батько, здається, дуже прихильний до тебе».

А що Орсо нічого не відповідав, вона провадила:

«Наша родина теж була багата колись, вона й тепер ще належить до найшановніших на острові. Сіньори-ж¹⁾ усі покручі. Шляхетність єсть тільки в капральському роді, а тобі-ж відомо, Орсо, що ти походиш від перших капралів на острові. Ти знаєш, що наша родина жила по той бік гір²⁾ і тільки громадянські війни змусили нас перейти на цей бік. Бувши-б я на твоєму місці, Орсо, я не вагаючись посватала-б міс Невіль... (Орсо знизав плечима). За її посаг я купила-б ліси делла Фальсета й виноградники, що нижче від нас; я збудувала-б прегарний мурований будинок й підняла-б на один поверх стару вежу, де Самбукуччо знищив стількох муринів за часів графа Генриха дель Міссере³⁾»,

1) Сіньорами називають нащадків корсиканських феодалів. Між родинами сіньорів та капралів точиться змагання за шляхетність. *Прим. авт.*

2) Тоб-то на східньому краю. Цей дуже вживаний вираз—*di la dei monti*—змінює значіння відповідно до місця життя того, хто його вживає.—Корсику з півночі на південь поділяє гірське пасмо.

Прим. авт.

3) Див. Філіппіні, кн. II—Граф Arrigo дель Міссере помер коло 1000 року; кажуть, що при його смерті чути було в повітрі голос, що співав такі пророчі слова:

E morto il conte Arrigo del Missere.

E Corsica sarà di male in peggio. *Прим. авт.*

Філіппіні Антонію, корсиканський історик XVI століття. Його *Istoria di Corsica* близька характером до наших козацьких хронік Самойла Величка, Граб'янки то-що. Пророцтво при смертельнім ложі Arrigo (Генриха) Міссере має означати: „По смерті графа дель Міссере на Корсику прийде найгірше лихо“.

«Коломбо, ти збожеволіла», відповів Орсо, пускаючись у чвал.

«Ти чоловік, Орс' Антон', і ти, безумовно, краще за жінку знаєш, що робити. Але мені хотілося-б знати, що цей англієць може закинути проти нашого союзу. В Англії єсть капрали?..»

Отак розмовляючи, брат із сестрою після чималого переїзду прибули до невеличкого села неподалік Боконьяно, де спинилися пообідати й переночувати в друга своєї родини. Їх прийняли з корсиканською гостинністю, яку можна оцінити тільки зазнавши її. Назавтра хазяїн, що був кумом пані делла Реббіа, провів їх аж на льє від свого житла.

«Бачите ці ліси й чагарі», сказав він Орсо на прощання, «людина, що зробила нещастя, може тут спокійно жити десяток років, не боячись ні жандармів, ні стрільців. Ці ліси сходяться з лісом де-Віццавона, і коли в Боконьяно чи в околицях маєш приятелів, то там нічого не бракує. У вас чудова рушниця, мабуть далеко б'є. Пресвята діво, який великий калібр! Цим можна не тільки кабанів убивати».

Орсо холодно відповів, що його рушниця англійська й дістає кулею дуже далеко. Вони обнялись, і кожен поїхав своєю дорогою.

Наші мандрівці були вже на малій відстані від П'етранері, аж ось при отворі провалля, де треба було переїздити, вони побачили сімох чи вісьмох узброєних рушницями людей,—що сиділи на каміннях, інші лежали на траві, кілька стояло, ніби на варті. Коні їхні паслись неподалік. Коломба хвилину приглядалася їм у підзірну трубку, що вона добула з чималої шкіряної торбинки, що носять усі корсиканці в дорозі.

«Це наші люди!» радісно гукнула вона. «П'єруччо добре справив своє доручення».

«Які люди?» спитав Орсо.

«Наші чабани», відповіла вона. «Позавчора ввечері я послала П'єруччо зібрати цих молодців, щоб провели тебе додому. Тобі не личить в'їздити в П'єстранері без охорони, до того-ж ти мусиш пам'ятати, що Баррічіні на все здатні».

«Коломбо», суворо сказав Орсо, «я тебе вже не раз просив не говорити мені ні про Баррічіні, ні про твої безпідставні підозри. Я не дам, певна річ, себе на сміхи, в'їздячи додому з таким загоном ледарів, і мені дуже неприємно, що ти їх зібрала, не попередивши мене про це».

«Брате, ти забув свій край. Мені й належить тебе охороняти, коли твоя необережність загрожує тобі. Я мусіла зробити те, що зробила».

В цю мить чабани, примітивши їх, скочили на коней й чвалом з'їхали їм назустріч.

«Слава Орс' Антон'!» гукнув кремезний дід з білою бородою, одягнений, дарма що спека, в сіряк з відлогою з корсиканського сукна, густішого за вовну його овець. «Писаний батько, тільки вищий та дужчий. А рушниця-ж добряча! Про цю рушницю гомонітимуть, Орс' Антон'!».

«Слава Орс' Антон'!» гуртом гукали всі чабани. «Ми добре знали, що він повернеться кінець-кінцем!»

«От, Орс' Антон'!» казав один з них, великий штукар з обличчям цегельного кольору, «ваш батько-б радів, як-би зустрічав оце вас тут! Дорогий чоловік! ви його побачили-б, як-би він повірив мені, якби дав мені зробити діло з Джудіче... Сміливий чоловік! він не повірив мені. Тепер він добре тямить, що моя була правда».

«То що-ж», відповів дід, «Джудіче нічого не втратить, почекавши».

«Слава Орс' Антон'!»

І з десяток пострілів підтримало цей вигук.

Орсо, з гирким серцем опинившись серед цього гурту вершників, що говорили всі разом і тиснулись, щоб подати йому руку, стояв якийсь час, не маючи змоги їх перекричати. Зрештою, прибираючи вигляду, що він мав перед своєю чотою, роблячи їй догану та призначаючи кару на гауптвахту, він сказав:

«Друзі мої, дякую вам за чуття, що ви виказуєте мені, і за те, що ви почуваете до мого батька; але я вимагаю, я хочу, щоб ніхто не давав мені порад. Я знаю, що мені робити».

«Його правда, його правда!» гукнули чабани. «Ви добре знаєте, що можете покластися на нас».

«Так, я й покладаюся. Але зараз мені нікого не треба, і ніяка небезпека не загрожує моєму домові. Робіть півповорота, і гайда до своїх овець. Я знаю дорогу до П'етранері, мені не треба проводирів».

«Не бійтесь нічого, Орс' Антон'», сказав дід, «вони не посміють показатися сьогодні. Миша в нірку ховається, коли кіт вертається».

«Сам ти кіт, старий бородань!» сказав Орсо. «Як тебе звуть?»

«Отуди! Ви мене не знаєте, Орс' Антон', мене, що раз-у-раз возив вас позад себе на своєму кусючому віслюку? Ви не знаєте Поло Гріффо? Ще при силі, як бачите, і відданий тілом і душею усім делла Реббіа. Скажіть одне слово, і коли ваша здорова рушниця заговорить, оцей старий мушкет, старий, як і хазяїн його, теж не мовчатиме. Покладайтеся на це, Орс' Антон'».

«Добре, добре, але, сто чортів, забирайтесь собі, дайте нам їхати далі».

Чабани зрештою рушили, прямуючи швидким ходом до села; але вряди-годи вони ставали на кожному горбку,

ніби розглядаючись, чи немає де таємної засідки, і весь час тримались близьенько Орсо та його сестри, щоб мати змогу стати їм на допомогу в разі потреби. А старий Поло Гріффо казав своїм товаришам:

«Я його розумію! я його розумію! Він не говорить про те, що хоче зробити, а сам собі робить. Це писаний батько. Еге, розкажуй, що ні на кого не гнівається—ти-ж запрягся святій Негі¹⁾ Браво! Я й дулі не дам за мерову шкуру. Менше, як через місяць, з неї вже не зробиш бурдюка».

З таким загоном розвідачів попереду нащадок делла Реббіа вступив у своє село й дістався старого замку капралів, своїх предків. Реббіаністи, так довго позбавлені ватажка, юрбами виходили йому назустріч, а селяни, що додержували неутралітету, всі стояли на порогах, дивлячись на цей похід. Баррічіністи сиділи по хатах і дивились крізь щілини своїх віконниць.

Містечко П'етранері збудовано дуже химерно, як і всі корсиканські села, і щоб побачити справжню вулицю, треба завітати до Кергезу²⁾, збудованого де Марбефом³⁾. Розкидані без ладу й найменшого плану хати займають верховину маленького узгір'я. Серед містечка росте великий дуб, а коло нього стоїть кам'яне корито, куди деревляною трубою біжить вода з сусіднього джерела. Цю громадськи корисну споруду збудовано спільними коштами делла Реббіа та Баррічіні, але дуже помиляється той, хто бачитиме в цьому ознаку колишньої

1) Такої святої в календарях немає. Запрягтися св. Негі, це все навмисно заперечувати. *Прим. автора.* Певне, від *negáre*—заперечувати, відрікатися. Свята Негі—щось подібне до нашого святого Нероби, святих Ледарів то-що.

2) Невеличке місто на північ од Аяччо.

3) Французький генерал, що керував завоюванням Корсики.

згоди між обома родинами. Навпаки, це наслідок їхніх заздрощів. Колись полковник делла Реббіа послав міській раді невеличку суму грошей на побудування фонтана, а адвокат Баррічіні хутчій приніс теж таку пожертву, і цьому змаганням великодушності П'етранері й зобов'язана своєю водою. Круг дуба й фонтана єсть порожня місцина, що зветься майданом і де збираються вечорами гулящі люди. Іноді тут гуляють у карти, а раз на рік, під час карнавалу, тут танцюють. На противних кінцях майдану стоять височенькі будинки, муровані з граніту й лупака. Це ворожі вежі делла Реббіа та Баррічіні. Будова їхня однакова, заввишки вони рівні,—видко, що суперництво обох родин триває весь час, а доля не дає комусь переваги.

Мабуть до речі буде з'ясувати, що саме треба розуміти під словом вежа. Це чотирьохкутня будівля приблизно на сорок футів заввишки, що її в іншому краю любенько називали-б голубником. На вісім футів від ґрунту зроблено вузькі двері, і дістатися до них можна дуже крутою драбиню. Над дверима єсть вікно з чимсь ніби балконом, де в споді є отвір, як у бійниці, що дає змогу безпечно забити непроханого гостя. Між вікном і дверима видко два грубо вирізблені гербові щити. На одному був колись генуйський хрест, але тепер він геть побитий і зрозумілий тільки антикварам. На другому щиті вирізьблено герб родини, що посідає вежу. Додайте, щоб доповнити декорацію, кілька дряпаків від куль на щитах та віконних лутках—і ви зможете уявити собі середньовічний замок. Забув ще сказати, що житлові будівлі межують із вежею і часто мають з нею внутрішнє сполучення.

Вежа й будинок делла Раббіа займають північний край п'етранерського майдану, а вежа й будинок Баррічіні—південний край. Від північної вежі до фонтана—це місце

прогулянок делла Реббіа, а Баррічіні гуляють з протилежного боку. Після похорону полковникової дружини члени обох родин завсіди з'являлися тільки на тому кінці майдану, де їм належало, за такою мовчазною угодою. Щоб не звертати, Орсо хотів проїхати перед будинком мера, але сестра попередила його й запропонувала звернути у вуличку, що вела до їхнього будинку по-за майданом.

«Навіщо звертати?» сказав Орсо. «Хіба майдан не громадський?» І він пустив коня.

«Молодець!» тихенько промовила Коломба. «Батьку мій, ти будеш помщений!»

Виїхавши на майдан, Коломба помістилась між будинком Баррічіні та своїм братом і весь час пильно поглядала на вікна своїх ворогів. Вона постерегла, що їх недавно забарикадовано й пороблено аркере. Так звуться вузькі отвори на взір бійниць, улаштовані між товстими колодами, якими загороджують внутрішню частину вікна. Боячись якого нападу, роблять такі барикади, що дають змогу під захистом колод безпечно стріляти в напасників.

«Боягузи!» сказала Коломба. «Глянь, брате, вони вже починають остерігатись, вони барикадуються. Але прийдеться вийти на світло!»

Поява Орсо на південному краю майдану справила величезну сенсацію в П'етранері й була визнана за доказ сміливості, навіть зухвальства. Для безсторонніх осіб, що зібралися ввечері круг дуба, це було темою докладного обговорення.

«Щастя його», казали, «що молоді Баррічіні ще не вернулись, бо ті гарячіші за адвоката і не дозволили-б ворогові їхати по своїй землі, не розплатившись за хвастощі!»

«Затямте, що я вам скажу, сусідо», додав дід, що був у селі за оракула. «Я дивився сьогодні на лице Коломби,

вона щось забрала в голову. Чую я порох у повітрі. Швидко бите м'ясо буде дешеве в П'етранері».

Х.

Дуже молодим розлучившись із своїм батьком, Орсо мало мав часу, щоб його спізнати. Він покинув П'етранері в п'ятнадцять років, поїхавши вчитись до Пізи, потім перейшов до військової школи, а Гільфуччо тим часом носив по Європі імператорські прапори. На континенті Орсо бачив його дуже рідко, і тільки 1815 року він потрапив до полку, де командував його батько. Але незламний щодо дисципліни полковник ставився до сина, як і до інших молодих лейтенантів, тоб-то дуже суворо. Спогади, що Орсо про нього зберіг, були двоїсті. Він згадував, як батько в П'етранері давав йому свою шаблю, дозволяв вибивати рушницю, повернувшись із полювання, як уперше посадив його, хлопчиська, до родинного столу. Потім він уявляв собі полковника делла Реббіа, що посилав його під арешт за якусь легковажність і ніколи не називав инакше, як лейтенант делла Реббіа.

«Лейтенант делла Реббіа, ви не на своєму боєвому місці,— три дні арешту.—Ваші стрільці стоять на п'ять метрів далі від резерву,—п'ять день арешту.—Ви в кашкеті о дванадцятій годині п'ять хвилин по полудні,—вісім день арешту».

Один тільки раз, при Катребра¹⁾, він сказав йому:

«Дуже добре, Орсо; тільки обережніше».

Зрештою, не ці спогади зринали йому в П'етранері. Рідні ще з дитинства краєвиди, меблі, що служили його матері, яку він ніжно любив, викликали в душі вир солодких і важких почуттів; крім того, темне майбутнє, що

1) Село в Бельгії, де маршал Ней напередодні Ватерлоо дав баталію англійцям (16 червня 1815 р.).

клалося йому, невиразна турбота, що навіювала йому сестра, і, над усе те, думка, що міс Невіль має приїхати до його будинку, що здавався йому тепер таким малим, бідним і так мало відповідним для при звичаєної до розкошів особи, зневага, що зародиться, може бути, в ній,— всі ці думки творили хаос в його голові й нагнали на нього глибоку безпорадність.

Він сів вечеряти у великий фотель з вичорненого дуба, де його батько був головував на родинних обідах, і посміхнувся, побачивши, що Коломба не наважується сідати до столу разом з ним. А втім він був дуже їй вдячний за мовчанку, що вона зберегала під час вечері, й за те, що після вона швидко пішла, бо він почував себе надто схвильованим, щоб опиратися наступові, що вона його, певна річ, готувала; але Коломба жаліла його й хотіла дати йому часу поміркувати самому. Схиливши голову на руку, він довго нерухомо сидів, викликаючи в пам'яті останні два тижні свого життя. Він жахаючись почував, що кожен ніби чогось чекає з його боку проти Баррічіні. Він уже постерігав, що думка П'етранері починає бути для нього громадською думкою. Він мусить помститись, щоб не вславитися боягузом. Але над ким помститись? Він не міг уважати Баррічіні за винних до злочину. Вони справді вороги його родини, але треба диких забобонів його земляків, щоб привинювати їм убивство. Часом він споглядав на талісман міс Невіль і тихенько проказував його девіз: «Життя єсть боротьба!» Кінець-кінцем він твердо сказав: «Я вийду з неї переможцем!» З цією доброю думкою він підвівся і, взявши лампу, хотів сходити до своєї кімнати, коли це раптом постукано в двері. Час був невідповідний, щоб приймати візиту. Відразу-ж з'явилася Коломба в супроводі жінки, що в них служила.

«Це нічого», сказала вона, поспішаючи до дверей.

Проте, ще не відчиняючи, вона спитала, хто стукає. Тоненький голосок відповів: «Це я».

Деревляний засув, що на дверях, тоді зразу одсунуто, і Коломба знову з'явилася в їдальні разом з дівчинкою близько десятиох років, босою, в лахмітті, запнутою в лиху хустку, що з-під неї висмикувалися пасма чорного, як воронове крило, волосся. Дитина була худа, бліда, з попаленою від сонця шкірою, але в очах їй блищав розумний вогник. Побачивши Орсо, вона боязко спинилася й уклонилося йому по-селянськи; потім тихо поговорила з Коломба й дала їй у руки свіжо вбитого фазана.

«Спасибі, Кілі», сказала Коломба. «Подякуй своєму дядькові. Як він ся має?»

«Дуже добре, панно, радий вам служити. Я не могла раніше прийти, бо він дуже запізнився. Я сиділа три години в чагарях, виглядаючи його».

«Так ти не вечеряла?»

«Та ні-ж, панно, часу не було».

«Тобі зараз дадуть повечеряти. У твого дядька хліб ще єсть?»

«Трохи, та найбільше йому бракує пороху. Тепер наспіли каштани, і йому треба тільки пороху».

«Я дам тобі хліба для нього й пороху. Скажи йому, щоб беріг його, бо він дорогий».

«Коломба», сказав Орсо по-французьки, «кому це ти милостиню даєш?»

«Бідному бандитові з цього села», відповіла Коломба тією-ж мовою. «Ця дівчинка його небога».

«Мені здається, що ти могла-б на краще повернути свої дарунки. Навіщо посилати пороху якомусь пройди-світові, що вживе його на злочини? Коли-б не ця нещасна прихильність, що всі тут здається почувають до бандитів, то вони давно-б уже перевелись на Корсиці».

«Найлихіші в нас люди не ті, що на полі»¹⁾).

«Дай їм хліба, коли хочеш, цього не відмовляють нікому; але я не розумію, як можна постачати їм бойовий припас».

«Брате», поважно сказала Коломба», ти господар тут, і в цьому домі все належить тобі. Але я попереджаю тебе, що краще віддам оцій дівчинці своє мецаро, щоб вона продала його, ніж відмовлю пороху бандитові. Відмовити йому пороху! Це-ж те саме, що віддати його жандармам. Яку-ж оборону він має проти них, як не набої?»

Дівчинка тим часом жадібно вминала шмат хліба й уважно поглядала то на Коломба, то на її брата, силуючись зрозуміти в їхніх очах про що мова.

«Та що-ж зробив той бандит? Чом він утік у чагарі?»

«Бандолаччо не зробив жадного злочину!» гукнула Коломба. «Він застрелив Джован'Опіццо, що забив його батька, коли сам він був у війську».

Орсо відвернувся, взяв лямпу й не відповідаючи, зійшов у свою кімнату. Тоді Коломба дала дитині пороху та харчів і провела її до дверей, кажучи:

«Нехай твій дядько найбільше пильнує Орсо!»

XI.

Орсо довго не міг заснути, отже прокинувся пізно, принаймні для корсиканця. Тільки він підвівся, перше, що впало йому в очі, був будинок його ворогів і бійнички, що вони в йому поробили. Він зійшов і спитався про сестру.

¹⁾ Бути alla samragna значить бандитувати. Бандит не єсть ганебна назва, її розуміють у значінні вигнанець; це outlav англійських балад. *Прим. автора.* Alla samragna—на полі, в степах. Наше бандит, банніта, банітований (з італійського bandire, bandita) означало вигнанець, оголошений по-за законом.

«Вона на кухні, виливає кулі», відповіла йому прислуга, Саверія.

Отже символи війни ходили за ним що-кроку.

Він побачив Коломба на лавці серед свіжо вилитих куль.

«Що це ти тут робиш?» спитав її брат.

«У тебе-ж зовсім немає куль до полковникової рушниці», ніжно відповіла вона, «я знайшла форму до твого калібру, і сьогодні ти вже матимеш двадцять чотири набої».

«Вони мені непотрібні, слава богу!»

«Не можна наражати себе на несподіванки, Орс' Антон'. Ти забув свій край і людей, що кругом тебе».

«Я й забув-би це, якби ти мені так часто не нагадувала. Скажи, чи не прибула кілька день тому грубенька скриня?»

«Так, брате; хочеш, щоб я знесла її тобі в кімнату?»

«Ти знесеш! Та тобі й підважити її не стане сили... Чи немає тут кого з чоловіків, щоб це зробити?»

«Я не така плоха, як ти думаєш», сказала Коломба, закашуючи рукава й відкриваючи білу круглу руку досконалої форми, що свідчила про незвичайну силу. «Ходімо, Саверіє», сказала вона служниці, «допоможеш мені».

Вона вже сама підіймала важку скриню, коли Орсо кинувся їй допомагати.

«У цій скрині, моя люба Коломбо», сказав він, «єсть щось і для тебе. Вибачай, що я роблю тобі такі убогі дарунки, але гаманець запасного лейтенанта не дуже брязкучий».

Кажучи так, він розчинив скриню і витяг із неї кілька сукень, шалю й інші речі до вжитку молодій дівчині.

«Які чудесні сукні!» гукнула Коломба. «Я швидко їх замкну, щоб вони не попсувались. Я схочу їх на своє весілля», додала вона, сумно посміхнувшись, «бо тепер я в жалобі».

І вона поцілувала братові руку.

«В такій довгій жалобі, сестро, єсть щось неприродне».

«Я запряглася на цьому», твердо сказала Коломба.
«Я не скину жалоби»...

І вона глянула у вікно на будинок Баррічіні.

«Коли-ж ти вийдеш заміж?» сказав Орсо, бажаючи уникнути кінця фрази.

«Я вийду», сказала Коломба, «тільки за чоловіка, що зробить три речі»...

І вона все зловісно дивилась на ворожий будинок.

«Ти така гарна, Коломбо, я просто дивуюся, що ти ще незаміжня. Ну, ну, ти мені скажеш, хто до тебе залицяється. До речі, я послухаю серенад. Вони мусять бути прекрасні, щоб подобатись такій видатній голосильниці, як ти».

«Хто захоче бідну сироту... А потім, чоловік, що змусить мене скинути жалобу, змусить отих жінок надіти її».

«Це вже якесь божевілля», сказав сам-собі Орсо.

Але він нічого не відмовив, щоб уникнути суперечки.

«Брате», ніжно казала Коломба, «я теж маю щось тобі дати. Одежа, що на тобі, надто розкішна для наших країв. Ваш чудовий сурдут геть подереться через два дні, коли ви підете в нього в чагарі. Треба його берегти на той час, коли приїде міс Невіль».

Потім, відчинивши шафу, вона вийняла звідти цілий мисливський костюм.

«Я зробила тобі оксамитову куртку, а ось шапочка, яку носять наші модники; я вишила її тобі вже давно. Хочеш приміряти?»

І вона натягла на нього широку куртку з зеленого оксамиту з величезною кешенею на спині. На голову вона наділа йому гостроверху шапочку з чорного оксамиту, вишиту гатом і шовком такого-ж кольору з китичкою на кінці.

«Ось ладівниця ¹⁾ нашого батька», сказала вона. «Його стилет лежить у кешені у твоїй куртці. Я зараз принесу тобі pistol».

«Я виглядаю на справжнього розбишаку з Амбігю-Комік» ²⁾, казав Орсо, видивляючись на себе в люстерко, що подала йому Саверія.

«Бо й вигляд у вас дуже підхожий, Орс' Антон'», казала стара служниця, «і найкращий гострошاپочник ³⁾ з Боконьяна чи Бастеліки не вийде проти вас!»

Орсо снідав у своєму новому костюмі; за стравою він сказав сестрі, що в його скрині є трохи книжок та що він має намір ще виписати їх з Франції та Італії і змусити її багато працювати.

«Бо-ж сором, Коломба», додав він, «що така доросла дівчина, як ти, не знає ще того, що на континенті знають немовлята».

«Твоя правда, брате», казала Коломба, «я сама добре знаю, чого мені бракує, і не хочу нічого, тільки вчитися, особливо якщо ти даватимеш мені лекції».

Минуло кілька день, і Коломба не згадувала про Баррічіні. Вона весь час клопоталася братом і часто говорила з ним про міс Невіль. Орсо давав їй читати французьких та італійських книжок і глибоко дивувався то на правильність та здоровий розум її зауважень, то на цілковите неуцтво у звичайнісіньких речах.

Якось уранці по сніданкові Коломба вийшла на мить і повернулася вже не з книжкою та папером, а з меча-ро на голові. Виглядала вона ще серйозніше, ніж звичайно.

1) Carchera—ремінь, патронташ. До нього з лівого боку чіпляють і pistolю.

Прим. авт.

2) Театр-вар'ете в Парижі.

3) Pinsuto. Так звуть тих, хто носить гостроверхі шапочки, barreta pinsuta.

Прим. авт.

«Брате», сказала вона, «я хочу тебе попросити піти зо мною».

«Куди я маю тебе відпровадити?» спитав Орсо, даючи їй руку.

«Мені непотрібна твоя рука; візьми краще свою рушницю та скриньку з набоями. Чоловік ніколи не повинен виходити без зброї».

«В добрий час! Треба призвичаюватись до моди. Де-ж ми йдемо?»

Коломба, не відповідаючи, пов'язала міцніше мецаро, покликкала сторожового собаку і вийшла разом із братом. Ідучи великими кроками геть від села, вона звернула на шлях у долині, що кружляв між виноградниками, а собаку послала перед себе, зробивши йому знак, що той, здається, добре розумів, бо відразу пустився бігти кривульками, кидаючись у виноградники то з одного, то з другого боку, тримаючись весь час кроків за п'ятдесят від своєї господині, а часом спинявся серед шляху та оглядався на неї, молотячи хвостом. Він, здається, досконало виконував свої обов'язки розвідувача.

«Якщо Мускето загавкає», сказала Коломба, «набивай рушницю, брате, і ставай».

За півмилі від села після багатьох зворотів Коломба раптом спинилася на місцині, де шлях вигинався коліном. Там стояла невеличка піраміда з гілля, зеленого і посохлого, складеного футів на три заввишки. З верхівлі височів деревляний, пофарбований у чорне, хрест. По де-яких округах на Корсиці, найбільше в горах, давезний звичай, що походить, може бути, з поганських забобонів, зобов'язує перехожих кинути камінь чи гілку там, де якась людина загинула гвалтовною смертю. Протягом довгих років, аж поки спогад про її трагічний кінець живе в пам'яті людей, ця надзвичайна жертва нагро-

маджується отак день-у-день. Це зветься купа, мукіо ¹⁾ тої людини.

Коломба спинилась коло цієї купи листу й, зломивши гілку, кинула її на піраміду.

«Орсо», сказала вона, «оце тут помер наш батько. Помолімось за його душу, брате!»

І вона стала навколішки. Орсо зразу-ж зробив так само. В цю хвилю поволі задзвонив дзвін на селі, бо минулої ночі хтось був помер. Орсо щиро заплакав.

Через кілька хвилин Коломба підвелася; її очі були сухі, але обличчя схвильоване. Вона хапливо перехрестилася великим пальцем, як роблять звичайно її земляки, коли складають яку врочисту присягу; потім, тягнучи за собою брата, вона пішла назад до села. Мовчки вернулись вони додому. Орсо пішов до себе в кімнату. Через мить туди прийшла й Коломба; вона принесла невеличку шкатулу й поставила її на стіл. Розчинивши її, вона витягла з неї сорочку, вкриту широкими плямами крові.

«Ось сорочка твого батька, Орсо».

І кинула її йому на коліна.

«Ось куля, що його вбила».

І поклала на сорочку дві почорнілі кулі.

«Орсо, брате мій!» гукнула вона, кидаючись йому в обійми й міцно його стискаючи, «Орсо, ти помстишся за нього!»

Вона якось шалено обняла його, поцілувала кулі та сорочку і вийшла з кімнати, лишаючи свого брата мов скам'янілого на стільці.

Орсо сидів якийсь час непорушно, не сміючи відсунути від себе ці страшні реліквії. Нарешті, зробивши зусилля, він поклав їх назад у шкатулу, потім побіг у дру-

¹⁾ Могила.

гий кінець хати і кинувся там на ліжко, повернувшись головою до стінки й зарившись у подушку, ніби хотів сховатися від привида. Останні сестрині слова все лунали йому в ухах, і йому здавалось, що він чув фатальне, невблаганне пророцтво, що жадало від нього крови, і крови безневинної. Не можна й змалювати почування нещасного молодика, такі невиразні й поплутані, як у божевільного. Довго він так лежав, не сміючи повернути голову. Аж на-решті він підвівся, зачинив шкатулу і прожогом вийшов із хати та подався полем, ідучи просто перед себе, не тямлючи куди й чого.

Помалу свіже повітря збадьорило його: він заспокоївся і ясніше зміг оглянути своє становище та способи йому зарадити. Він не думав на Баррічіні за вбивство, це річ певна; але він обвинувачував їх, що вони підробили лист бандита Аґостіні, а цей лист,—принаймні, він так гадав,— і спричинився до смерти його батька. Переслідувати їх, як фальшівників—він почував, що це неможливо. Часом забобони й інстинки батьківщини раптом займалися в ньому, нашіптуючи про легку помсту десь на звороті стежки, але він із жахом гнав їх від себе, згадуючи своїх полкових товаришів, паризькі салони, а найбільше міс Невіль. Потім він думав про сестрині докори, і все, що лишилося корсиканського в його вдачі, підтримувало ці докори, робило їх ще дошкульнішими. Одинока надія, що йому лишилась у цьому змаганні між свідомістю та забобонами, це почати з будь-якого приводу суперечку з одним із адвокатових синів і битися з ним на дуелі. Забити його кулею чи ударом шпаги—на цьому погоджувалися його корсиканські й французькі думки. Добравши способу і обмірковуючи можливості його здійснити, він відчув уже полегшення від гнітючої ваги, коли й інші, ніжніші думки допомогли йому ще більше втишити своє гарячкове хви-

лювання. Ціцерон, пригноблений смертю своєї дочки Тулії, забув про своє горе, переглядаючи всі ті прегарні речі, про які він міг-би з цього приводу сказати. І Шенді, ¹⁾ міркуючи так само, заспокоїв себе, коли втратив сина. Орсо втишив свою кров, гадаючи, що він зможе змалювати міс Невіль картину стану своєї душі, а ця картина напевно глибоко зацікавить ту прекрасну особу.

Він ішов до села, що від нього був помалу далеченько відійшов, коли це почув голос дівчинки, що співала на стежці край чагарів. Це був повільний, монотонний спів про похоронні ридання, і дитина вимовляла: «Синові моему, синові, що в далекому краю,—збережіть мій хрест та скривавлену сорочку...»

«Що ти там співаєш, мала?» сказав Орсо, раптом з'являючись перед нею.

«Це ви, Орс' Антон'!» трохи злякано крикнула дитина. «Це пісенька панни Коломби...»

«Я забороняю тобі її співати», страшним голосом сказав Орсо.

Дитина, озираючись навкруги, здавалось, шукала, куди-б його рятуватись, і певна річ вона й утекла-б, якби не клопіт, про великий пакунок; що лежав коло її ніг у траві.

Орсо соромно стало за свій гнів.

«Що ти там несеш, дівча?» спитав він у неї як тільки міг ласкавіше.

А що Кіліна вагалась відповідати, він сам підняв ганчірку, що вгорнутий був пакунок, і побачив там буханець хліба та іншу харч.

«Кому ти несеш хліб, маленька?» спитав він у неї.

«Ви-ж знаєте, пане: дядькові».

1) Трістрам Шенді герой романа Стерна тої самої назви.

«А твій дядько бандит?»

«До ваших послуг, пане Орс' Антон'».

«Якщо жандарми тебе стринуть, вони спитають, куди ти йдеш...»

«Я скажу їм», не вагаючись відповіла дитина, «що несу їсти лукійцям ¹⁾, що рубають чагарі».

«А коли ти натрапиш на голодного мисливця, що захоче пообідати твоїм коштом і забере в тебе харчі?..»

«Не посміє. Я скажу, що це моєму дядькові».

«Справді, ніхто не дозволить собі забрати його обід... А твій дядько тебе дуже любить?»

«А звісно, Орс' Антон'». Відколи тато помер, він піклується про родину, про матір, про мене й мою малу сестру. Коли мама ще не були хворі, він казав багачам, щоб давали їй роботу. Мер дає мені сукню що-року, кюре вчить мене катехизиса й читати, після того, як дядько з ними побалакав. А найдобріша до нас це ваша сестра».

В цю мить на стежці з'явився собака. Дівчинка, заклавши в рот два пальці, різко свиснула; собака зразу підбіг до неї і почав лащитись, потім зненацька кинувся в чагарі. Незабаром двоє обідраних, але добре озброєних чоловіків вигулькнули з-за кущів за кілька кроків від Орсо. Можна було подумати, що вони плазували сюди, як вужі, серед чагарника та міртів, що вкривали ґрунт.

«О, Орс' Антон', у добрий час», сказав старший із чоловіків. «Та ви не пізнаєте мене?»

«Ні», сказав Орсо, пильно дивлячись на нього.

«Дуже чудно, що борода й гостра шапка так змінюють вам людину! Ану, лейтенанте, подивіться добре! Хіба ви

1) Мешканці Луки, італійського міста, столиці давньої провінції, тієї самої назви, квітучої республіки за середніх віків.

забули давніх знайомих із-під Ватерлоо? Хіба не пригадуєте собі вже Брандо Савелі, що вистріляв не один набій коло вас того нещасного дня».

«Що? Це ти?» сказав Орсо. «Ти-ж дезертував 1816 року!»

«Я-ж кажу, що так, пане лейтенанте. Звісно, служба обридає, потім мені тут треба було поквитуватися. Ха, ха! Кілі, ти геройська дівчина. Давай нам їсти швиденько. Ви й не уявляєте, лейтенанте, який апетит маєш у чагарях. Хто прислав нам це, панна Коломба чи мер?»

«Ні, дядьку, це мірошниця дала мені для вас, ще й ковдру мамі».

«Що-ж вона хоче від мене?»

«Вона каже, що Лукійці, яких вона найняла розчистити чагарі, тепер правлять з неї тридцять п'ять су й каштанів, бо по низинах П'етранері пропасниця».

«Ледачі!.. Я подивлюся. Лейтенант, чи не хочете з нами побідати по простому? Ми-ж і гіршої страви вкупі куштували за часів нашого бідолашного земляка, що тепер ліквідований». ¹⁾

«Дуже дякую. Я сам теж ліквідований».

«Так, чув; але закладаюся, що ви не дуже з цього засмучені. Вам-же треба поквитуватись. Сідаймо, пан-отче, до столу», сказав бандит своєму товаришеві. «Пане Орсо, знайомтесь із пан-отцем, тоб-то я не знаю докладно, чи він піп, але він учений».

«Бідний студент теології, пане», сказав другий бандит, «якому не дали йти за своїм покликанням. Хто зна? Я може був-би папою, Брандолаччо».

«Яка-ж причина позбавила церкву ваших здібностей?» спитався Орсо.

«Дрібничка, поквитування, як каже мій друг Брандолаччо, сестра, що тут дуріла, поки я гриз безглузді

1) Мова про Наполеона.

книжки в Пізанському університеті. Я мусів вертатись додому, щоб віддати її заміж. Але дуже хапливий наречений помер з пропасниці за три дні перед моїм приїздом. Я звернувся тоді, як-би й ви зробили на моєму місці, до небіжчикова брата. Він каже, що вже жонатий. Що робити?»

«Справді, труднація. І що-ж ви зробили?»

«Це один з тих випадків, що треба прочистити рушницю».

«Тоб-то...»

«Я пустив йому кулю в голову», байдуже промовив бандит.

Орсо стеленуся від жаху. Проте з цікавості, а можеще й з бажання відтягти час, коли треба було вертатись додому, він лишився на місці й далі провадив розмову з цими людьми, що кожен з них мав найменше одно душогубство на совісті.

Поки його товариш говорив, Брандолаччо поклав перед ним хліб і м'ясо, урізав і собі, потім одпаював своєму собаці, познайомивши його з Орсо під ім'ям Бруско, як обдарованого чудесним інстинктом пізнавати стрільця під яким хоч убранням. Наприкінці він одрізав шматок хлібата сирої шинки і своїй небозі.

«Прекрасне оце бандитське життя!» гукнув студент теології, ковтнувши кілька шматків. «Ви може колись спізнаєте його, пане делла Реббіа, і побачите тоді, як солодко не коритись нікому, крім власної примхи».

Досі бандит говорив по-італійськи; далі він провадив по-французьки:

«Корсика не який веселий край для юнака, але для бандита—яка різниця! Жінки божеволіють від нас. От яким ви мене бачите, а в мене есть три коханки по трьох різних округах. Я скрізь, як у себе вдома. Одна з них навіть жандармова жінка».

«Ви добре знаєте мови, пане», серйозно сказав Орсо,

«Якщо я говорю по-французьки, то це, бачите, *taxīma debetur pueris reverentia*¹⁾. Ми з Брандолаччо хочемо, щоб із малої вийшла порядна дівчина».

«Коли вийде їй п'ятнадцять років», сказав Кілінін дядько, «я її заміж віддам. У мене вже єсть один на прикметі».

«Так ти сам свататимеш?» спитав Орсо.

«Певна річ. Чи ви думаєте, що коли я скажу якому з тутешніх багатців: «Мені, Брандо Савелі, дуже приємно було-б, щоб ваш син побрався з Мікеліною Савелі»,—так думаєте, що треба буде вдруге казати?»

«Не порадив-би я йому», сказав другий бандит. «У товариша рука важенька».

«Якби я був шахрай», провадив Брандолаччо «мерзотник, фальшивник, то я-б тільки торбу свою розкрив, а червінці туди так і пливли-б».

«Так у твоїй торбі», сказав Орсо, «єсть щось, що притягає їх?»

«Там нічого немає, але я написав-би, як інші це роблять, багатчеві: «Мені треба сто франків», і він мені їх пришле. Але я чесна людина, лейтенант».

«Знаєте, пане делла Реббіа», сказав бандит, що товариш називав його пан-отцем, «що в цій простацькій країні єсть, проте, кілька негідників, що використовують ту пошану, що справляють наші паспорти (він показав на рушницю), щоб виправляти векселі, і підробляють нашу руку?»

«Я це знаю», гірко сказав Орсо. «Але які векселі?»

«Тому півроку», провадив бандит, «я гуляв коло Орецца, аж підходить до мене якийсь гречкосій, здаля мені шапку здимає та й каже: «О, пан-отче (мене всі так звать), вибачайте, пождіть мені, я можу дати тільки п'ятдесят п'ять франків, але, щира правда, оце й усе, що я настягав».

1) Дітям належить найбільша поштивість.

Мене це вразило. «Що таке, мерзотнику, які п'ятдесят п'ять ф'ранків?» питаю його. «Та я кажу шістдесят п'ять», відповідає, «але всі сто, як ви правите, ніяк не можу». — «Що, гадюко, я правлю з тебе сто ф'ранків! Та я тебе не знаю». Тоді він подав мені листа, чи певніше брудний клапоть паперу, де йому казано покласти сто ф'ранків у призначене тут-же місце під загрозою, що Джоканто Кастріконі—це мое ім'я—спалить йому хату й постріляє його корів. І їм стало підлоти підробляти мій підпис! А найбільше мене те вразило, що листа написано жаргоном, із правописними помилками... щоб я писав з правописними помилками, я, що брав усі нагороди в університеті! На початок я дав тому селякові такого ляща, що він аж скрутився. «А, так ти мене за злодія маєш, шахраю ти!» сказав я йому й добре стусонув його ногою, куди ви самі знаєте. Трохи заспокоївшись, я спитав: «Коли ти повинен нести гроші в призначене місце?» — «Оце сьогодні». — «Гаразд, неси їх». Це було коло сосни, місце було точно зазначене. Він несе гроші, закопує їх коло дерева і вертає до мене. Я засів неподалік. Я просидів там із тим чолов'ягою шість смертельно нудних годин. Пане делла Реббіа, я сидів-би там і три дні, якби треба було. Через шість годин з'являється один Бастаччо¹⁾, гідкий лихвар. Він нахиляється брати гроші, я стріляю, і так добре поцілив його, що він падаючи, стукнувся головою об монети, що викопував. «Тепер, гадюко», сказав я селянинові, «бери свої гроші та не смій більше думати на Джоканто Кастріконі всяку мерзоту». Бідолаха, тремтячи, зібрав свої шістдесят п'ять ф'ранків, навіть витерти їх не по-

¹⁾ Корсиканці - гірняки зневажають мешканців Бастії і не вважають їх за своїх земляків. Ніколи вони не скажуть Bastiese, а Bastiaccio: відомо, що закінчення ассіо береться звичайно в зневажливому значенні. *Прим. автора.* (Як наше—селянин і селяк, міщанин і міщух).

трапив. Подякував мені, а я ще добре дав йому ногою на прощання, і він досі бігає».

«Ох, пан-отче», сказав Брандолачо», заздрю я на отой твій постріл. Ти, мабуть, дуже сміявся?»

«Я влучив Ба ст а ч чо у скроню», казав далі бандит, «і це нагадало мені вірші Віргілія:

...Liquefacto tempora plumbo

Diffidit, ac multa porrectum extendit aren¹⁾.

«Liquefacto! Як ви думаєте, пане Орсо, олив'яна куля розтоплюється від швидкості свого лету в повітрі? Ви-ж вивчали балістику й мусите знати, помилка це, чи правда?»

Орсо більше до вподоби було обговорювати це фізичне питання, ніж сперечатися з ліценціяттом про моральність його вчинку. Брандолаччо, мало цікавий до цієї наукової дискусії, урвав її, зауваживши, що сонце вже починає сідати.

«Що ви не схотіли з нами пообідати, Орс' Антон'», сказав він йому, «то я вам раджу далі не змушувати панну Коломбу на вас чекати. Та потім не завсіди гаразд блукати шляхами, коли сонце зайшло. Чому це ви виходите без рушниці? В цих околицях єсть лихі люди, бережіться їх. Сьогодні вам боятися нема чого — Баррічіні забрали до себе префекта, вони зустріли його на шляху, і він спинився на один день у П'етранері перед тим, а їде він у Корту на закладина, як кажуть...—дурниця! Він ночує цю ніч у Баррічіні, але завтра вони звільняться. Вінчентелло це шибеник, та й Орландуччо не кращий... Намагайтеся бачитися з ними нарізно—сьогодні одного, завтра другого; але бережіться, кажу я вам».

«Дякую за раду», сказав Орсо, «але нам нема чого разом робити; поки вони не займуть, я їм і слова не скажу».

¹⁾ Розтопленим свинцем розколов скроні і поваленого простяг на землі (Вергілієвої Енеїди, п. IX, в. 587).

Бандит іронічно клацнув язиком, але нічого не відповів. Орсо підвівся, щоб іти.

«До речі», сказав Брандолаччо, «я вам не подякував за ваш порох; він мені наспів дуже вчасно. Тепер мені нічого не бракує... тоб-то мені ще бракує черевиків... але я зроблю їх із муфлонової шкіри цими днями».

Орсо поклав дві п'ятифранкові монети бандитові в руку.

«Порох тобі посилає Коломба, а ось тобі на черевики».

«Без дурниць, лейтенанте», гукнув Брандолаччо, вертаючи йому монети. «Хіба ви мене за жебрака маєте? Я беру хліб і порох, але нічого іншого не хочу».

«Я думав, що старі солдати можуть одне одному допомагати. Хай так, прощайте!»

Але перед тим, як іти, він непомітно поклав гроші бандитові в торбу.

«Прощайте, Орс' Антон'», сказав теолог. «Ми може здибаємося колись у чагарях, тоді далі вивчатимемо Віргілія».

Орсо вже з чверть години як покинув своє чесне товариство, коли почув, що хтось що-сили біжить за ним. Це був Брандолаччо.

«Не діло, лейтенанте!» крикнув він задиханий, «зовсім не діло! Ось ваші десять ф'ранків. Іншому я не подарував-би таких жартів. Вітайте від мене панну Коломбу. Я через вас зовсім захекався! До побачення».

XII.

Орсо застав Коломбу трохи схвильовану його довгою відсутністю; але, побачивши його, вона знову прибрала свого звичайного виразу сумовитого спокою. Вечеряючи, вони говорили тільки про речі сторонні, і Орсо, осмілений спокійним виглядом сестри, розповів їй про свою зустріч із бандитами й навіть трохи пожартував з приводу морального й релігійного виховання, що діставала маленька

Кіліна заходами свого дядька та його високоповажного колеги, пана Кастріконі.

«Брандолаччо чесна людина», сказала Коломба, «а про Кастріконі я чула, що це людина без принципів».

«Я думаю», сказав Орсо, «що він не кращий за Брандолаччо, а Брандолаччо не кращий за нього. І той, і той пробувають у стані одвертої війни із суспільством. Перший злочин штовхає їх що-дня на інші злочини; а втім, вони може й не такі винні, як багато хто з тих, що по чагарях не живуть».

Радість блискавкою сяйнула на чолі його сестри.

«Так», провадив Орсо, «ці негідники чесні по-своєму. Жорстокий забобон, але не підла жадоба призвала їх до життя, що вони провадять».

Настала хвилина мовчанки.

«Брате», сказала Коломба, наливаючи йому кави, «ти може знаєш, що Шарль-Батіст П'єтрі помер минулої ночі? Так, він помер з болотяної пропасниці».

«Хто це за П'єтрі?»

«Це тутешній селянин, чоловік Мадлени, що взяла гаман у нашого батька перед смертю. Вдова просила мене прийти на поминки й щось поспівати там. Тобі теж личило-б піти. Вони наші сусіди, і це чемність, від якої не можна ухилитися в такому маленькому містечку, як наше».

«К бісу з твоїми поминками, Коломбо! Мені зовсім не подобається, що моя сестра отак прилюдно виступатиме як у театрі».

«Орсо», відповіла Коломба, «кожен по-своєму шанує своїх мерців. Бала та дісталася нам від предків, і ми мусимо шанувати її, як старовинний звичай. Мадлена не має хисту, а стара Фіордіспіна, найкраща тутешня голо-сильниця, ослабла. Треба-ж когось для бала ти».

«Хіба ти гадаєш, що Шарль-Батіст не вхопить тропи на той світ, коли над його труною не проспівано пога-

неньких віршів? Іди на поминки, коли хочеш, Коломбо, і я піду з тобою, коли ти думаєш, що так треба, але неспівай—це не личить твоєму вікові, і я прошу тебе про це, сестро».

«Я обіцяла, брате. Такий тутешній звичай, ти це знаєш, і ще раз кажу тобі, що крім мене нема кому співати».

«Дурний звичай!»

«Мені дуже боляче так співати. Це нагадує мені всі наші нещастя. Завтра я буду хора через це, але треба. Дозволь це мені, брате. Згадай, що в Аяччо ти сказав мені співати ради англійської панни, що глузує з наших старовинних звичаїв. Так чи не можна-ж сьогодні співати для бідних людей, що будуть дякувати мені й що втішаться в своєму горі?»

«Ну, хай, роби, як знаєш. Закладаюся, що ти вже скомпонувала балату й не хочеш її змарнувати».

«Ні, я не можу це компонувати наперед, брате. Я стаю перед мертвим і думаю про тих, що лишилися живі. Сльози душать мене, тоді я співаю те, що снується мені в голові».

Все це сказано з такою простотою, що не можна було припустити найменшого поетичного самолюбства у сеньори Коломби. Орсо поступився й пішов із сестрою до хати П'етрі. Небіжчик лежав на столі з відкритим обличчям у найбільшій кімнаті в будинку. Двері й вікна були розчинені, круг столу блимало кілька свічок. В головах стояла вдова, а позад неї багато жінок займало увесь край кімнати; з другого краю лавою стояли чоловіки, без шапок, утупивши очі в мерця, додержуючи глибокої тиші. Кожен новий, хто заходив, приступав до столу, цілував мерця¹⁾, кивав головою вдові й синові, потім ставав у коло, не мовивши й слова. Проте, вряди-годи, хтось із присутніх уривав урочисту тишу й звертався до небіжчика з кількома словами: «Чому ти покинув свою добру жінку?» казала

1) Цей звичай ще існує в Боканьяно (1840).

Прим. авт.

одна кума. «Хіба вона не піклувалась про тебе? Чого тобі бракувало? Чому не почекаати було ще місяць? Невістка подарувала-б тобі сина».

Високий молодик, син П'єтрі, крикнув, стискуючи батькову холодну руку:

«О, чому не вмер ти гвалтовною смертю? Ми-б помстилися за тебе!»

Це були перші слова, що почув Орсо, увійшовши. Коли він з'явився, коло розступилося, і легенький шепіт зацікавлення оповістив про напруження зборів, збуджених присутністю голосильниці. Коломба поцілувала вдову, взяла одну її руку й стояла кілька хвилин зосереджено, потупивши очі. Потім вона відкинула назад своє мецаро, пильно глянула на мерця і, схилившись над ним, майже така, як і він, бліда, вона почала:

«Шарль-Батіст! Хай Христос прийме твою душу!—Жити це страждати. Ти йдеш у місця,—де немає ні сонця, ні холоду.—Тобі не потрібна вже ні сокира,—ні важкий рискаль.—Тобі вже немає роботи.—Віднині всі дні тобі, як неділі.—Шарль-Батіст, хай Христос пригорне твою душу!—В твоїй хаті порядкує син.—Я бачила, як упав дуб,—що його висушив Лібеччо ¹⁾—Я думала, що він мертвий.—А коли я вдруге проходила, його корінь—вигнав паросток. Паросток—став дубом—з широким затінком.—Спочивай, Мадделе, під його широким гіллям—і думай про дуба, що його вже немає».

Тут Мадлена почала голосно ридати, а двоє чи троє чоловіків, що при нагоді спокійнісінько постріляли-б християн, як куріпок, почало витирати рясні сльози на своїх смаглявих щоках.

Коломба так співала якийсь час, звертаючись то до небіжчика, то до його родини, а часом, через прозопопею ²⁾,

1) Південно-західний вітер.

2) Реторична фігура, коли мертвому, відсутньому, неживому вкладаються якісь речі, слова.

часто вживану в балатах, змушувала самого мерця говорити, щоб він розрадив своїх друзів чи порадив їх. Що далі вона співала, її обличчя набирало натхненного виразу, займалось прозорою рожевістю, що ще більше відтінювала блиск її зубів та вогонь її поширених зіниць. Це була пітія на своєму триногу. Крім зітхань та придушених риданнів найменшого шепоту не чути було в юрбі, що тиснулась круг неї. Хоч і менше, ніж хто інший, підпадаючи цій дикій поезії, Орсо незабаром відчув, що загальне зворушення опанувало і його. Одійшовши в темний куток кімнати, він заплакав, як плакав і син П'єтрі.

Раптом по зборах пішов легенький рух: коло розступилось, і увійшло кілька чужинців. З пошани, що їм виказувано, з хапливості, що з нею давано їм місце, було очевидно, що це важливі особи, яких одвідини роблять домові незвичайну честь. Проте, з поваги до балати, ніхто до них не заговорив. Першому, що увійшов, було років із сорок. Його чорна одежа, пов'язана бантом червона стьожка, поважний і впевнений вираз його обличчя відразу давали пізнати в ньому префекта. Позад нього йшов згорблений жовтий на обличчі дід, що кепсько ховав за зеленими окулярами свій боязкий і неспокійний погляд. На ньому була чорна одежа, надто широка на нього й пошита очевидно тому кілька років, хоч була й новісінька. Весь час він тримався коло префекта, так ніби хотів сховатися в його тіні. За ним увійшло два високі молодики, з запаленим сонцем обличчям, з порослими густими бакенами щоками, гордовитим поглядом, пишні, виявляючи безцеремонну цікавість. Орсо мав час забути обличчя людей свого села, але вигляд цього діда в зелених окулярах відразу збудив йому в голові давні спогади. Його появи в супроводі префекта було досить, щоб його пізнати. Це був адвокат Баррічіні, мер П'етранері, що прийшов із своїми синами

познайомити префекта з балатою. Важко означити, що сталося в цю мить у душі Орсо, але присутність батькового ворога зняла в ньому якусь лють, і він відчув, що більше ніж коли ладен прийняти підозри, що їх довг поборював.

Що до Коломби, то коли вона побачила людину, до якої палала смертельною ненавистю, її рухливе обличчя відразу прибрало зловісного виразу. Вона зблідла, голос її став хрипкий, початий вірш занімів їй на устах... Та хутко, знову почавши свою балату, вона співала далі з новим запалом.

«Коли яструб побивається—над своїм порожнім гніздом,—шпаки в'ються кругом,—зневажаючи його горе».

Тут почувся стриманий сміх—це сміялося двоє молодиків, що недавно прийшли, уважаючи мабуть метафору за надто сміливу.

«Яструб прокинеться;—він розправить свої крила,—він умочить у кров свій дзьоб!—Хай-же дають тобі, Шарль-Батіст, — твої друзі останнє прощання.—Багато пролили вони сліз.—Тільки бідна сиротина не плаче над тобою.—Чого їй плакати?—Ти заснув на схилі віку—серед своєї родини,—готовий стати—перед всемогутнім.—Сиротина над батьком—що полохливі вбійники його підстерegli,—і забили ззаду;—свого батька, якого кров червоніє—під купою зеленого листу.—Та вона збрала його кров,—цю благородну й безневинну кров;—вона розлила її над П'етранері,—щоб стала з неї смертельна отрута.—І буде П'етранері затаврована,—аж поки винувата кров—не змиє слідів безневинної».

Голосячи ці слова, Коломба впала на стілець, накинула мецаро знову на обличчя й заридала. Жінки в сльозах тиснулись круг голосильниці; кілька чоловіків кидали люті погляди на мера та його синів; кілька дідів нарікали на скандал, що вони справили своєю присутністю. Син небіжчиків протисся крізь натовп і збирався просити мера як-найшвидче покинути хату, але той не почув уже цих запросин. Він виходив, а сини його були вже на вулиці.

Префект висловив молодому П'етрі спочуття і майже зразу вийшов за ними. А Орсо підійшов до сестри, взяв її за руку й вивів із кімнати.

«Проведіть їх», сказав молодий П'етрі кільком своїм друзям. «Дивіться, щоб їм нічого не трапилось!»

Двоє чи троє молодиків вмить поклато свої стилети в ліві рукава курток і провели Орсо з сестрою аж до порога їхньої хати.

XIII.

Виснажена, задихана Коломба не в силі була вимовити й слова. Головою вона схилилася братові на плече й спиралася йому на руку. Хоч і дуже невдоволений за кінець її промови, проте Орсо був надто схвильований, щоб висловити їй будь-який докір. Він мовчки чекав, поки скінчиться нервова криза, що її, здавалось, охопила, коли це постукано в двері. Увійшла геть злякана Саверія й оповістила: «Пан префект!» На це ім'я Коломба підвелася, ніби соромлячись своєї кволости, і стала, спираючись на стілець, що видимо тремтів під її рукою.

Префект почав кількома банальними перепрошеннями за невідповідний час своєї візити, пожалів панну Коломбу, відзначив небезпеку великих пристрастів, ганив звичай похоронного голосіння, що самий хист плакальниці робить його ще важчим для присутніх, і спритно прикинув легенький докір за напрямок останньої імпровізації. Потім, змінивши тон, він сказав:

«Пане делла Реббіа, ваші англійські друзі доручили мені переказати вам щире привітання; міс Невіль шле дружній привіт вашій сестрі. Я маю вам віддати від неї листа».

«Листа від міс Невіль?» гукнув Орсо.

«На лихо, його зо мною немає, але ви матимете його за п'ять хвилин. Її батько був нездужав. Один час ми

боялися, чи не дістав він нашу жахливу пропасницю. На щастя, ця справа вже скінчена, ви самі це скажете, бо незабаром його побачите, я гадаю».

«Міс Невіль мабуть дуже турбувалася?»

«На щастя, вона дізналася про небезпеку тільки тоді, коли та минулася. Пане делла Реббіа, міс Невіль багато говорила мені про вас і про вашу сестру».

Орсо уклонився.

«Вона почуває до вас обох щиру приязнь. Під повними грації манерами, під зовнішньою легковажністю вона ховає глибокий розум».

«Це чарівна особа», сказав Орсо.

«Головним чином на її прохання я й приїхав сюди, пане. Ніхто краще за мене не знає ту фатальну історію, що я дуже хотів-би не бути в обов'язку вам її нагадувати. Що Баррічіні ще й досі мер у П'єстранері, а я—префект цього департаменту, то нема що мені й казати вам, якого значіння надаю я де-яким підозрам, що про них, коли я не помиляюся, де-які нерозважні люди вас повідомили, але що ви їх, я це знаю, відкинули із зневагою, якої й треба було сподіватись від вашого становища і вдачі».

«Коломбо», сказав Орсо, соваючись на стільці, «ти дуже втомилася. Тобі треба лягати».

Коломба заперечливо хитнула головою. Вона знову прибрала свого звичайного спокою і не зводила з префекта палкого погляду.

«Пан Баррічіні», провадив префект, «хотів-би побачити кінець такій неприязні... тоб-то тому стані непевности, що ви в ньому пробуваєте одне проти одного... з свого боку, я був-би щасливий, коли-б між вами нав'язалися стосунки, що й повинні бути між гідними пошани людьми».

«Пане», схвильовано урвав Орсо, «я ніколи й не обвинувачував адвоката Баррічіні за вбивство свого батька,

але єсть одна річ, що весь час перешкоджує мені мати з ним будь-які зносини. Він підробив загрозового листа від імени відомого бандита... Принаймні той нишком приписував його моєму батькові. Цей лист, кінець-кінцем, може бути й спричинився посередньо до його смерті».

Префект на мить замислився.

«Що ваш батько в це вірив, коли, піддавшись жвавості своєї вдачі, він нарікав на Баррічіні—це річ вибачна; але вам так засліплюватись не дозволено. Подумайте-ж, що Баррічіні не було жадної користи підробляти цього листа... Я не кажу вам про його вдачу... ви його не знаєте, ви упереджені проти нього... але ви не можете припускати, що людина, знаючись на законах...»

«Але, пане», сказав Орсо, підводячись, «подумайте й ви, будь ласка, що говорити мені, що цей лист не єсть робота Баррічіні, це значить приписувати його моєму батькові. А його честь, це моя честь».

«Ніхто більше за мене, пане», казав далі префект, «не певен чести полковника делла Реббіа... але... автор того листа відомий тепер».

«Хто?» крикнула Коломба, підходячи до префекта.

«Негідник, причетний багатьох злочинів... злочинів, яких ви, корсиканці, не прощаєте; це злодій, такий Томазо Б'янкі, тепер ув'язнений у Бастії—він признався, що написав того фатального листа».

«Я не знаю цього чоловіка», сказав Орсо. «Що могла бути за причина в нього?»

«Це тутешній», сказала Коломба, «він брат колишнього мірошника. Це лиха людина й брехун, йому й вірити не варто».

«Ви зараз побачите», провадив префект, «який інтерес він мав у цій справі. Мірошник, що про нього каже ваша сестра—його звали, здається, Теодор,—наймав у полковника млина на потоці, що за володіння нею пан Баррічіні

сперечався з вашим батьком. Полковник, великодушний у всіх справах, не мав майже ніякого зиску з свого млина. Так Томазо й подумав, що коли пан Баррічіні дістане той потік, то він мусітиме йому платити чималий чинш, бо пан Баррічіні таки любить гроші. Отже, щоб допомогти своєму братові, Томазо й підробив листа від бандита, от і вся справа. Ви-ж знаєте, що родинні звязки такі могутні на Корсиці, що іноді призводять і до злочинів... Познайомтесь, будь ласка, з оцим листом, що прислав мені генеральний прокурор, він вам потвердить те, що я допіру сказав».

Орсо переглянув листа, де докладно наведено признання Томазо, і Коломба читала в той-же час через братові плечі.

Кінчивши, вона гукнула:

«Орландуччо Баррічіні їздив до Бастії місяць тому, дізнавшись, що брат має повернутись. Він побачив Томазо й купив у нього цю брехню».

«Панно», нетерпляче промовив префект, «ви пояснюєте все ненависними припущеннями, — хіба це спосіб дійти правди? Ви, пане, спокійніший, скажіть-же мені, що ви тепер думаєте? Чи гадаєте ви, як і ваша сестра, щоб людина, яку чекає тільки незначна кара, брала на себе з доброго дива злочин фальшування, щоб прислужитися комусь, кого вона й не знає?»

Орсо ще раз прочитав листа генерального прокурора, зважуючи кожне слово надзвичайно уважно, бо почував, що йому вже важче себе переконати, ніж було кілька день тому. Зрештою він мусів визнати, що пояснення здається йому достатнім. Але Коломба голосно закричала:

«Томазо Б'янки—шахрай. Його не засудять, або він із в'язниці вирветься, я цього певна».

Префект низнув плечима.

«Я сповістив вас, пане», сказав він, «про відомості, що я одержав. Я йду, поміркуйте. Сподіваюсь, що розум

просвітить вас і що він буде дужчий за... припущення вашої сестри».

Орсо, після кількох слів на виправдання Коломби, повторив, що тепер уважає Томазо за єдиного винуватця.

Префект підвівся, щоб іти.

«Коли-б не так пізно», сказав він, «я запропонував-би вам зайти зо мною по листа міс Невіль... При цій нагоді ви змогли-б сказати мосьє Баррічіні те, що допіру мені казали, і всьому був-би кінець».

«Ніколи Орсо делла Реббіа не піде до Баррічіні!» палко гукнула Коломба.

«Панна здається, тінтінай о¹⁾ в родині», глузливо сказав префект.

«Пане», твердо відповіла Коломба, «вас дурять. Ви не знаєте адвоката. Це найхитріший з людей і найбільший шахрай. Благаю вас, не схиляйте Орсо на вчинок, що вкриє його ганьбою».

«Коломбо!» крикнув Орсо, «пристрасть одбирає тобі розум».

«Орсо! Орсо! Послухай мене, благаю тебе ради шка-тули, що я тобі віддала. Між тобою і Баррічіні—кров, ти не підеш до них!»

«Сестро!»

«Ні, брате, не підеш, або я покину дім; ти не побачиш уже мене... Орсо, пожалій мене!»

І вона впала навколішки.

«Мені дуже важко», сказав префект, «бачити в мадмуазель делла Реббіа так мало розваги. Але я певен, що ви її переконаєте».

1) Так звать барана із дзвіночком, що веде за собою отару, і метафорично прикладають цю назву до того члена родини, що керує нею у всіх важливих справах.

Прим. авт.

Він трохи розчинив двері й спинився, ніби чекаючи, що Орсо з ним піде.

«Я не можу її зараз покинути», сказав Орсо. «Завтра, якщо...»

«Я рано їду», сказав префект.

«Хоч до ранку почекай, брате», гукнула Коломба, стискаючи руки.

«Дай мені переглянути батькові папери. Ти не можеш мені цього відмовити».

«Гаразд, подивишся їх сьогодні ввечері, але хоч далі не муч мене своєю нелюдською ненавистю... Щиро пере-прошую, пане префекте... Я сам почуваю себе дуже зле... Краще хай це буде завтра».

«Що-ж – ніч дає раду», сказав префект, відходячи, «сподіваюсь, що завтра всі ваші вагання зникнуть».

«Саверія!» гукнула Коломба, «візьми лихтар і проведи пана префекта. Він дасть тобі листа для брата».

І додала кілька слів, що почула тільки Саверія.

«Коломбо», сказав Орсо, коли префект пішов, «ти завдала мені багато прикрого. Ти й далі будеш заперечувати очевидність?»

«Ти-ж дав мені часу до ранку», відповіла вона. «Отже часу в мене мало; але я ще надіюся».

Потім вона взяла в'язку ключів і побігла в кімнату, що на горішньому поверху. Звідти чути було, як вона швидко совала шухлядами й рилася в столі до письма, де полковник делла Реббіа колись ховав свої папери.

XIV.

Саверії довго не було, і нетерплячка Орсо доходила свого краю, коли вона з'явилась кінець-кінцем, несучи листа, разом з малою Кіліною, що протирила очі, бо її розбуджено на першому сні.

«Чого це ти прийшла так пізно?» спитав Орсо.

«Панна мене кликала», відповіла Кіліна.

«Якого біса їй від неї треба?» подумав Орсо, але він хутчій розліплював листа від міс Невіль, і поки він його читав, Кіліна пішла до його сестри.

«Тато мій був трохи заслаб», писала міс Невіль, «та до того-ж він такий ледачий на листи, що я мусіла йому бути за секретарку. Ви-ж знаєте, що він якось промочив ноги на березі моря, замість милуватися з нами на краєвид, а більшого й не треба, щоб дістати пропасницю на вашому чудесному острові. Бачу звідси, яку ви робите міну й шукаєте, мабуть, стилета, але сподіваюсь, що у вас його вже немає. Так тато мав трохи пропасниці, а я—багато страху; префект, який мені здався за дуже приємну людину, порадив нам лікаря, теж дуже приємного, що за два дні визволив нас із біди; напади пропасниці не вертаються, і тато хоче знову братися за полювання, та я йому ще забороняю. Яким ви побачили свій гірській замок? Чи стоїть ще на місці ваша північна вежа? І привиди там єсть? Я питаю про це, бо тато згадує, що ви йому пообіцяли ланів, кабанів, муфлонів... Чи так звуть того чудного звіря? Ідучи на корабель до Бастії, ми сподіваємось зазнати вашої гостинности, і я гадаю, що замок делла Реббіа, дуже старий і зруйнований, як ви кажете, не повалиться нам на голову. Хоч префект такий приємний, що з ним не бракує теми до розмови, *by the bye*¹⁾, здається, я закрутила йому голову. Говорили й про вашу особу. Законники прислали йому з Бастії якісь признання одного шахрая, що сидить під замком, і признання ті такі, що мусять знищити останні ваші підозри; ваша ворожнеча, що колись мене турбувала, повинна віднни

¹⁾ Між іншим.

вщухати. Ви й уявити собі не можете, як мені це приємно. Коли ви від'їздили з прекрасною голосильницею, з рушницею в руці й хмурим поглядом, ви здалися мені більшим корсиканцем, ніж звичайно... аж занадто корсиканцем. Годі! я вам так багато написала, бо мені нудно. Префект від'їздить, леле! Ми подамо вам звістку, коли рушимо до ваших гір, а я дозволю собі написати панні Коломба, щоб попросити в неї бруччо, та *solepne*¹⁾. А тим часом перекажіть їй тисячу привітаннів. Мені у великій пригоді став її стилет—я розрізаю ним сторінки роману, що з собою привезла; але ця страшна зброя обурюється на такий ужиток і немилосердно дере мені книжку. Прощайте, пане, тато посилає вам *his best love*²⁾. Слухайтеся префекта, він добрий порадник, і робить гаку з свого шляху, гадаю, ради вас; він їде на закладини в Корту; уявляю собі, що це має бути за пишна церемонія і дуже жалкую, що там не буду. Добродій у вишиваному сурдугі, підбитому шовком, з білим шарфом, в руках лопатка!.. і промова; і вся церемонія кінчиться тисячними криками: «живи, королю!»—Можете пишатися, що змусили мене заповнити чотири сторінки, але мені нудно, пане, ще раз кажу, а на цій підставі дозволяю й вам писати мені дуже довго. До речі, мене вельми дивує, що ви ще не повідомили мене про свій щасливий приїзд до П'етранері-Кастле.

«Лідія».

«P. S. Прошу вас послухатися префекта і зробити, що він вам скаже. Ми разом обміркували, що так треба зробити, і це буде мені дуже приємно».

1) Національна корсиканська страва—сир з молоком. *Ma solepne*—але (щоб було) особливе, урочисте.

2) Найкращі привітання.

Орсо три чи чотири рази прочитав цього листа, в думці супроводячи кожне читання нечисленними коментарями; потім він написав довгу відповідь і сказав Саверії віднести її до односельця, що тієї ночі виїздив до Аяччо. Він уже мало що думав обгорювати з сестрою справжні чи там уявні підступи Баррічіні,—лист міс Лідії усе малював йому рожево; в ньому вже не було ні підозри, ні ненависти. Почекавши якийсь час, чи не зійде сестра, і не діждавшись її, він пішов спати з таким легким серцем, як уже давно з ним цього не було. Коломба, відрядивши Кіліну з таємними дорученнями, більшу частину ночі читала старі ділові листи. Перед світанком кілька камінців стукнуло їй у вікно; на це гасло вона вийшла в сад, відімкнула потайні двері й провела до хати двох чоловіків, дуже лихих на вигляд; перший клопіт їй був повести їх до кухні й дати їм поїсти. Що то були за люди, зараз довідаємося.

XV.

Бранці коло шостої години префектів слуга постукав до будинку Орсо. До нього вийшла Коломба, і він сказав їй, що префект має від'їздити й чекає на її брата. Коломба не вагаючись відповіла, що брат оце впав на сходах і звихнув собі ногу; і от не в силі будучи ступити й кроку, він просить пана префекта вибачити йому й дуже вдячний був-би, якби він ласкав був до нього прийти. Хутко після цієї звістки, зійшов Орсо й спитав, чи не прислав по нього префект.

«Він просить, щоб ти його тут почекав», сказала вона з як-найбільшою певністю.

Минуло півгодини, а з боку будинку Баррічіні не видно було найменшого руху; тим часом Орсо розпитував Коломбу, чи викрила вона що; вона відповіла, що висловиться перед префектом. Вона вдавала дуже спокійну, але обличчя й очі зраджували її гарячкове хвилювання.

Нарешті, двері будинку Баррічіні розчинилися; префект у дорожній одежі вийшов перший, а за ним мер з обома синами. Які-ж уражені були мешканці П'єтранері, що від сходу сонця вартували, щоб бути при від'їзді першого урядовця в департаменті, коли вони побачили, як він у супроводі трьох Баррічіні переходив простісінько майдан і ввійшов до будинку делла Реббіа!

«Вони замирюються!» крикнули сільські політики.

«Не я вам казав», додав якийсь дід. «Орсо Антоніо забагато жив на континенті, щоб робити так, як личить чоловікові сміливому».

«А проте», відповів якийсь реббіаніст, «гляньте Баррічіні-ж ідуть до нього. Вони ласки просять».

«Це префект усіх їх підманив», відмовив дід, «тепер немає вже тієї сміливості, і юнаки так клопочуться кров'ю своїх батьків, як ніби вони байстрюки».

Префект не аби-як здивувався, побачивши, що Орсо без болю може стояти й ходити. Коломба двома словами призналася до своєї брехні й перепросила за неї.

«Коли-б ви спинилися де-інде, пане префекте», сказала вона, «брат-би ще вчора пішов і засвідчив-би вам свою пошану».

Орсо розсипався в перепрошеннях, запевняючи, що він непричтний до цієї кумедної хитрості, яка глибоко гнітить його. Префект і старший Баррічіні, здавалось, повірили в щирість його жалю, стверженого до того-ж його збентеженням і докорами, що він посилав сестрі, але сини мера задоволення не виявили.

«З нас глузують», сказав Орландуччо так, щоб його почули.

«Коли-б моя сестра таке мені строїла», сказав Вінчентелло, «я швидко одбив-би їй до цього охоту».

Ці слова й тон, як вони були вимовлені, не сподобались Орсо, і через них він утратив трохи своїх добрих намірів. Він скинувся з молодими Баррічіні поглядами, де не світилось жадної доброзичливості.

Тим часом коли всі сіли, крім Коломби, що стояла коло дверей до кухні, префект почав говорити й по кількох загальних місцях про тутешні забобони нагадав, що найзапекліші ворожнечі, здебільшого, мають за причину тільки якийсь непорозуміння. Потім, звертаючись до мера, він сказав йому, що делла Реббіа ніколи й не думав, що родина Баррічіні брала яку безпосередню чи посередню участь у тій сумній події, що позбавила його батька; що, справді, він мав певні сумніви що-до однієї частини справи, яка була між обома родинами; що цей сумнів залежав від довгої відсутності пана Орсо й характера тих відомостей, що він одержав; що тепер, познайомившись з найновішими даними, він ладен уважати себе за цілком задоволеного й хотів-би зайти з паном Баррічіні та його синами в стосунки приязни й доброго сусідства.

Орсо змушено вклонився; Баррічіні пробурмотів кілька слів, яких ніхто не почув; сини його дивилися в стелю. Префект, провадячи далі вмовляння, мав повторити Орсо те, що допіру виклав мерові, коли Коломба, витягаючи з-під своєї хустини якісь папери, поважно стала між договірних сторін.

«Мені дуже приємно було-б», сказала вона, «щоб війна між нашими родинами скінчилася; але щоб замирення було щире, треба порозумітися і нічого не лишати нез'ясованим. Пане префекте, свідчення Томазо Б'янкі цілком справедливо здавались мені непевними, бо походили від людини такої лихої слави. Я казала, що ваші сини, може бути, бачились із ним у бастійській в'язниці»...

«Це неправда», урвав Орландуччо, «я з ним ніколи не бачився».

Коломба кинула на нього повний зневаги погляд і казала далі, дуже зовні спокійно:

«Ви з'ясували користь, що міг мати Томазо, загрожуючи панові Баррічіні від імени грізного бандита, його бажанням зберегти своєму братові Теодору млина, що батько задешево йому наймав?..»

«Видима річ», сказав префект.

«З боку такого негідника, як, здається, цей Б'янкі, всього можна сподіватися», сказав Орсо, ошуканий поміркованим тоном сестри.

«Підробленого листа», провадила Коломба, якої очі починали блищати палкіше, «датовано 11 липнем. Томазо жив тоді в брата, у млині».

«Так», трохи стурбовано сказав мер.

«Яка-ж користь була Томазові Б'янкі?» переможно крикнула Коломба. «Договір його брата вже вийшов, батько відмовив йому ще 1-го липня. Ось батьків реєстр, чорнетка відмовлення і лист від уповноваженого з Аяччо, що пропонує нам нового мірошника».

З цими словами вона подала префектові папери, що тримала в руках.

Якусь хвилину панувало загальне здивування. Мер видимо зблід. Орсо підсунувся, насупивши брови, щоб познайомитися з паперами, що префект їх дуже уважно читав.

«З нас глузують!» знову гукнув Орландуччо, гнівно підводячись. «Ходімо звідси, батьку, нам не варто було сюди приходити!»

Панові Баррічіні досить було хвилі, щоб опанувати себе. Він попросив собі оглянути папери; префект мовчки йому їх віддав. Тоді він, підсунувши на чоло зелені окуляри, проглянув їх досить байдуже, а Коломба тим часом дивилася на нього очима тигриці, що бачить ланю в бігові до лігва своїх малят.

«Але знаючи людяну добрість пана полковника», сказав він, зсуваючи окуляри й віддаючи префектові папери, «Томазо гадав... мабуть гадав... що полковник передумає що-до відмовлення... Справді, він і далі орендував млина, отже...»

«Це я», зневажливо мовила Коломба, «дала йому далі оренду. Коли батько помер, я була в такому становищі, що мусіла зберігати клієнтів своєї родини».

«А проте», сказав префект, «Томазо-ж визнає, що він написав листа... це ясно».

«Що мені ясно», урвав Орсо, «так це, що в усій цій історії єсть багато потайної підлоти».

«Я ще маю заперечити твердження цих панів», сказала Коломба.

Вона відчинила двері в кухню, і до залі зразу увійшли Брандолаччо, ліценціят теології та собака Бруско. Обидва бандити були без зброї, принаймні зовні; при пасах їм висіли ладівниці, але пістолів, обов'язкового до них додатку, не було. Увійшовши до залі, вони шанобливо зняли шапки.

Можна уявити собі вражіння, що справила їхня раптова поява. Мер трохи не впав навзаки; сини хоробро кинулись перед нього, шукаючи в кешенях своїх стилетів. Префект зробив рух до дверей, а Орсо крикнув, схопивши Брандолаччо за комір:

«Що тобі тут треба, негіднику?»

«Це пастка!» крикнть мер, силуючись відчинити двері; але Саверія їх замкнула на два повороти з наказу бандитів, як про це потім дізналися.

«Люди добрі», сказав Брандолаччо, «не бійтесь мене. Не такий страшний чорт, як його малюють. У нас немає ніякої лихої думки. Пане префекте, до ваших послуг. Обережніше, лейтенанте, ви мене задавите. Ми прийшли сюди за свідків. Ну, кажи ти, пан-отче, в тебе язик добре підмазаний».

«Пане префекте», сказав ліценціят, «я не маю чести бути з вами знайомим. Мене звать Джоканто-Кастріконі, а знають мене більше під ім'ям Пан-отець... А, ви пізнаєте мене! Панна, що її теж не мав я щастя перед цим знати, просила мене дати їй відомості про одного Томазо Б'янкі, що з ним я сидів три тижні тому в бастійській в'язниці. І я маю вам сказати...»

«Не турбуйтеся», сказав префект. «Мені нема що слухати від такого, як ви. Пане делла Реббіа, я хочу думати, що ви непричетні до цієї гидкої змови. Але чи господар ви в себе? Скажіть відімкнути двері. Вашій сестрі, мабуть, доведеться відповідати за чудні стосунки, що вона тримає з бандитами».

«Пане префекте», гукнула Коломба, «вислухайте, будь ласка, що він скаже! Ви маєте тут судити всіх, і шукати правди, це ваш обов'язок. Кажіть, Джоканто Кастріконі».

«Не слухайте його!» крикнули трое Баррічіні.

«Коли всі говорять», посміхаючись сказав бандит, «то це не веде до порозуміння. Так от, у в'язниці в мене був компаньйон, не друг, той вищезгаданий Томазо. Його часто одвідував мосьє Орландуччо...»

«Це неправда!» разом гукнули обидва брати.

«Два заперечення становлять твердження», холодно зауважив Кастріконі. «У Томазо були гроші, він їв і пив як-найкраще. Я завсіди любив добре попоїсти (це моя найменша хиба) і по-при всю свою огиду товаришувати з таким мерзотником, я навіть ходив з ним кілька разів обідати. На подяку я пропонував йому разом тікати... Одна дівчинка... до якої я почував прихильність, дала мені до цього способів... Але я нікого не хочу компромітувати. Томазо відмовився і сказав, що певен своєї справи, що адвокат Баррічіні рекомендував його всім суддям, що він звідти вийде білий, як сніг, і з грошима в кешені. Діхі¹⁾».

1) Я сказав (скінчив).

«Все, що він сказав—купа нісенітниць», рішуче повторив Орландуччо. «Коли-б ми були в чистому полі кожен з рушницею, він-би такого не говорив».

«От іще дурниця!» гукнув Брандолаччо, «не беріться з пан-отцем, Орландуччо».

«Чи ви нас, зрештою, випустите, пане делла Реббіа?» сказав префект, нетерпляче стукнувши ногою.

«Саверія! Саверія!» гукав Орсо, «одімкніть двері, сто чортів!..»

«Хвилинку», сказав Брандолаччо. «Спочатку ми мусимо відступити. Пане префекте, такий уже звичай, що після зустрічі в спільних друзів дають на півгодини замирення, коли розходяться».

Префект скинув на нього зневажливий погляд.

«До послуг товариства», сказав Брандолаччо. Потім витягнувши горизонтально руку, звернувся до свого собаки: «Ану, Бруско, плигни для пана префекта!»

Собака плигнув, бандити хапливо забрали в кухні свою зброю і втекли садом, а двері до залі ніби чарами розчинилися на гонкий посвист.

«Пане Баррічіні», сказав Орсо, стримуючи гнів, «я вважаю вас за фальшивника. Я сьогодні-ж пошлю генеральному прокуророві скаргу на вас за підробку і співучасть із Б'янкі. А може мені доведеться подати на вас ще й тяжчу скаргу».

«А я, пане делла Реббіа», сказав мер, «подам на вас скаргу за пастку й співучасть з бандитами. Тим часом пан префект заарештує вас».

«Префект виконає свій обов'язок», суворо сказав той. «Він пильнуватиме, щоб у П'етранері не похитано порядок, і подбає, щоб правосуддя було вчинене. Я кажу вам усім, панове».

Мер і Вінчентелло вже вийшли з залі, а Орландуччо відступався за ними, коли Орсо тихо сказав йому:

«Ваш батько старий, я розчавив-би його одним ляпасом—так я держу його про вас та вашого брата».

Замість відповіді, Орландуччо видобув свій стилет і як божевільний кинувся на Орсо; але раніш, ніж він встиг ужити своєї зброї, Коломба схопила й міцно скрутила йому руку, а Орсо тим часом, ударивши його кулаком у обличчя, відкинув його на кілька кроків і жорстоко стукнув об дверну лутку. Стилет випав Орландуччо з рук, але Вінчентелло із своїм стилетом уже заходив у хату, та Коломба, вхопивши рушницю, показала йому, що боротьба нерівна. В ту ж мить і префект кинувся між бійців.

«До швидкого побачення, Орс' Антон'!» крикнув Орландуччо, скажено грюкнув дверима й замкнув їх на ключ, щоб мати змогу відступити.

Орсо й префект сиділи з чверть години не розмовляючи, кожен у своєму кутку в залі. Коломба, сяючи гордощами тріумфу, дивилася на них по черзі, спираючись на рушницю, що визначила перемогу.

«Ну й край, ну й край!» гукнув префект, раптом схоплюючись на ноги. «Пане делла Реббіа, ви зробили помилку. Я вимагаю від вас слова честі, що ви стримаетесь від усякого насильства й чекатимете, поки правосуддя розв'яже цю прокляту справу».

«Так, пане префекте, я зробив помилку, вдаривши того негідника; але, зрештою, я вдарив його і не можу відмовити йому задоволення, що він вимагав».

«Та ні, він з вами битись не буде!.. А якщо він вас уб'є... Ви зробили все, що треба було для цього».

«Ми будемо стеретися», сказала Коломба.

«Орландуччо», сказав Орсо, «здається мені хоробрим хлопцем, я кращої думки про нього, пане префекте. Він

дуже поспішився із своїм стилетом, або на його місці я може зробив-би так само; і я дуже радий, що в моєї сестри не панянський кулачок».

«Ви не битиметесь!» крикнув префект, «я вам забороняю».

«Дозвольте мені зауважити, пане, що в справах честі я не визнаю жадного автритету, крім власного сумління».

«Я вам кажу, що ви не битиметесь!»

«Ви можете мене заарештувати, коли я дамся, звичайно. Але коли так станеться, то ви тільки відкладете віднині вже неминучу справу. Ви людина честі, ви добре знаєте, що инакше бути не може».

«Коли ви заарештуєте брата», додала Коломба, «половина села стане на його бік, і тут счиниться неаби-яка стрілянина».

«Я вас попереджаю», сказав Орсо, «і прошу не думати, що я нахваляюсь,—я попереджаю, що коли Баррічіні, зловживаючи владою мера, спробує мене заарештувати, я оборонятимусь».

«Від сьогодні», сказав префект, «Баррічіні тимчасово усунено з посади... Сподіваюсь, що він виправдається... А ви, пане, мене цікавите. Я-ж у вас прошу дуже малого—посидіти спокійно, поки я повернуся з Корти. Я там пробуду тільки три дні, вернуся з королівським прокурором, і ми цілком розплутаємо цю сумну справу. Чи обіцяєте ви мені втриматися від будь-якого ворожого чину?»

«Я не можу цього обіцяти, бо думаю, що Орландуччо вимагатиме від мене зустрічи».

«Як, пане делла Реббіа, ви, французький військовий, хочете битися з людиною, що ви запідозрюєте у фальшуванні?»

«Я його вдарив».

«А коли-б ви вдарили каторжника і він домагався-б у вас сатисфакції, з ним-би ви бились? Ех, пане Орсо! Ну, я прошу у вас ще менше—не шукати Орландуччо... Я дозволяю вам битися, якщо він вимагатиме».

«Він вимагатиме, я певен цього, але обіцяю вам не давати йому ще ляпасів, щоб змусити його битися».

«Ну й край!» казав префект, ходячи широкими кроками. «Коли вже я вернуся у Францію?»

«Пане префекте», як-найніжніше мовила Коломба, «уже пізно; може ви зробите нам честь тут поснідати?»

Префект не міг стриматись від сміху.

«Я й так надто довго тут сидів... це скидається на сторонність... Ще ті прокляті закладини!.. Мушу їхати... Панно делла Реббіа, скільки лиха ви, може, наробили сьогодні!»

«Але, пане префекте, ви хоч віддаєте належне сестрі, визнаючи, що її переконання глибокі; та тепер я певен, що й ви самі вважаєте їх за обґрунтовані».

«Прощайте, пане», сказав префект, махаючи йому рукою. «Попереджаю вас, що я дам наказ бригадирові жандармерії стежити за кожним вашим кроком».

Коли префект вийшов, Коломба сказала:

«Орсо, ти не на континенті. Орландуччо нічого не тямить на дуелях, та до того-ж такий негідник не повинен умирати чесною смертю».

«Коломбо, люба моя, ти дужа жінка. Я тобі вельми зобов'язаний за порятунок від доброго вдару ножем. Дай я поцілую тобі ручку. Але, бачиш, здайся на мене. Єсть де-що, чого ти не розумієш. Дай мені поснідати і зразу, як виїде префект, пришли мені маленьку Кіліну — вона, здається, чудесно виконує дані їй доручення. Мені треба послати листа».

Поки Коломба наглядала за готуванням сніданку, Орсо зійшов до себе в кімнату й написав таку записку:

«Ви, мабуть, хочете як-найшвидче зо мною зустрітись, та й я не менше. Завтра вранці ми можемо зійтись о шостій годині в долині Аквавівіа. Я дуже вправний на pistols, і не пропоную вам цієї зброї. Кажуть, що ви

добре стріляєте з рушниці --- візьмімо кожен двонабійну рушницю. Я прийду з одним односельцем. Коли ваш брат схоче вас супроводити, візьміть і другого свідка та попередіть мене. В такому разі я теж матиму двох свідків.

«Орсо Антоніо делла Реббіа».

Префект, пробувши цілу годину в помішника мера й зайшовши на кілька хвилин до Баррічіні, поїхав до Корти в супроводі тільки одного жандарма. Згодом чверть години Кіліна віднесла наведеного вгорі листа й віддала його Орландуччо у власні руки.

Відповідь довго ждано, і прийшла вона тільки ввечері. Її підписав сам Баррічіні-батько, що сповіщав Орсо, що він переслав королівському прокуророві загрозливого листа, адресованого його синові. «Певний своєї правоти», додавав він, кінчаючи, «я чекаю, що правосуддя вас покарає за ваші наклепи».

Тим часом прибуло п'ятеро чи шестеро чабанів, що викликала Коломба, й стали гарнізоном у вежі делла Реббіа. Не зважаючи на протести Орсо, улаштовано аркере на вікнах, що виходили на вулицю, і весь вечір він діставав пропозиції послуг від усяких осіб у містечку. Навіть від теолога-бандита прибув лист, де він обіцяв, від себе і від Брандолаччо, встряти до справ, як-що мер візьме на допомогу жандармів. Він кінчав такою припискою: «Дозвольте вас запитати, якої думки пан префект про чудесне виховання, що мій друг дає собаці Бруско? Після Кіліни, я не знаю слухнянішого і з такими надзвичайними здібностями учня».

XVI.

Наступний день минув без ворожих чинів. Обидві сторони трималися в обороні. Орсо не виходив з хати, і двері Баррічіні теж були увесь час замкнені. П'ять жан-

дармів, поставлених гарнізоном у П'етранері, похажали по майдану або в околицях села разом із польовим стражником, єдиним представником міської міліції. Помішник мерів не скидав свого шарфа, але крім аркере по вікнах обох ворожих будинків ніщо не виявляло війни. Тільки корсиканець помітив-би, що на майдані круг дуба видко самих жінок.

Під час вечері Коломба радісно показала братові такого листа, що вона допіру одержала від міс Невіль:

«Люба панно Коломбо, з великою приємністю дізнаюся з листа від вашого брата, що ваша ворожнеча кінчилася. Тато мій не може вже далі терпіти Аяччо, після того, як вашого брата тут немає, і ні з ким розмовляти про війну та полювати. Ми виїздимо сьогодні й ночуватимемо у вашої родички, до якої маємо листа. Позавтра на одинадцятую годину я приїду покуштувати у вас гірського бруччо, такого незрівняного, як ви кажете, проти міського.

«Прощайте, любя панно Коломба. Ваша приятелька
Лідія Невіль».

«Так вона не одержала мого другого листа?» гукнув Орсо.

«Ти-ж бачиш із дати її листа, що панна Лідія мусіла бути в дорозі, коли твій лист прибув до Аяччо. Ти писав їй, щоб вона не приїздила».

«Я писав їй, що ми в стані облоги. Це, здається, не таке становище, щоб приймати гостей».

«Е, ці англійці люди незвичайні. Останньої ночі, що я ночувала в її кімнаті, вона казала мені, що їй було-б дуже прикро покинути Корсику, не побачивши гарної вендети¹⁾. Коли-б ти схотів, Орсо, можна показати їй на будинок наших ворогів».

¹⁾ Помсти (кривавої).

«Знаєш», сказав Орсо, «природа помилилася, сотворивши тебе жінкою, Коломбо. З тебе був-би чудовий вояка».

«Може бути. У всякому разі треба приготувати бруччо».

«Не варто. Треба послати когось, щоб попередив їх і затримав раніше, ніж вони вирушать».

«Так? Ти хочеш послати гінця в таку негодю, щоб потік десь залив його разом з листом?... Яка шкода мені нещасних бандитів у таку бурю! Добре, що в них єсть добрі пілоні¹⁾... Знаєш, що треба робити, Орсо? Коли буря вщухне, їдь завтра раненько до нашої родички, раніше, ніж друзі рушать у путь. Це тобі легко буде зробити, бо міс Лідія завсіди встає пізно. Ти розкажеш їм, що в нас трапилось. Як-що вони конче хотітимуть прийти, то ми дуже раді будемо їх приймати».

Орсо погодився на цей проєкт, а Коломба сказала, трохи помовчавши:

«Ти може думаєш, Орсо, що я жартувала, коли казала про наступ на будинок Баррічіні? Ти-ж знаєш, що перевага наша, що-найменше двоє проти одного? Відколи префект тимчасово усунув мера, всі люди тут за нас. Ми можемо їх порубати. Справу розпочати легко. Коли хочеш, я вийду до фонтану й почну глузувати з їхніх жінок; вони вийдуть... Може... бо-ж вони такі боягузи!.. може вони стрілятимуть у мене крізь аркере; вони-ж мене не поцілять. Тоді все готово — нападають вони. Тим гірше переможеним: де в такому гармидері шукати тих, хто вбив? Повір своїй сестрі, Орсо, приїдуть законники, напсують паперу, наговорять нікчемних слів, і нічого з того не буде. Ех, коли-б префект не заступив тоді Вінцентелло, на одного менше було-б».

Все це сказано з таким спокоєм, як і хвилину тому вона казала про готування бруччо.

¹⁾ Керезя з густого сукна з відлогою.

Прим. авт.

Остовпідий Орсо дивився на сестру з подивом, змішаним із страхом.

«Моя ніжна Коломбо», сказав він, підводячися з-за столу, «боюся, чи ти не справжній диявол; але май спокій. Коли мені не пощастить послати Баррічіні на шибеницю, я доберу іншого способу покінчити з ним. Гаряча куля чи холодне залізо!¹⁾ Бачиш, я не забув корсиканської мови».

«Що раніше, то краще», зітхаючи промовила Коломба. «Якого коня ти завтра візьмеш, Орс' Антон'?»

«Вороного. Нащо ти питаєш?»

«Щоб дати йому вівса».

Коли Орсо пішов до себе в кімнату, Коломба відіслала спати Саверію та чабанів і лишилась сама в кухні, де готувалось бруччо. Вряди-годи вона прислухалась і, здавалось, нетерпляче чекала, поки засне брат. Упевнившись, кінець-кінцем, вона взяла ножа, подивилась, чи гострий він, взяла на свої ніжки великі черевики і тихесенько вийшла в сад.

Замкнений у мурах сад межував з широченькою загородою, де ставили коні, бо корсиканські коні мало бувають у стайні. Здебільшого їх пускають у поле й дають їм на власний розум шукати їжі й ховатись від холоду та дощу.

Коломба так само обережно відчинила двері в сад, зайшла в загороду й тихеньким свистом приманила до себе коні, що їм часто приносила хліба та соли. Коли вороний був близько, вона міцно схопила його за гриву і врзала йому вухо ножем. Кінь скажено рванувся й побіг, пронизувато крикнувши, як це буває з кіньми від різьного болю. Коли задоволена Коломба виходила назад у сад, Орсо розчинив вікно і гукнув: «хто там?» В той-же час вона почула, що він набиває свою рушницю. На її щастя, двері до саду були зовсім у темряві та й велике фігове дерево почасти закривало їх. Незабаром по мигот-

¹⁾ Palla calda u farru freddu, поширена примовка. *Прим. авт.*

тінню світла в братовій кімнаті, вона догадалася, що він хоче запалити лампу. Вона хутчій зачинила двері до саду і, сунучись вздовж мурів так, щоб її чорна сукня зливалася з темним листом шпалерників, їй пощастило ввійти в кухню за кілька хвиль перед тим, як з'явився Орсо.

«Що таке?» спитала вона його.

«Мені почулося, що хтось одчинив двері до саду», сказав Орсо.

«Не може бути. Собака гавкав-би. А втім, зараз побачимо».

Орсо обійшов сад і впевнився, що надвірні двері міцно замкнені; трохи соромлячись своєї даремної тривоги, він збирався йти до своєї кімнати.

«Я дуже рада, брате», сказала Коломба, «що ти робишся обережним, як і треба бути в твоєму становищі».

«Ти мене таким робиш», відповів Орсо. «Добра ніч».

Вранці перед світанком Орсо вже встав і готовий був їхати. Його костюм виявляв претензію на елегантськість чоловіка, що має бачитись із жінкою, якій хоче подобатись, і разом обережність корсиканця під час вендети. Поверх синього сурдута, тісно стягненого в талію, йому через плече висіла на шнурку з зеленого шовку маленька бляшана скринька з набоями; стилет його лежав у бічній кешені, а в руках він тримав прекрасну мантонську набиту рушницю. Поки він хапаючись пив каву, що налила Коломба, один із чабанів пішов сідлати й загнuzдати коня. Орсо з сестрою скоро пішли за ним і ввійшли в загороду. Чабан схопив уже коня, але впустив і сідло й вуздечку, —здавалось, жах його обійняв,—а кінь тим часом, згадуючи про рану минулої ночі й боючись за друге своє вухо, ставав дибки, бив ногами, іржав і кидався.

«Ну швидче!» гукнув йому Орсо.

«Ой, Орс' Антон'! Ой, Орс' Антон'!» кричав чабан «Пресвятая діво!...»

Це були прокляття без числа й без міри, що здебільшого до перекладу не надаються.

«Що там трапилось?» спитала Коломба.

Всі підійшли до коня, і коли побачили його скривавленого, з надрізаним вухом, знявся загальний гомін подиву й обурення. Треба знати, що скалічити коня свого ворога у корсиканців означає разом і помсту, і образу, і загрозу смертю. «Ніщо, крім рушниці, не в силі спокутати цей злочин». Хоч Орсо, живши довго на континенті, й не відчував так, як інші, всю глибочінь цієї образи, проте, коли-б у цю мить якийсь Баррічіні трапився йому, можливо, що він просто таки й змусив-би його спокутати кривду, яку приписував своїм ворогам.

«Підлі боягузи!» крикнув він, «вони мстяться над безневинною твариною, а зо мною зійтися не сміють!»

«Чого ми чекаємо?» палко гукнула Коломба. «Вони нас провокують, калічать наші коні, а ми мовчатимемо! Та чоловіки-ж ви?»

«Помста!» відповідали чабани. «Поведімо коня селом і тоді гайда на їхній будинок!»

«Там єсть сарай під соломою близько їхньої вежі», сказав старий Поло Гріффо, «він у-мить у мене запалає».

Другий пропонував принести драбини з церковної дзвіниці; третій—висадити двері з будинку Баррічіні колодою, що лежала на мандані й призначена була на якусь споруджувану будівлю. Серед усіх цих лютих голосів чути було Коломбу, що закликала своїх охоронців випити по добрій шклянці горілки перед тим, як братися до діла.

На лихо, чи краще на щастя, їй не пощастило справити своєю жорстокістю до бідолашнього коня такого вражіння на Орсо, як вона сподівалась. Він був певен, що це дике калічення—справа його ворогів, зокрема він думав саме на Орландуччо; але він... не вірив, щоб цей

юнак, якого він образив і вдарив, міг змити свій сором, утавши вухо коневі. Навпаки, така підла й смішна помста збільшила йому зневагу до ворогів, і він гадав тепер разом із префектом, що такі люди не годні міряться з ним. Тільки він зміг говорити, то об'явив своїм збуреним партизанам, щоб вони покинули свої войовничі наміри, і що правосуддя, що він має покликати, як-найкраще помститься за вухо його коня.

«Я тут господар», суворо додав він, «і вимагаю, щоб мені корилися. Першого, хто наважиться ще згадувати про вбивство або підпал, я його першого спалю. Ну, сідлайте мені коня!»

«Як-то, Орсо», сказала Коломба, відтягнувши його набік, «ти дозволяєш ображати себе! За життя нашого батька Баррічіні ніколи не сміли скалічити в нас жадної худоби!»

«Обіцяю тобі, що вони матимуть нагоду за це покаятись, але жандармам та тюремникам належить карати негідників, що зухвалі тільки на тварини. Я вже тобі сказав, що правосуддя помститься над ними за мене... або... тобі не треба буде нагадувати, що я син»...

«Терпіти!» сказала зітхаючи Коломба.

«Запам'ятай добре, сестро», провадив Орсо, «що коли повернувшись я дізнаюсь, що зроблено якісь вихватки проти Баррічіні, я тобі цього ніколи не подарую». Потім він додав ласкавіше: «Дуже можливо, навіть дуже правдоподібно, що я вернуся сюди з полковником та його дочкою. Подбай, щоб їхні кімнати опоряджено, щоб сніданок був добрий, загалом, щоб наші гості почували як-найменше невигод. Дуже добре, Коломбо, бути відважною, але жінці треба вміти порядкувати і в хаті. Ну, поцілуй мене, будь розважлива; от уже й сивого коня осіддали».

«Орсо», сказала Коломба, «ти сам не поїдеш».

«Мені нікого не треба», сказав Орсо, «кажу-ж тобі, що не дам собі врізати вуха».

«О, я ніколи не дозволю тобі їхати самому під час війни. Гей! Поло Гріффо! Джан Франче! Меммо! беріть рушниці, поїдете з братом».

Після досить палкої дискусії Орсо мусів погодитися, щоб його супроводив ескорт. Він вибрав із найзавзятіших чабанів тих, що найголосніше радили починати війну; потім, ще раз нагадавши про свої накази сестрі й решті чабанів, він рушив, пускаючись на цей раз в об'їзд, щоб уникнути будинку Баррічіні.

Вони були вже далеко від П'єстранері й їхали дуже швидко, коли, переходячи струмочок, що губився в болоті, Поло Гріффо побачив кількох свиней, що вигідно лежали в багні, тішачись разом сонцем і прохолодою. Він зразу-ж націлився у найгрубшу, стрелив їй у голову й забив на місці. Товаришки забитої схопилися й утекли на диво легко, і хоч другий чабан і собі стрелив, вони живими й здоровими добігли чагарів і там зникли.

«Дурні!» гукнув Орсо, «ви свині маєте за диких кабанів».

«Аж ніяк, Орс' Антон'», відповів Поло Гріффо, «тільки-ж ця черідка належить адвокатові, так це щоб він знав, як калічити наші коні».

«Ох, ви-ж мерзотники!» крикнув Орсо, нестямившись від гніву, «ви наслідуйте підлоту наших ворогів! Гетьте від мене, гади! Не треба мені вас! Ви добрі тільки з свинями битися. Богом присягаюсь, як-що хто їхатиме за мною, голову провалю!»

Обидва чабани спантеличено перезирнулись. Орсо дав остроги коневі й зник у-чвал.

«Еге, добре діло!» сказав Поло Гріффо. «От і служи людям, щоб вони тобі так дякували! Батько його, полковник, гнівався на тебе, що ти колись націлявся на адвоката... Дурень тільки не стріляв-би!.. А син... ти-ж бачиш, що я зробив для нього... Він каже, що голову мені про-

валить, так ніби тиквяній баньці, що вже вина не держить. Ось чого вчать на континеті, Меммо!»

«Це правда, а коли дізнаються, що ти вбив свиню, тебе до суду потягнуть, а Орс' Антон' не схоче ні з суддями побалакати, ні адвоката найняти. Добре, що тебе не бачив ніхто, і свята Неґа¹⁾ допоможе тобі виплутатись із цього діла».

Після короткої наради, чабани ухвалили, що найрозумніше буде кинути свиню в драговину, і цей проєкт вони виконали, вирізвавши собі перед тим, видима річ, кілька смачненьких кусків із безневинної жертви ненависти між делла Реббіа та Баррічіні.

XVII.

Здихавшись свого недисциплінового ескорту, Орсо їхав далі, більше клопочучись радістю знову побачити міс Невіль, ніж страхом здибати своїх ворогів.

«Процес, що я матиму з цими підлими Баррічіні», міркував він, «примусить мене їхати до Бастії. Чому-б мені не провести міс Невіль? Чому-б із Бастії нам разом не поїхати на води Ореци?» Зненацька дитячі спогади яскраво відживили йому це мальовниче місце. Він почував себе на зеленому моріжку під старими каштанами. На блискучій траві, де-не-де з блакитними квітками, що нагадували усміхнені до нього очі, він бачив міс Лідію, що коло нього сиділа. Вона скинула свій капелюх, і її біляве волосся, тонше і ніжніше за шовк, лисніло, як золото на сонці, що прохоплювалось крізь гілля. Її чисті блакитні очі здавались йому блакитнішими за самі небеса. Спершись на руку, вона замислено слухала слова кохання, що він їй, тремтячи, казав. Вона була в тій серпанковій сукні, що була на ній останнього дня, як він бачив її в Аяччіо. З-під згорток сукні їй висувалась ніжка в чорному черевичку.

¹⁾ Відріканця,

Орсо казав сам собі, що був-би дуже щасливий, коли-б ту ніжку поцілувати; та одна рука міс Невіль була без рукавички, вона держала в ній квітку. Він узяв ту квітку, і рука Лідії стиснула його руку; він поцілував квітку, потім руку, і за це не гнівались... Такі думки заважали йому пильнувати за шляхом, де він їхав, а проте він увесь час біг рясю. Він збирався вже вдруге поцілувати в уяві білу руку міс Невіль, але насправді трохи не поцілував голову свого коня, бо той раптом спинився. Це мала Кіліна заступила йому дорогу й схопила його за вуздечку.

«Де це ви так їдете, Орс'Антон'!» казала вона. «Чи ви не знаєте, що ваш ворог близько?»

«Мій ворог!» гукнув Орсо лютуючи, що його урвали на такому цікавому моменті. «Де він?»

«Орландуччо тут близько. Він чекає вас. Назад! Назад!»

«А, він чекає мене! Ти його бачила?»

«Еге-ж, Орс'Антон', я лежала під папороттю, як він пройшов. Він скрізь роздивлявся у свою трубку».

«Кудю він ішов?»

«Він зійшов тудю, де ви їдете».

«Спасибі».

«Орс'Антон', чи не краще було-б вам почекати мого дядька? Він не забариться, а з ним вам було-б безпечно».

«Не бійся, Кілі, мені не треба твого дядька».

«Я піду перед вас, коли хочете».

«Спасибі».

І Орсо, штовхнувши коня, швидко пустився в той бік, що йому показала дівчинка.

Перше почуття його було сліпий лютий запал, і він казав собі, що доля дає йому чудесну нагоду провчити боягуза, що калічить коня, щоб помститись за ляпаса. А потім, їдучи де-далі, та обіцянка, що він дав префектові, а найбільше страх не побачитися з міс Невіль, по-

трохи змінjali йому наміри і майже викликали йому бажання не здибати Орландуччо. Але незабаром спогад про батька, образа, вчинена його коневі, і загрози Баррічіні, розпалjali йому гнів і підбурювали його шукати ворога, щоб зачепити його й змусити до бою. Отак вагаючись між протилежними намірами, він їхав далі вперед, але тепер уже з пересторогою, пильно вдивлявся в кущі та загороди, а часом навіть спинявся, прислухаючись до невиразного гомону, що котиться в степу. Хвилини за десять по тому, як покинув малу Кіліну (тоді було коло дев'ятої години ранку), він доїхав до схилу крутезного горба. Дорога, чи певніше ледве помітна стежка, де він їхав, проходила недавно спаленими чагарями. Тут земля була вкрита білястим попелом, і де-не-де стояли ще мертві кущі й дерева, зчорнілі на вогні та геть голі без листя. Дивлючись на спалені чагарі, почуваш себе ніби взимку на півночі, а контраст сплюндрованости тих місць, де пройшов огонь, до пишної рослинности, що навкруги, робить їх ще сумнішими та спустошенішими. Але в цьому краєвиді Орсо бачив тоді тільки одне, дуже, правда, важливе в його становищі: оголена земля не могла сховати десь засідки, а той, хто може всяку мить начуватися, що з-за кущів вистромиться цівка рушниці, справлена йому в груди—має мов за оазу рівну землю, де ніщо не стримує ока. За спаленим чагарником потяглися ниви, обгороджені, тутешнім звичаєм, муром із дірчастого каменю заввишки в пояс. Стежка бігла між цими загородами, де величезні, безладно посаджені каштани, справляли здалеку вражіння густого лісу.

Через крутизну схилу Орсо мусів злізти на землю; кинувши вуздечку коневі на шию, він швидко сховався, сунувшись по попелу, і був уже тільки кроків за двадцять від такої кам'яної огорожі по праву руч шляху, коли це

постеріг, як-раз проти себе, спочатку цівку рушниці, а потім і голову, що вистромлялась із-за гребня муру. Рушниця нахилалась, і він побачив Орландуччо, що ось-ось мав стрельнути. Орсо миттю став на оборону, і обидва, націляючись, дивились одне на одного з тим гострим по чуттям, що й найхоробріші зазнають в ту мить, як посилають чи приймають смерть.

«Підлий боягуз!» крикнув Орсо.

Не встиг він кінчити, як побачив огонь з рушниці Орландуччо, і майже одночасно ліворуч нього, по другий бік стежки, пролунав ще один постріл, від когось, що він зовсім був не постеріг, і що ціляв його, стоячи за другим муром. Обидві кулі його влучили: перша, що від Орландуччо, пройшла йому ліву руку, яку він виставив, націляючись; друга вразила його в груди, роздерла одержу, але на щастя вдарилась об клинок його стилета, сплющицалась і завдала йому тільки легеньку контузію. Ліва рука Орсо нерухомо звисла вздовж стегна, і цівка його рушниці на мить схилилася; але він її відразу-ж підняв, і підтримуючи зброю самою - но правою рукою, стрелив у Орландуччо. Голова його ворога, що видко її було тільки по очі, зникла за муром. Обернувшись ліворуч, Орсо пустив свій другий постріл у заринену димом людину, що він насилу вирізняв. Та постать теж зникла. Чотири постріли неймовірно швидко пролунали один по одному,—і найвправніші салдати ніколи не змогли-б стріляти лавами з меншими інтервалами. Після останнього пострілу Орсо, все поринуло в тишу. Дим з його рушниці поволі здіймався до неба; за муром не чути було найменшого руху, найлегшого шелесту. Коли-б не біль, що він почував у руці, він ладен був-би думати, що люди, в яких він допіру стріляв, просто привиди, створені його уявою.

Сподіваючись дальших пострілів, Орсо ступив кілька кроків до одного із спалених дерев, що лишилися серед

чагарника, і став за ним. В цьому захистку він поставив рушницю між коліна й хапаючись набив її. Тим часом ліва рука його тяжко мучила, і йому здавалось, що він тримає в ній величезний тягар. Що-ж сталося з його супротивниками? Цього він не міг зрозуміти. Коли-б вони втекли, коли-б були поранені, він певно почув-би якийсь шелест, якийсь рух серед листу. Чи вони мертві, а певніше, чи не чекають вони під захистом свого муру нагоди знову в нього стріляти? Пробуваючи в такій непевності й почувуючи, що сили його де-далі слабшають, він став на землю правим коліном, уперся об ліве зраненою рукою, і використав за опертя для рушниці сучок, що виходив із стовбура спаленого дерева. Тримаючи палець на язичку, пильно вдивляючись у мур та прислухаючись уважно до найменшого шелесту, він простояв нерухомо кілька хвилин, що здалися йому за століття. Аж ось дуже далеко позад нього почулось гукання, і незабаром, промчавши стрілою по схилу горба, до нього підбіг, віючи хвостом, собака. Це був Бруско, бандитський учень і товариш, що оповіщав, видима річ, про прибуття свого господаря; і ніяку чесну людину ніколи так нетерпляче не ждано, як тут бандита. Собака стурбовано нюхав повітря, повернувши морду до ближчої загороди. Зненацька він глухо загарчав, одним скоком перемайнув через мур, майже відразу знову сплигнув на гребінь і пильно глянув на Орсо, виявляючи в очах виразне, як може собака, здивування; потім знову почав нюхати, цей раз у напрямку до другої загороди, та переплигнув і там через мур. За мить він знову з'явився на гребені, так само виявляючи здивування та стурбованість; потім він плігнув у чагарник, підгорнувши хвоста, не зводячи очей з Орсо, і весь час поволі відходив від нього боком, аж поки не опинився на певном у віддаленні. Тоді він метнувся на гору,

майже так швидко, як і був збігав, назустріч чоловікові, що хутко сходив униз, не зважаючи на крутий схил.

«До мене, Брандо!» гукнув Орсо, коли вирішив, що його вже почують.

«Egel Орс'Антон', вас поранено», спитав його Брандолаччо, прибігши геть задиханий. «В тулуб, чи куди?»

«В руку».

«В руку! Це дурниця. А той?»

«Здається, я його поцілив».

Брандолаччо побіг за своїм собакою до ближчої загороди й перехилився, щоб глянути по той бік муру. Тоді сказав, здіймаючи шапку:

«Вітаю сеньйора Орландуччо». Потім, обертаючись до Орсо, він і його шанобливо привітав.

«Оце, я кажу, майстерно чоловіка впоряджено», сказав він.

«Чи він ще живий?» важко дихаючи спитав Орсо.

«Та де там йому! Дуже йому закрутило від кулі, що ви загнали йому в самісіньке око. Сто чортів, яка дірка! Добряча рушниця, слово чести! А калібр! Це вам мозок як злиже! Слухайте, Орс'Антон', я почув спочатку: бах, бах! та й кажу: туди к бісу, уколошкали мого лейтенанта. Потім чую: бум, бум! О, кажу собі, це англійська забалакала—він одбивається... Та чого ти казишся, Бруско?»

Собака повела його до другої загороди.

«Вибачте!» крикнув спантеличений Брандолаччо. «Подвійний постріл, чи єсть-же що краще? А сто чортів, видно, що порох дорогий, бо ви бережете його».

«Що там таке, на бога!» спитав Орсо.

«Не робіть з себе дивака, лейтенант! Підстрелили дичину, ще й хочете, щоб вам її подали... От кому буде сьогодні веселий обід, це адвокатові Баррічіні. Битого м'яса скільки хочеш! Кому-ж тепер у біса спадщина піде?»

«Що! Вінчентелло теж мертвий?»

«Мертвісінький,—будьмо ми здорові! ¹⁾ Ви такий добрий, що їм хоч не боліло! Гляньте на Вінцентелло,—він ще на вколішках, голову прихилив до муру. Так ніби спить. От де можна сказати—олив'яний сон. Бідолаха!»

Орсо з жаху одвернув голову.

«Ти певен, що він мертвий?»

«Ви так як Сампієро Корсо—той ніколи не стріляв більше, як раз. Дивись, он де... в грудях, ліворуч... так, це як Вінчілеоне влучило при Ватерлоо. Хоч об заклад, що куля од серця недалеко. Подвійний постріл! Ну, я більше не стріляю. Двох двома пострілами!.. Та ще кулею!.. Та ще двох братів!.. Як-би й третя була, то й татові-б не жити. Та иншим разом направиться й це... Ну й постріл, Орс'Антон'!.. Хіба-ж таки такому молодцеві, як я, та не доведеться отак підстрелити пару жандармів!»

Так балакаючи, бандит оглядав руку Орсо й поров його стилетом рукав.

«Це дурничка», сказав він. «Буде панні Коломбі роботи з цим сурдучом... Е, що я бачу, на грудях порвано?.. Там нічого немає? Ні, ви не були-б такий веселий. Ану, спробуйте поворушити пальцями... Чуєте мої зуби, як я кусаю вам мизинця?.. Не дуже?.. Однаково, це дурничка. Дайте зняти з вас хустку й краватку... Пропав ваш сурдуч. Чого це ви вирядились так? На весілля їхали, чи що?.. Ось ковтніть трохи вина... Чом ви без пляшки ходите? Хіба корсиканець рушає десь без пляшки?»

Потім, перев'язуючи його, він не стерпів і гукнув:

«Подвійний стріл! Обох на місці!.. От Пан-отець посміється. Подвійний стріл! А, аж ось і наша черепашка Кіліна».

Орсо не відповідав. Він зблід, як мрець, і тремтів усім тілом.

¹⁾ Salute a voi! Вигук, що звичайно вживають при слові смерть, ніби щоб це слово пом'якшити.

Прим. авт.

«Кілі», гукнув Брандолаччо, «а ну глянь за цей мур. Га?»
Дитина руками й ногами видряпалась на мур, і тільки побачила труп Орландуччо, зразу перехрестилась.

«Це нічого», провадив бандит, «а ти далі глянь, отам».
Дитина знову перехрестилась.

«Це ви дядку?» боязко спитала вона.

«Я! та хіба я ще здатен на що путне? Кілі, це робота ось панова. Привітай-же його».

«Панна буде дуже рада», сказала Кіліна, «але їй прикро буде, що вас поранено, Орс'Антон'».

«Ну, Орс'Антон'», сказав бандит, кінчивши перев'язувати, «ось Кіліна піймала вашого коня. Сідайте, і їдьте за мною у стацонські чагарі. Хай спробують там вас знайти. Ми їх по-своєму зустрінемо. Коли будемо коло хреста св. Христини, треба буде злізти на землю. Коня віддасте Кіліні, вона побіжить попередити панну, дорогою дасте їй усі доручення. Малій усе можна сказати Орс'Антон'—вона краще порубати дасться, ніж своїх друзів зрадить». І ніжно додав: «Ах ти-ж, ледащо, анахтема, будь ти проклята, волоцюга!» Забобонний, як і багацько бандитів, Брандолаччо боявся наврочити дітям, благословляючи чи вихваляючи їх, бо-ж відомо, що таємничі сили, що керують а н о н ч а т у р о ю¹⁾ мають лиху звичку виконувати наші побажання навпаки.

«Куди ти мене, Брандо, ведеш?» мляво спитав Орсо.

«Сточортів! Вибирайте—ув'язницю, або в чагарі. Так делла Реббіа-ж не знають дороги до в'язниці! В чагарі, Орс'Антон!'»

«Прощайте-ж всі мої надії» болізно вигукнув поранений.

«Ваші надії? Сто чортів, хіба ви надіялись, що краще зробити з двонабійною рушницею?»

«Вони стріляли перші», сказав Орсо.

1). Мимовільне наврочення, що стається з ока або від слова.

Прим. авт.

«Правда, я й забув... Бах! бах, бум! бум!... подвійний стріл однією рукою!.. ¹⁾ Хай мене повісять, як-що можна краще! Ну от вивже на коні... передтим, як їхати, киньте оком на свою роботу. Негодиться так кидати товариство, не попрощавшись».

Орсо дав остроги коневі; ні за що в світі він не хотів дивитися на нещасних, яких допіру забив.

«Слухайте, Орс'Атон'», сказав бандит, беручи коня під вуздечку, «хочете, я вам одверто скажу? Так от, не на образу вам, мені шкода цю пару бідолашних юнаків. Даруйте, прошу вас... Такі гарні... такі дужі... такі молоді!... Орландуччо, з яким я стільки разів полкував... Чотири дні тому він дав мені коробку цигар... А у Вінчентелло такий добрий настрій завсіди був!.. Воно правда, що ви зробили те, що мусіли зробити... до того-ж постріл занадто гарний, щоб про нього шкодувати... Та я-ж до вашої помсти сторона... Я знаю, що ваша рація, коли маєш ворогів, треба з ними поквитуватись. Але Баррічіні це така давня родина... От іще одна одбігла компанія... і через подвійний постріл! от що цікаво».

Отак справляючи Баррічіні надгробне слово, Брандолаччо хутко вів Орсо, Кіліну й собаку Бруско до стацонських чагарів.

XVIII.

Тим часом Коломба швидко по від'їзді Орсо дізналася через своїх шпиків, що Баррічіні подалися в поле, і з цієї хвилини її посіла їдка турбота. Вона бігала скрізь по будинку, кидалася із кухні в приготовані гостям кімнати, нічого не робила, а тяжко була заклопотана, раз-у-раз

¹⁾ Коли якийсь неймовірливий мисливець сперечатиметься про подвійний постріл пана делла Реббіа, я проситиму його поїхати до Сартени, і хай йому там розкажуть, як один із найзначніших і найприємніших мешканців цього міста стріляв сам із пораненою лівою рукою і в становищі не менше небезпечному. *Прим. авт.*

спиняючись та додивляючись, чи не видко в селі якого незвичайного руху. Коло одинадцятої години в П'етранері в'їхала численна кавалькада; це був полковник з дочкою, слугами й провідником. Перше слово Коломби, коли вона зустріла їх, було: «Чи не бачили ви брата?» Потім вона розпитала провідника, яким шляхом вони їхали, о якій годині вирушили, і з його відповідей ніяк не могла прирозуміти, чому вони не здибалися.

«Може ваш брат поїхав горою», сказав провідник, «а ми їхали низом».

Коломба похитала головою й поновила свої розпитування. Не зважаючи на свою природню витриманість, ще збільшену бажанням не зрадити свою кволість перед чужинцями, вона не могла сховати свого турбування і незабаром воно обняло й полковника та зокрема міс Невіль, коли Коломба розповіла їм про спробу замирення, що мала такий нещасливий кінець. Міс Невіль хвилювалася, жадала, щоб у всіх напрямках послано гонців, а батько її пропонував знову сісти на коня й рушити з провідником на розшуки за Орсо. Страхи гостей нагадали Коломбі про її обов'язки господині дому. Вона присилувала себе посміхнутись, посадила полковника до столу, і щоб з'ясувати братове запізнення добрала з двадцять правдоподібних причин, які через мить сама-ж і руйнувала. Гадаючи, що до його чоловічих обов'язків належить дбати за спокій жінок, полковник теж запропонував своє пояснення.

«Закладаюся», сказав він, «що делла Реббіа натрапив на дичину,—він не міг здержатися перед спокусою, і ось побачите, що він вернеться з повнісіньким ягдташем. Чорт візьми» додав він, «ми-ж чули по дорозі чотири постріли. Двоє було дужчих за решту, і я сказав дочці: закладаюся, що це делла Реббіа полює. Бо тільки моя рушниця робить стільки шелесту».

Коломба зблідла, і Лідія, що пильно на неї дивилась,

легко догадалась, які страхи навіяв їй полковників здогад. Після кількох хвилин мовчанки, Коломба схвильовано спитала, чи два голосніші відгуки пролунали перед чи після інших. Та ні полковник, ні дочка його, ні провідник не звернули були великої уваги на цей найважливіший пункт.

Раптом почувся кінський тупіт.

«О, на цей раз це брат», сказала підводячись Коломба.

Але побачивши Кіліну верхи на коні Орсо, вона розпачливо крикнула:

«Брата вбито!»

Полковник упустив свою шклянку, міс Невіль скрикнула, і всі побігли до дверей. Перш ніж Кіліна встигла сплигнути на землю, Коломба її підняла, як пір'янку, і здушила. Дитина зрозуміла її страшний погляд, і перше слово її було те, що в хорі Отелло: «він живий!» Коломба випустила її, і вона як кішка легко впала на землю.

«А ті?» хрипко спитала Коломба.

Кіліна перехрестилась указовим і середнім пальцем. Відразу-ж гарячий рум'янець змінив смертельну блідоту на обличчі Коломби. Вона кинула палкий погляд на будинок Баррічіні і посміхаючись сказала до гостей:

«Ходімо-ж пити каву».

Бандитська посланиця розповідала довго. Її мова, що Коломба сяк-так перекладала по-італійськи, а міс Невіль далі по-англійськи, викликала не одне прокляття в полковника і не одне зітхання в міс Лідії; але Коломба слухала спокійно, тільки шарпала свою гаптовану серветку, ніби хотіла її подерти. Вона п'ять чи шість разів спиняла дитину, щоб та повторила, що Брандолаччо визнав рану за безпечну та що він бачив і гірші. Наприкінці Кіліна доповіла, що Орсо пильно жадав паперу, щоб писати, і доручив сестрі просити даму, що може приїде до них, не від'їздити перш, ніж одержить від нього листа.

«Це його найбільше мучило», додала дівчинка, «я вже поїхала, коли він покликав мене й знову нагадав про це доручення. Це вже він утретє мені його повторював».

Коломба тихенько всміхнулась на цей братів наказ і міцно стиснула руку англійці, що враз заплакала й не визнала за доречне перекладати батькові цю частину оповідання.

«Ви лишіться зі мною, моя люба», гукнула Коломба, обіймаючи міс Невіль, «і ви нам допоможете».

Потім вона витягла із шафи силу старої білизни й почала різати її, щоб наробити бинд та торочок. Дивлячись на її блискучі очі, на гарячий рум'янець, на зміни турботливості й спокою, легко було побачити, що хвилювання за братову рану було в ній більше, ніж радість за смерть ворогів. Вона то наливала полковникові кави й хвалила його вміння готувати її, то розподіляла роботу між міс Невіль і Кіліною та казала їм зшивати бинди й скручувати їх; вона в-двадцяте питала, чи дуже боліла Орсо його рана. Раз-у-раз вона кидала свою роботу й казала полковникові:

«Два такі вправні, такі страшні!.. А він сам, зраний, з однією рукою... і він їх обох убив. Яка сміливість, полковнику! Хіба це не герой! Ох, міс Невіль, яке щастя жити в такій спокійній країні, як ваша!.. Я певна, що ви досі не знали мого брата!.. Я-ж казала: яструб випростає свої крила!.. Ви помилялися що-до його лагідного вигляду... Це коло вас, міс Невіль... От якби він бачив, що ви працюєте для нього... Бідний Орсо!»

Міс Лідія мало-що працювала й не могла вимовити й слова. Батько її питав, чому-ж не подають хутчій скаргу до магістрату. Він говорив про обслідування к о р о н е р а¹⁾ та пробагато інших речей, однаково невідомих на Корсиці. Зрештою він захотів знати, чи далеко від П'єстранері степова хата

1) Слідчий пристав у Англії.

цього милого пана Брандолаччо, що подав допомогу пораненому, і чи не можна йому самому одвідати свого приятеля.

А Коломба відповіла йому з властивим їй спокоєм, що Орсо в чагарях, що про нього піклується один бандит, що він дуже ризикував-би, з'явившись перш, ніж буде надія на прихильність префекта й судів, що, зрештою, вона зробить так, що його таємно відвідає вправний хірург.

«Пам'ятайте найбільше, мосьє полковнику», казала вона, «що ви чули чотири постріли з рушниці, й казали мені, що Орсо стріляв другим».

Полковник нічогісінько не тямив у справі, а дочка його тільки й робила, що зітхала і втирала очі.

Дня вже чимало минуло, коли в село увійшов сумний похід. Адвокатові Баррічіні везли трупи його дітей; кожен лежав поперек на мулі, що вів селянин. Юрба прихильників та гулящих супроводила цей жалібний похід. З ними були й жандарми, що спізняються завжди, та помішник мера, що зводив руки до неба та невпинно казав: «Що скаже пан префект!» Кілька жінок, серед них і нянька Орландуччо, рвали на собі волосся й дико вили. Та їхній голосний жаль справляв менше вражіння, ніж німий розпач особи, що притягала до себе увагу всіх. Це нещасний батько, що ходив від одного трупа до другого, підводив їм брудні від землі голови, цілував їм посинілі вуста, підтримував їм захолоді вже члени, ніби щоб застерегти їх від вибоїн на шляху. Часом він розкривав рота, щоб говорити, але ні крику не чути було, ні слова. Утупившись очима в трупи, він раз-у-раз спотикався об каміння, об дерева, об усі перепони, що траплялись йому на шляху.

Лемент жінок і прокляття чоловіків збільшились, коли похід забачив будинок Орсо. Кілька чабанів-реббіаністів наважилось переможно вигукнути, і обурення їхніх супротивників не могло далі стриматись. «Помста! Помста!»

крикнуло кілька голосів. Полетіло каміння, і два постріли з рушниць, націлених у вікна кімнати, де була Коломба з гістьми, пробили віконниці й кинули уламками дерева аж на стіл, де сиділи жінки. Міс Лідія злякано крикнула, полковник схопив рушницю, а Коломба, перш ніж він устиг її спинити, кинулась до дверей і рвачко розчинила їх. І крикнула, стоячи на високому порозі, витягнувши обидві руки, щоб проклясти своїх ворогів:

«Боягузи! Ви стріляєте в жінок, у чужинців! Чи корсиканці ви? Чи чоловіки? Негідники, що вмієте тільки з темного кута вбивати, підходьте-ж! Я викликаю вас. Я сама, брат мій далеко. Вбийте мене, вбийте моїх гостей,—це вам личить... Ви не смієте, боягузи! Ви знаєте, що ми мстимося. Ну, ну, плачте-ж, як жінки, та дякуйте нам, що ми не правимо з вас більше крові!»

Щось величне й страшне було в її голосі й поставі; побачивши її, юрба злякано оступилась, мов від появи тих лихих людей, що про них розповідають на Корсиці не одну страшну казку зимовими вечорами. Помішник, жандарми й кілька жінок скористались цим відрухом і кинулись поміж обидві партії, бо реббіаністські чабани вже ладнали свою зброю, і одну мить на майдані трохи не скинилася загальна бійка. Але обом партіям бракувало ватажків, а корсиканці, дисципліновані в своєму гніві, рідко коли стають до бою, як-що немає головних призвідників їхніх чвар. До того-ж Коломба, ставши від успіху обережніша, стримала свій маленький гарнізон.

«Дайте поплакати тим бідолахам», казала вона, «пустіть живим того діда. Нащо вбивати старого лиса, в якого немає вже зубів, щоб кусатись?—Джудічче Баррічіні, згадуєш друге серпня? Згадуєш скривавлений гаман, де ти писав своєю фальшивницькою рукою! Мій батько записав там твій борг, а твої сини його сплатили. Я прощаю тебе, старий Баррічіні!»

Коломба, схрестивши руки й зневажливо посміхаючись, дивилась, як трупи занесено до будинку її ворогів, як поволі розходилась юрба. Вона знову замкнула двері й сказала полковникові, вернувшись до їдальні:

«Дуже перепрошую вас за своїх земляків, пане. Я ніколи не думала, що корсиканці стрілятимуть у будинок, де є чужинці,—мені сором за свій край».

Ввечері, коли міс Лідія пішла в свою кімнату, за нею прийшов і полковник та спитав, чи не краще їм завтра-ж покинути село, де що-мить наражаєшся дістати кулю в голову, покинути як-найраніше цю країну, де тільки й єсть, що убивства та зради.

Міс Лідія мовчала якийсь час, — було видко, що батькова пропозиція завдала їй чималих труднощів. Зрештою вона сказала:

«Як ми можемо покинути цю дівчину в той час, як вона найбільше потребує розради? Чи не здається вам, тату, що це було-б жорстоко з нашого боку?»

«Я-ж про тебе думаю, дочко», сказав полковник. «Якби я знав, що ти в безпечному готелі в Аяччо, запевняю тебе, я не покинув-би цього проклятого острова, не стиснувши руку молодецькому делла Реббіа».

«То що-ж, тату, почекаймо ще і запевнімось перш, ніж від'їхати, що ми не можемо тут стати в жадній пригоді».

«Добре серце», сказав полковник, цілючи дочку в чоло. «Мені дуже приємно бачити, що ти так жертвуєш собою, щоб полегшити нещастя інших. Лишаймося, за добре діло ніколи не каються».

Міс Лідія неспокійно крутилася у своєму ліжку й не могла заснути. То почувши невиразний шелест, вона гадала, що готується атака на будинок; то впевнившись своєї безпеки, вона думала про бідного пораненого, що лежить, мабуть, тепер на холодній землі, маючи тільки

той догляд, що можна сподіватися від милосердя якогось бандита. Вона уявляла собі його скривавленим, роз'ятреним страшними стражданнями, і найдивніше, що раз-у-раз, як образ Орсо виникав їй у голові, він з'являвся таким, як вона бачила його в момент від'їзду, — притискуючи до уст талісман, що вона подарувала... Потім вона гадала про його відвагу. Вона казала собі, що ту страшну небезпеку, якої він допіру unikнув, він спіткав через неї, щоб трохи раніше її побачити. За малим їй не здавалось, що й руку Орсо собі покалічив, її обороняючи. Вона докоряла себе його раною, через це він ще більше захоплював її, і коли знакомитий подвійний стріл і не важив у її очах стільки, як у Брандолаччо та Коломби, вона визнавала проте, що мало-хто з героїв роману виявляв стільки відваги й спокою в такій великій небезпеці.

Вона займала кімнату Коломби. Над дубовим аналоєм, поруч свяченого пальмового гілля на стіні, висів маленький портрет Орсо в уніформі під-лейтенанта. Міс Невіль зняла портрет, довго вдивлялася в нього й поставила нарешті коло ліжка, замість щоб повісити на місце. Вона заснула аж на світанку, і сонце вже високо підбилось над обрій, коли вона прокинулась. Коло ліжка вона побачила Коломбу, що нерухомо чекала, поки вона розплющить очі.

«Що-ж, панно, дуже вам зле в нашому бідному домі?» сказала їй Коломба. «Боюсь, що ви мало спали».

«У вас єсть звістки про нього, любя Коломбо?» спитала міс Невіль, сідаючи на ліжку.

Вона побачила портрет Орсо й хутчій кинула на нього хустку, щоб сховати.

«Так, єсть про нього звістки», посміхаючись сказала Коломба.

І додала, взявши портрет:

«Схожий,—як ви думаєте? Насправді він кращий».

«Боже мій!..» сказала до краю засоромлена міс Невіль, «я зняла... через неухважність... портрет... У мене єсть хиба все займати... і нічого не прибирати... Як-же ваш брат?»

«Досить добре. Сьогодні вранці перед чотирма годинами приходив Джоканто. Він приніс мені листа... для вас, міс Невіль; мені Орсо не написав. На адресі й стоїть «Коломбі», та нижче: «для міс Н...» Сестри не ревниві. Джоканто каже, що йому дуже боляче було писати. У Джоканто чудесна рука, він пропонував йому писати під диктант. Не схотів. Він писав олівцем, лежучи на спині. Брандо-лаччо тримав папір. Що-мить брат хотів підвестися, і тоді, від найменшого руху в руці йому тяжко боліло. Дуже шкода було, казав Джоканто. Ось лист».

Міс Невіль прочитала листа, писаного по-англійськи, мабуть ради більшої обережності. Ось що в ньому було:

«Панно, лиха доля штовхнула мене. Байдуже мені, що казатимуть вороги, які наклепи вони вигадують, я це легко витерплю, як-що Ви, панно, не поймете їм віри. Відколи я вас побачив, я тишився безглуздими мріями. Треба було цієї катастрофи, щоб я побачив своє божевілля; тепер я розважливий. Я знаю, яке майбутнє чекає мене, і воно знайде мене покірним. Я не смію тримати в себе того персня, що Ви мені дали і що я мав за талісман щастя. Я боюся, міс Невіль, щоб Ви не шкодували, що віддали ваш дарунок у такі руки, чи певніше боюся, що він нагадуватиме мені час, коли я був божевільним. Коломба Вам його передасть... Прощайте, панно. Ви покидаєте Корсику, і я вас уже не побачу; але скажіть сестрі, що я не втратив ще Вашої пошани, а я її—кажу це певно—завсіди виправдаю.

«О. Д. Р.»

Міс Лідія одвернулася, читаючи цього листа, а Коломба, що пильно дивилася на неї, передала їй єгипетський пер-

стень, питаючи очима, що це має означати. Але міс Лідія не сміла підвести голову й сумно поглядала на перстень, що вона навперемінки то надівала на палець, то здіймала.

«Люба міс Невіль», сказала Коломба, «чи не можна мені знати, що вам пише брат? Згадує він за свій стан?»

«Та... він про це не згадує»... червоніючи відповіла Лідія. «Його лист по-англійськи... Він доручає мені сказати татові... Він сподівається, що префект зможе влаштувати...»

Коломба, жартівливо всміхаючись, сіла на ліжко, взяла обидві руки міс Невіль і сказала їй, пильно на неї дивлячись:

«Ви-ж будете добрі? Ви-ж відповісте братові? Ви зробіте йому таку ласку! На мить мені навіть спала думка розбудити вас, як прийшов лист, та я не насмілилась».

«Даремно», сказала міс Невіль, «коли одне слово від мене його»...

«Тепер я вже не можу посилати йому листів. Приїхав префект, і в П'єстранері повно його гайдуків. Побачимо пізніше. О, коли-б ви знали мого брата, міс Невіль, ви його любили-б, як я люблю... Він такий добрий, такий сміливий! Подумайте-ж, що він зробив! Один проти двох, ще й поранений!»

Префект уже повернувся. Дізнавшись про події через гінця від мерового помішника, він приїхав з жандармами та стрільцями, привіз із собою ще й королівського прокурора, секретаря та інших, щоб з'ясувати нову й страшну катастрофу, що ускладняла чи певніше закінчувала ворожнечу між п'єстранерськими родинами. Незабаром по приїзді він побачився з полковником Невілем та його дочкою, і не затаїв від них своє побоювання, що справа може на зле повернутися.

«Ви-ж знаєте», сказав він, «що при бійці не було свідків, а слава про вправність та відвагу тих нещасних молодиків така тут певна, що ніхто не хоче вірити, ніби

делла Реббіа міг забити їх без допомоги бандитів, що в них він, кажуть, сховався».

«Це неможливо!» гукнув полковник. «Орсо делла Реббіа хлопець дуже чесний, я відповідаю за нього».

«Я в це вірю», сказав префект, «але королівський прокурор (ці добродії завсіди мають підозру) щось ніби не дуже прихильно настроений. Він має в руках прикру річ для вашого друга. Це загрозливий лист до Орландуччо, де він призначає йому побачення... І це побачення здавалось йому засідкою».

«Це-ж Орландуччо відмовився битися, як порядна людина», сказав полковник.

«Це тут не в звичаю. Зробити засідку й забити ззаду—от тутешній спосіб. Єсть одне й сприятливе свідчення, однієї дівчинки,—вона твердить, що чула чотири постріли, і з них два останні, дужчі за інші, належали до зброї великого калібру, от як рушниця делла Реббіа. На лихо, дитина ця—небога одного з бандитів, запідозрених в співучасті, і її мабуть намовлено».

«Пане», сказала міс Лідія, червоніючи до білків очей, «ми були в дорозі, коли ті постріли пролунали, і ми чули те саме».

«Справді? Це дуже важливо. І ви, полковнику, теж, мабуть, зауважили те саме?»

«Так», жваво відповідала міс Невіль, «саме тато, що знається на зброї, і сказав мені—це пан делла Реббіа стріляє з моєї рушниці».

«І постріли, що ви пізнали, саме й були останніми?»

«Останніми, правда-ж тато?»

У полковника не дуже добра була пам'ять, але в усякому разі він не мав бажання суперечити своїй дочці.

«Треба негайно-ж заявити про це королівському прокуророві, полковнику. Зрештою, ми чекаємо цього вечора хірурга, що огляне трупи й ствердить, чи рани завдано тією зброєю».

«Я-ж як-раз і подарував її Орсо», сказав полковник, «і пізнав-би її на дні морському... Отже... молодець! я дуже радий, що він мав її в руках; бо без мого Мантона, я зовсім не знаю, як-би він викрутився».

XIX.

Хірург трохи запізнився. По дорозі йому трапилась пригода. Його зустрів Джоканто Кастріконі й дуже ввічливо зажадав, щоб він подав допомогу одному пораненому. Його приведено до Орсо, і він зробив першу перев'язку його рани. Потім бандит одвів його далеченько назад і дуже здивував його, говорячи з ним про найславетніших пізьких професорів, як про своїх близьких друзів.

«Докторе», сказав теолог на прощання, «ви навіяли мені стільки пошани, що я не вважаю за потрібне вам нагадувати, що лікар мусить бути такий мовчазний, як і сповідальник». І він клацав при тому курком. «Ви забули місце, де ми мали честь вас бачити. Прощайте, дуже щасливий, що познайомився з вами».

Коломба вблагала полковника піти на розрізування трупів.

«Ви-ж як ніхто знаєте братову рушницю», сказала вона, «і ваша присутність буде дуже корисна. До того-ж, стільки єсть лихих людей, що нам дуже небезпечно без людини, що обороняла-б наші інтереси».

Лишившись з міс Лідією, вона скаржилась на пекучі болі в голові й запропонувала їй прогулятись неподалік села.

«На свіжому повітрі мені покращає», казала вона, «я так давно вже не дихала ним!»

По дорозі вона говорила з нею про брата, і міс Лідія, котру ця тема досить гаряче цікавила, і не постерігла, що вони вже далеко відійшли від П'єтранері. Сонце вже сідало, коли вона це помітила й покликала Коломбу вертатись. Коломба знала перехід, що, казала вона, дуже скорочує

дорогу назад, і покинувши стежку, що вони йшли, пішла іншою, знати багато менше протоптаною. Незабаром вона взялася сходити на такий крутий горб, що мусіла весь час, щоб не скотитись, хапатись однією рукою за гілки, а другою тим часом тягти за собою свою товаришку. Після доброї чверти години такого важкого сходження, вони опинились на маленькому плато, порослому міртами та ожиною, серед величезних гранітових брил, що підіймалися скрізь із землі. Міс Лідія дуже стомилася, села не видко було, заходила вже ніч.

«Знаєте, люба Коломбо», сказала вона, «я боюсь, щоб ми не заблукали».

«Не бійтесь», відповіла Коломбо, «ходімо далі, за мною».

«Та я запевняю вас, що ви помиляєтесь; село не може бути з того боку. Закладаюсь, що воно в нас за спиною. Стривайте, оці вогники, що видко в далечині, ото певно й єсть П'етранері».

«Любий друже», хвилюючись сказала Коломбо, «ваша правда; але за двісті кроків звідси... в цих чагарях...»

«Та що?»

«Там брат. Я зможу побачити його й обняти, коли ви схочете».

Міс Невіль зробила рух здивування.

«Я вийшла з П'етранері непомітно», провадила Коломбо, «бо була з вами... інакше за мною стежили-б... Бути так близько коло нього й не побачити!... Чому-б вам не одвідати зо мною брата? Це була-б йому така радість!»

«Та, Коломбо... так мені не годиться».

«Розумію. Ви, городянки, завсіди дбаєте за годиться, а ми, селянки, думаємо тільки про добре».

«Та вже так пізно!.. І що подумає про мене ваш брат?»

«Він подумає, що друзі його не кинули, і це дасть йому силу на страждання».

«І батько мій так турбуватиметься...»

«Він-же знає, що ви зо мною... Ну, зважуйтеся!.. Ви-ж дивилися вранці на його портрет», додала вона, жартівливо всміхаючись.

«Ні... справді, я не зважуся... там ті бандити...»

«Та що-ж! ці бандити вас однаково не знають! Ви-ж хотіли його побачити!..»

«Боже мій!»

«Слухайте, панно, вибирайте. Лишити вас тут саму я не можу—невідомо, що може трапитись. Ходімо до Орсо, або вертаймо разом на село... Я побачу брата... Бо-зна коли... може ніколи...»

«Що ви кажете, Коломбо?.. Гаразд, ходімо, тільки на хвилинку і зразу-ж повернемося».

Коломба стиснула їй руку і, не відповідаючи, пустилася так швидко йти, що міс Лідії важко було за нею потрапляти. На щастя Коломба незабаром спинилася й сказала товарищі:

«Не йдімо далі перш, ніж їх попередимо; а то можемо наскочити на постріл».

І вона взялася свистіти між пальці. Швидко почувся собачий гав і бандитський вартовий не забарився з'явитись. Це був давній знайомий, пес Бруско, що відразу пізнав Коломбу й узявся служити їй за провідника. Добре покрутившись стежками по чагарях, вони побачили двох до зубів озброєних чоловіків, що йшли їм назустріч.

«Це ви, Брандолаччо?» спитала Коломба. «А брат де?»

«Там», відповів бандит. «Але йдіть тихше—він спить, а це йому вперше трапилось після пригоди. Боже мій, таки правда, що де чорту пройти, там і баба пройде».

Обидві жінки обережно підійшли і побачили Орсо коло вогню, світло від якого мудро було заличковано навкруги муром із дірчастого каменю; він лежав на купі папороти,

вкритий сіряком. Був дуже блідий і часто дихав. Коломба сіла коло нього й дивилася мовчки, склавши руки, ніби молилася думкою. Міс Лідія горнулася до неї, закривши хусткою обличчя; але вряди-годи вона підводила голову й поглядала на зраненого через плече Коломби. З чверть години минуло, ніхто не промовив і слова. На знак теолога Брандолаччо разом із ним зник у чагарях, на превелике задоволення міс Лідії, що вперше вбачала в довгих бородах та убранні бандитів занадто вже багато місцевого колориту.

Нарешті Орсо ворухнувся. Коломба відразу нахилилась над ним, поцілувала кілька разів і засипала його питаннями про його рану, болі, потреби. Відповівши, що він має себе, як тільки можна добре, Орсо й собі спитав її, чи міс Невіль ще в П'етранері й чи не написала вона йому. Зігнувшись над братом, Коломба зовсім заступила йому товаришку, що її в темряві крім того й важко було йому пізнати. Вона взяла руку міс Невіль, а другою тихенько підіймала голову пораненого.

«Ні, брате, вона не передавала тобі листа... а ти весь час думаєш про міс Невіль, ти її дуже любиш?»

«Чи люблю я її, Коломбо!.. А вона... мабуть зневажає мене тепер!»

В цю мить міс Невіль спробувала вирвати свою руку, але від Коломби не так легко було визволитись, бо її, дарма що маленька й добре збудована, ручка мала силу, якої докази ми вже бачили.

«Тебе зневажати!» гукнула Коломба, «після того, що ти зробив... навпаки, вона гарно висловлюється про тебе... О, Орсо, я могла-б багато чого тобі про неї розказати».

Рука весь час пручалася, а Коломба тягла її раз-у-раз ближче до Орсо.

«Так чому-ж не відповіла мені?..» сказав поранений. «Один рядок, і я був-би задоволений».

Тягнувши руку міс Невіль, Коломба поклала її в братову руку. Потім вона раптом одійшла набік і голосно засміялась.

«Орсо!» крикнула вона, «не кажи погано про міс Лідію, бо вона дуже добре розуміє по-корсиканськи».

Міс Лідія відразу-ж висмикнула руку й промовила кілька незрозумілих слів. Орсо здавалось, що він спить.

«Ви тут, міс Невіль! Боже мій, як-же ви наважились? О, яке мені щастя!»

І насили підводячись, він спробував наблизитися до неї.

«Я проводила вашу сестру...» сказала міс Лідія, «щоб ніхто не подумав, куди вона йде... а потім я теж хотіла... впевнитись... Ох, як вам зле тут!»

Коломба сіла позад Орсо, обережно підвела його й поклала його голову собі на коліна. Оповивши йому шию руками, вона знаком покликала міс Лідію підійти.

«Ближче, ближче!» казала вона. «Хорому не можна підносити голосу».

А що міс Лідія вагалась, вона взяла її за руку й присилувала сісти так близько, що її сукня торкалась Орсо, а простягнута ще рука лежала на пораненого плечі.

«Отак дуже добре», весело сказала Коломба. «Правда-ж добре, Орсо, в чагарях, на біваку, такої прекрасної ночі?»

«Ще як! Прекрасна ніч!» сказав Орсо. «Я ніколи її не забуду!»

«Вам мабуть дуже боляче?» спитала міс Невіль.

«Мені вже не боляче», сказав Орсо, «хоч-би й умерти тут».

Його права рука посувалась до руки міс Лідії, що Коломба тримала весь час у полоні.

«Конче треба, щоб вас звідци кудись перенесли, де вас можна було-б доглядати, пане делла Реббіа», сказала міс Невіль. «Я не зможу тепер спати, знаючи, що вам так кепсько лежати... під голим небом...»

«Коли-б я не боявся вас здибати, міс Невіль, я спро-

бував-би вернутись у П'етранері й віддатись під арешт».

«А чому ти боявся її здибати, Орсо?» спитала Коломба.

«Я вас не послухався, міс Невіль... і не смів побачитися з вами тепер».

«Так ви, міс Лідія, змушуєте брата робити, як ви схочете?» сказала, сміючись, Коломба. «Я вам тоді не даватиму з ним бачитись».

«Я сподіваюсь», сказала міс Невіль, «що ця прикра справа хутко з'ясується і що незабаром вам не буде чого боятися... Мені дуже приємно буде, коли я дізнаюся по від'їзді, що вас виправдано та визнано і вашу чесність, і вашу підвагу».

«Ви йдете, міс Невіль! Не кажіть цього».

«Що-ж робити... тато не може тут вічно полювати... Він хоче їхати».

Орсо опустив руку, що торкалася руки міс Лідії, і якусь хвилину було мовчання.

«Е, ми вам не дамо так швидко поїхати», промовила Коломба. «Ми ще маємо багато-що показати вам у П'етранері... До того-ж, ви обіцяли зробити мій портрет, а це й не починали... Потім я вам обіцяла написати серенаду з сімдесят п'ятох куплетів... А потім... Та що це Бруско гарчить?.. Ось і Брандолаччо біжить за ним... Зараз побачимо».

Вона відразу-ж устала, поклала без церемоній голову Орсо на коліна міс Невіль і побігла до бандитів.

Міс Невіль трохи здивувалася, що підтримує отак вродливого молодика, лишившись із ним наодинці серед чагарів, і зовсім не знала, що їй почати, бо боялася завдати пораненому болю, коли-б раптом відсунулась. Але Орсо сам покинув приємне опертя, що дала йому сестра, і промовив, зводячись на правій руці:

«Так ви хутко поїдете, міс Невіль? Я ніколи й не думав, щоб ви довше лишились у цій нещасній країні... а проте... як ви сюди прийшли, мені сто разів тяжче

думати, що треба з вами прощатись... я бідний лейтенант... без майбутнього... ще й засуджений тепер... В який час, міс Лідія, я кажу вам, що кохаю вас... та це, мабуть, єдиний раз я можу вам це казати, і я почуваю себе не таким- нещасним, тепер, коли полегшив собі серце».

Міс Лідія одвернулась, так ніби темряви не досить було, щоб сховати її замішання.

«Пане делла Реббіа», сказала вона тремтячим голосом, «хіба я прийшла-б сюди, коли-б...» і говорячи так, вона надівала на руку Орсо єгипетський талісман. Потім, зробивши величезне зусилля, щоб опанувати свій звичайний жартівливий тон, вона додала:

«Дуже негарно вам так говорити, пане Орсо... Ви-ж добре знаєте, що серед чагарів, поміж бандитів, я не наважусь гніватися на вас».

Орсо зробив рух, щоб поцілувати руку, що повертала йому талісман, а що міс Лідія прибрала її трохи зашвидко, він утратив рівновагу й упав на свою зранену руку. Він не міг стримати болізного стогону.

«Ви завдали собі болю, друже?» гукнула вона, підводячи його. «Це моя вина, вибачте!»

Вони ще якийсь час тихо розмовляли, близько схилившись одне до одного. Коломба, що прибігла прожогом, побачила їх у тому самому становищі, що й була покинула.

«Стрільці!» крикнула вона. «Орсо, спробуй устати й іти, я тобі поможу».

«Покинь мене», сказав Орсо, «скажи бандитам, щоб рятувались... Хай мене беруть, байдуже; але веди міс Лідію,—ради бога; щоб її тут не побачили!»

«Я вас не покину», сказав Брандолаччо, що йшов за Коломбою. «Сержант стрільців—адвокатів хрещеник; він вас уб'є, замість заарештувати, а потім скаже, що ненавмисне зробив це».

Орсо спробував підвестися, навіть ступив кілька кроків, але хутко спинився.

«Я не можу ходити», сказав він. «Тікайте! Прощайте, міс Невіль; дайте мені руку й прощайте!»

«Ми вас не покинемо!» гукнуло обидві жінки.

«Коли не можете йти», сказав Брандолаччо, «так вас треба нести. Ну, лейтенанте, бадьоріше, нам стане часу відступати рівчаком, що позад нас. Пан-отець їх там забавить».

«Ні, покиньте мене», сказав Орсо, лягаючи на землю. «Ради бога, Коломбо, веди міс Невіль!»

«Ви дужа, панно Коломбо», сказав Брандолаччо, «хайте його за плечі, а я держу ноги. Гаразд, кроком руші!»

Вони швидко понесли його, не зважаючи на його протести; міс Лідія йшла за ними, страшенно налякана, коли це пролунав постріл, а на нього негайно відгукнулось п'ятеро чи шестеро інших. Міс Лідія скрикнула, Брандолаччо вилаявся, але надав ходи, Коломба за його прикладом теж побігла чагарями, не зважаючи на гілля, що хльоскало їй обличчя й шматувало сукню.

«Нахиляйтесь, нахиляйтесь, моя люба», казала вона товарищі, «вас може потрапити куля».

Так вони пройшли, чи краще пробігли, коло п'ятсот кроків, коли Брандолаччо заявив, що далі він не може, й опустився на землю, хоч як його вмовляла й докоряла Коломба.

«Де міс Невіль?» спитав Орсо.

Міс Невіль, жахаючись пострілів, що-мить спиняючись через гущину чагарів, незабаром загубила сліди втікачів і лишилась сама під владою як-найдошкульнішої туги.

«Вона одбилася», сказав Брандолаччо, «та вона не загубилась,—жінка завсіди знайдеться. Послухайте, Орс' Антон', який шелест ізняв Пан-отець вашою рушницею. На лихо не видно-ж нічогісінко, і вночі стрілятися за іграшку».

«Тихше!» гукнула Коломба, «я чую коня, ми врятовані!»

Справді, до них наближався наляканий стріляниною кінь, що був блукав чагарями.

«Ми врятовані!» відповів Брандолаччо. Побігти до коня, схопити його за гриву, засунути йому в рот вузлувату мотузку за вуздечку,—було бандитові, за допомогою Коломби, справою однієї хвилини.

«Попередьмо тепер Пан-отця», сказав він.

Він двічі свиснув; далекий висвист відповів на це гасло, і важкі вибухи мантонської рушниці вщухли. Тоді Брандолаччо скочив на коня. Коломба посадила брата поперед бандита, той міцно обняв його однією рукою, а другою правував коня. Підбурений двома добрими стусанами в живіт, кінь легко рушив, не зважаючи на подвійну вагу, і в-чвал збіг із крутого горба, де все інше, крім корсиканського коня, убилося-б сто разів.

Коломба пішла, гукаючи що-сили міс Невіль, але жаден голос не відповідав їй... Проблукавши який час навманя, шукаючи дорогу, що нею була йшла, вона здибалася на стежці двох стрільців, що гукнули їй: «Хто такий?»

«Ну, панове», глузливо сказала Коломба, «скільки шелесту! Багацько вбитих?»

«Ви були з бандитами», сказав один із салдатів, «ходімо за нами».

«З охотою», відповіла вона, «але ту зі мною подруга, треба спочатку її знайти».

«Вашу подругу вже взято, і ви ночуватимете з нею у в'язниці».

«У в'язниці? Це ще побачимо, але ведіть мене тим часом до неї».

Тоді стрільці повели її в бандитський табор, де вони зібрали всі трофеї свого походу, а саме сіряк, що вкривався Орсо, старий казанок та глечик з водою. Там була й міс Невіль,—її салдати здибали півмертву з переляку

й на всі їхні питання про число бандитів та напрямок, що вони пішли, вона відповідала самими слізьми.

Коломба кинулась їй у обійми й шепнула їй на вухо: «Вони врятувались».

Потім, звертаючись до стрілецького сержанта, вона промовила:

«Пане, ви бачите, що жінка ця нічого не знає з того, що ви питаєте. Нам треба вертатись на село, де нас не-терпляче чекають».

«Вас туди поведуть, і швидче, ніж ви схочете, моя люба», сказав сержант, «ви ще маєте з'ясувати, що робили такої години із злочинцями, що оце втекли. Не знати яким бісом, а ці мерзотники зваблюють дівчат, бо-ж де бандити, там напевно й красунок знайдеш».

«Ви дуже гречні, пане сержант, та вам не пошкодило-б думати про свої слова. Ця панна—родичка префекта, і з нею не варт жартувати».

«Родичка префекта!» шепнув один стрілець своєму начальникові, «справді, вона в капелюху».

«Капелюх нічого не важить», сказав сержант. «Обидві вони були з Пан-отцем, він-же найбільший баламут у цьому краю, і мій обов'язок забрати їх. Ну, нам тут нема чого далі робити. Коли-б не проклятий капрал Топен—ця французька п'яничка вирвалась раніше, ніж я оточив чагарі... коли-б не він, ми-б їх спіймали, як у сільці».

«Вас шестеро?» спитала Коломба. «Знаєте, панове, коли брати Гамбіні, Сароккі та Теодоре Полі випадково збіжаться коло хреста св. Христини з Брандолаччо та Пан-отцем, вони вам нароблять чимало клопоту. Коли ви хочете поговорити з комендантом поля¹⁾, то в мене нема найменшого бажання при тому бути. Кулі вночі не розбирають нікого».

Можливість здибатись із страшними бандитами, що їх

1) Такий титул обійняв Теодоре Полі.

Прим. авт.

назвала Коломба, здається, справила вражіння на стрільців. Весь час клянучи капрала Топена, французького собаку, сержант дав наказ відходити, і його маленька ватага рушила на П'єтранері, несучи сіряка й казанок. Що-до глечика, то з ним покінчили ударом ноги. Один стрілець хотів узяти міс Невіль за руку, але Коломба його зразу-ж відштовхнула:

«Не займайте її ніхто», сказала вона. «Думаєте, ми хочемо тікати? Ну, Лідія, люба моя, обіпріться на мене й не плачте-ж, як дитина. От так пригода, але вона незле кінчиться; за півгодини ми вечерятимемо. Я й так умираю від голоду».

«Що подумують про мене?» тихо казала міс Невіль.

«Подумують, що ви заблудились в чагарях, от і все».

«Що скаже префект?.. А тато, що скаже?»

«Префект?.. Ви йому скажете, щоб він клопотався своєю префектурою. А тато?.. По тому, як ви з Орсо балакали, я добре бачу, що ви й татові щось скажете».

Міс Невіль мовчки стиснула їй руку.

«А правда», шепнула їй на вухо Коломба, «мій брат варт того, щоб його любити?.. Ви-ж його трошки любите?»

«А, Коломбо», відповіла міс Невіль, посміхаючись попри своє збентеження, «ви мене зрадили, мене, що так довірялася вам!»

Коломба обняла її за стан і тихенько промовила, цілуючи в чоло:

«Сестричко, ви мене прощаєте?»

«Та треба, зла моя сестро», відповіла Лідія, відціловуючи її.

Префект і королівський прокурор мешкали в поміщика мера, і полковник, дуже турбуючись за дочку, в двадцятье прийшов до них по новини, коли стрілець, що сержант його послав за гінця, розповів їм про страшну бійку, дану проти злодіїв, бійку, де не було, що правда, ні забитих, ні зраних, але захоплено казанок, сіряка та двох дівчат, видимо, казав він, бандитських полюбовниць чи шпигунок. Після та-

кого сповіщення з'явилися й обидві бранки серед озброєної варти. Можна собі уявити переможний вигляд Коломби, сором її товаришки, вражіння префекта та радість і здивування полковника. Королівський прокурор ради лихої втіхи піддав бідолашну Лідію щось ніби допитові, що скінчився аж тоді, як вона втратила вже весь свій спокій.

«Мені здається», сказав префект, «що ми спокійно можемо всіх звільнити. Ці панни гуляли—що може бути природніше? Вони випадково здибали приємного зраненого молодика—знову нічого природнішого немає».

Потім він сказав, звертаючись до Коломби:

«Панно, ви можете переказати своєму братові, що його справа повертається краще, як я сподівався. Огляд трупів та полковникове свідчення показують, що він тільки відбивався й був сам один під час бійки. Все влаштується, але йому треба покинути чагарі й з'явитися під арешт».

Було коло одинадцятої години, коли полковник, його дочка й Коломба сіли до столу з захололою вечерею. Коломба їла з великим апетитом, глузуючи з префекта, королівського прокурора й стрільців. Полковник теж їв, але мовчки, і весь час поглядав на дочку, що не зводила очей від тарілки. Кінець-кінцем він спитав її по-англійськи ніжно, але поважно:

«Лідія, так ти заручилась із делла Реббіа?»

«Так, тату, сьогодні», відповіла вона червоніючи, але твердо

Потім вона підвела очі, і не вбачаючи на батьковому обличчі жадних ознак гніву, кинулась йому в обійми й поцілувала так, як добре виховані дівчата роблять це в таких випадках.

«В час добрий», сказав полковник, «це молодець хлопець. Але, ради бога, не житимемо в цій клятій країні, або я відмовляюсь дати згоду».

«Я не розумію по-англійськи», сказала Коломба, що дивилася на них з величезною цікавістю, «але закладаюся, що вгадую, про що у вас мова».

«Ми кажемо», відповів полковник, «що заберемо вас мандрувати в Ірландію».

«О, залюбки, і я буду surella¹⁾ Colomba. Так це правда, полковнику? Вдаримо по руках?»

«В таких випадках цілуються», сказав полковник.

XX.

Кілька місяців згодом після подвійного пострілу, що так приголомшив П'етранерську громаду (як казали газети), із Бастії по обіді виїхав верхи молодик з перев'язаною рукою, і прямуючи на село Кардо, славетне своїм джерелом, що влітку постачає делікатним городянам гожу воду. З ним їхала й молода жінка, висока на зріст і визначна красою, верхи на вороному коникові, силою і вправністю якого замилювався-б знавець, але одно вухо в нього чудним випадком було порізане. На селі молода жінка моторно скочила на землю, і допомігши своєму товаришеві злізти з коня, одв'язала важенькі торбинки, причеплені до кульбаки. Віддавши коні під догляд селянинові, жінка з торбинками, ховаючи їх під своїм мецаро, і молодик із двонабійною рушницею подалися в гори, ідучи дуже крутою стежкою, що, здається, не провадила ні до якого житла. Дійшовши до високих пригорбів гори Кверчо, вони спинилися й обидва сіли на траву. Здавалось, вони чекали когось, бо раз-у-раз оглядалися на гору; жінка часто поглядала на гарненького золотого годинника, мабуть в рівній мірі з бажання і помилуватись

¹⁾ Народня назва щавелю. Тут натяк на зелену Ірландію.

на коштовну прикрасу, що вона, видимо, недавно дістала, і дізнатись, чи не наспів ще час побачення. Їм не довелося довго чекати. З чагарів вискочив собака, і коли молода жінка покликала його іменням Бруско, він умить підбіг і почав лашитись. Незабаром з'явилося й два бородані з рушницями під руками, ладівницями на пасі й пістолями при боці. Їхня подерта й полатана одежа контрастувала з блискучою зброєю, ще й відомої фабрики з континенту. Не зважаючи на видиму нерівність свого становища, четверо осіб цієї сцени зустрілися по-простому, так ніби давні друзі.

«Ну, Орс'Антон'», сказав старший бандит молодикові, «от і кінець вашій справі. Постанова припинити. Вітаю. Шкода, що адвоката вже на острові немає, не побачили, як він казиться. А рука ваша?»

«Кажуть, що через півмісяця», відповів молодик, «можна зняти перев'язь. Брандо, молодче мій, я завтра їду в Італію і хочу попрощатися з тобою і з Пан-отцем. Оце я й просив вас прийти».

«Дуже ви поспішаєте», сказав Брандолаччо. «Вчора розквитались, а на завтра їдете?»

«Справи єсть», весело сказала молода жінка. «Панове, я принесла вам вечеряти; їжте та не забудьте й мого приятеля Бруско».

«Ви псуєте Бруско, панно Коломбо, але він удачний. Зараз побачите. А ну, Бруско», сказав він, витягаючи поземно рушницю, «перескоч для Баррічіні».

Собака й не зрушився, облизувався та дивився на хазяїна.

«Скоч для делла Реббіал»

І він скочив на два фути вище, ніж було треба.

«Слухайте, друзі», сказав Орсо, «погана ваша доля. Коли вам не доведеться кінчати свою кар'єру на отому

майдані¹⁾, то найкраще, що ви можете сподіватись, це загинути в чагарях від жандармської кулі».

«То що-ж!» сказав Кастріконі, «це смерть, як смерть, ще й краща за пропасницю, що вбиває вас на ліжку під щиру чи нещиру сльозотечу ваших спадкоємців. Коли так звикнути до свіжого повітря, як ми оце, то немає нічого над смерть у черевиках, як кажуть наші селюки».

«Мені хотілось-би», провадив Орсо, «щоб ви покинули цей край... і взялись-би до спокійнішого життя. Чому-б вам, наприклад, не осісти на Сардинії, як робить багато ваших товаришів? Я міг-би вам полегшити туди путь».

«На Сардинію!» гукнув Брандолаччо. «Istos Sardos²⁾, щоб їх чорти забрали з їхньою мовою! Це непідходяще для нас товариство».

«На Сардинії нема з чого жити», додав теолог. «Я особисто зневажаю сардинців. У них бандитів ловить кінна міліція; видно вже, які там бандити і який край³⁾. Хай їй, тій Сардинії! І мене дивує, пане делла Реббіа, що ви, людина із смаком, не пристали до нашого чагарницького життя, хоч і покуштували його».

«Але-ж я не спроможен був оцінувати всі вигоди вашого становища, коли мав нагоду скоштувати вашої хліба-соли», посміхаючись сказав Орсо, «мені й досі боки болять, коли я згадую прогулянку, що я зробив уночі, лежучи впоперек, як пакунок, на невідланому коні під керуванням дорогого Брандолаччо».

1) Майдан, де виконують смертні вироки в Бастії. *Прим. авт.*

2) „Ці мерзотні сарди“.

3) Це критичне зауваження про Сардинію я маю від одного свого приятеля колишнього бандита, і йому належить за нього відповідальність. Він хоче сказати, що бандити, які даються пійматись кіннотчикам,—дурні, і міліція, що женеться за бандитами на конях, має дуже мало надії надібати на них. *Прим. авт.*

«А радість уникнути погоні ви ні за що не маєте?» відмовив Кастріконі. «Як ви можете не відчувати принаду безмежної волі в такому прекрасному краю? З таким клейнодом (він показав на рушницю) скрізь цар, куди куля сягає. Командуєш, виправляєш неправду. Це дуже моральна і дуже приємна розвага, пане, і ми від неї не відмовимося. Чи єсть що краще над життя мандрівного лицаря, коли і озброєний краще, і розумніший, як дон-Кіхот? Ось я колись дізнався, що дядько маленької Ліллі Луїджи, старий скупердяй, не хоче давати їй посаг; я написав йому, без загроз, це не моя манера—і що-ж, хлопець відразу знайшовся, оженився з нею. Я зробив щастя двом людям. Повірте мені, пане Орсо, ніщо не дорівнюється бандитського життя. Е, та може ви й пристали-б до нас, коли-б же не якась англійка, яку я тільки трошки бачив, але про неї в Бастії всі говорять із захопленням».

«Моя майбутня братова не любить чагарів», сміючись промовила Коломба, «набралася вона там страху!»

«Так ви хочете тут лишитись?» сказав Орсо. «Хай так. Скажіть-же мені, чи не можу я щось зробити для вас?»

«Нічого», сказав Брандолаччо, «крім як зберегти про нас невеличкий спогад. Ви нас і так удовольнили. От Кіліна має посаг, їй не треба вже, щоб добре влаштуватись, листа без ніяких загроз від Пан-отця. Ми знаємо, що ваш фермер даватиме нам хліба й пороху на нашу потребу. Отже, прощайте. Сподіваюсь знову побачити вас колись на Корсиці».

«В скрутний час», сказав Орсо, «кілька золотих багацько важить. Тепер, коли ми вже давно знайомі, ви, я думаю, не відмовитесь від цього маленького набоя, що допоможе вам здобути інші».

«Жадних грошей не буде між нами», рішуче сказав Брандолаччо.

«Гроші все роблять на світі», сказав Кастріконі, «але в чагарях шанують тільки щире серце та несхибну рушницю».

«Мені не хотілось-би вас покинути», відмовив Орсо, «не полишивши ніякого спогаду. Ну, що я можу тобі подарувати, Брандо?»

Бандит почухав голову й скося глянув на рушницю Орсо:

«Та воно, лейтенанте... коли-б смів... та ні, вам самим воно дороге».

«Що-ж ти хочеш?»

«Нічого... що-ж річ? Треба ще вміти нею орудувати? Я раз-у-раз згадую той чортів подвійний стріл, ще й однією рукою... О, двічі так не буває».

«Так це ти рушницю хочеш?.. Я приніс її тобі, тільки послугуйся нею як-найменше».

«Ох, я не обіцяю вам, що так зорудую нею, як ви; але, будьте спокійні, коли вона потрапить до кого іншого, то можете певно сказати, що Брандо Савелі вже вибрався з цього світу».

«А що вам подарувати, Кастріконі?»

«Як ви конче хочете полишити мені матеріальний спогад про себе, то прошу вас без здогадів прислати мені Горація як-найменшого формату. Це розважатиме мене й не дасть забути латину. Там єсть дівча, що продає цигари, у Бастії, в гавані; дайте їй, вона передасть мені».

«Ви матимете ельзевірівське¹⁾ видання, пане професоре;

1) Старовинні мініятурні видання відомих голандських друкарів Ельзевірів.

як-раз воно єсть між книжками, що я збирався везти. Ну, друзі, треба розлучатись. Стиснімо руки. Коли згадаєте колись про Сардинію, напишіть мені; адвокат N дасть вам мою адресу на континент».

«Лейтенант», сказав Брандо, «завтра, коли виїдете з порту, гляньте на гору, на це місце; ми тут будемо, привітаємо вас хусточками».

Потім вони розійшлися; Орсо з сестрою звернули на Кардо, а бандити — в гори.

XXI.

Прекрасним квітневим ранком полковник сер Томас Невіль, дочка його, одружена тому кілька день, Орсо та Коломба виїхали колясою з Пізи, щоб одвідати недавно викрите етруське підземелля, де їздили дивитись усі чужинці. Зійшовши в середину споруди, Орсо з дружиною добули оливці й узялися копіювати малюнки, а полковник і Коломба, обидва байдужісінькі до археології, лишилися самі й гуляли в околицях.

«Люба Коломбо», сказав полковник, «нема надії, що ми вчасно вернемось до Пізи на наш luncheon¹⁾. Хіба вам не хочеться їсти? А Орсо з дружиною поринули в давність; коли вони починають укупі малювати, то ніяк не можуть кінчити».

«Так», сказала Коломба, «а проте не приносять і клаптика малюнку».

«Я так думаю», провадив полковник, «що нам варто було-б поїхати на оту фермочку. Ми здобудемо там хліба, а може й алеатико²⁾—хто зна?—навіть вершків та суніць, і терпляче чекатимемо наших малярів».

1) Сніданок.

2) Солодке італійське вино.

«Ваша правда, полковнику. Дуже шкода було-б вам та мені, розважливим людям у родині, мучитись через закоханих, що живуть самою поезією. Дайте мені руку. Правда, я роблюся вихована? Беру руку, вбираю капелюхи, модні сукні; єсть у мене дорогі окраси; вчуся я безлічи усього прекрасного; я вже не зовсім дикунка... Отой білявий офіцер з вашого полку, що був на весіллі... боже мій, не можу запам'ятати його ім'я... високий, завитий, що я повалила-б на землю одним ударом кулака»...

«Чатворт?» сказав полковник.

«Ну звичайно! тільки я такого ніколи не вимовлю. Так він скажено закохався в мене».

«Ох, Коломбо, ви робитесь великою кокеткою. Буде в нас хутко й друге весілля».

«Я! Одружитися! А хто-ж тоді виховає мого небожа... коли Орсо мені його подарує? Хто навчить його говорити по-корсиканськи?.. Еге-ж, він говоритеме по-корсиканськи, і я зроблю йому гостру шапочку вам на злість».

«Почекаймо спочатку того небожа, а потім ви вже вчитимете його гратися стилетом, коли схочете».

«Прощайте, стилети!» весело промовили Коломба. «Тепер у мене віяло, щоб бити вас по пальцях, коли ви лихе говорите про мою батьківщину».

Розмовляючи так, вони зайшли на ферму, де здобули вина, суніць і вершків. Поки полковник пив алеатіко, Коломба допомогла фермерці нарвати суніць. На повороті алеї Коломба постерегла діда, що сидів проти сонця на солом'яному стільці і був, здавалось, хорий, бо щоки й очі йому позападали, він був страшенно худий, і своєю нерухомістю, блідотою та втупленим поглядом більше нагадував мерця, ніж живу істоту. Коломба кілька хвилин дивилась на нього так цікаво, що звернула фермерчину увагу.

«Цей нещасний дід із ваших земляків», сказала вона, «бо я добре чую з вашої вимови, що ви корсиканка, панно. Йому лихо трапилось на батьківщині — сини його померли страшною смертю. Кажуть — даруйте мені, панно, — що ваші земляки не панькаються в своїх ворожнечах. Тоді цей нещасний, лишившись сам, приїхав у Пізу до своєї далекої родички, власниці цієї ферми. А чоловік він трохи причинний — це з горя та журби... Це незручно для жінки, що багато гостей приймає; от вона й послала йогосюди. Він тихий, не заважає, хіба що три слова за день мовить. Щось у нього в голові скрутилося. Лікар що-тижня приїздить, так каже, що надовго його не стане».

«А, він безнадійний?» сказала Коломба. «В його становищі, кінець — велике щастя».

«Вам, панно, годилося-б побалакати з ним трохи покорсиканськи; йому повеселішало-б, коли-б він почув рідну мову».

«Побачимо», іронічно посміхаючись сказала Коломба.

І вона підійшла до нього так, щоб її тільнячка закрила йому сонце. Тоді нещасний ідіот підвів голову й пильно глянув на Коломбу, що дивилася на нього так само, весь час посміхаючись. Через мить старий провів рукою по чолі й заплющив очі, ніби щоб уникнути погляду Коломби. Потім він розплющив їх знову, без міри широко; його уста тремтіли, він хотів витягнути руки, але заморожений Коломбою, він сидів, мов пришитий на стільці, неспроможний ні говорити, ні ворухнутись. Потім з очей йому потекли великі сльози і з грудей вирвались ридання.

«От уперше я бачу його таким», сказала садівниця. «Ця панна — ваша землячка, вона прийшла побачитися з вами», сказала вона старому.

Ціна 1 крб. 50^к
Оправа 15-коп.

СКЛАД ВИДАННЯ:
КНИГОСПІЛКА
Харків, Горяїнівськ. пр. 2.
Київ, вул. Короленка 46.